

DE BELGISCH-NEDERLANDSE VERHOUDINGEN
EN HET GEVAAR VAN EEN DUITSE AANVAL OP DE
LAGE LANDEN

DOOR

BART VAN WAESBERGHE

Licentiaat in de Internationale Betrekkingen, R.U.G.

INLEIDING

In deze bijdrage bekijken we de Belgisch-Nederlandse verhoudingen binnen het kader van de Tweede Wereldoorlog. Na een kort historisch overzicht van de Belgisch-Nederlandse verhoudingen zullen wij ons beperken tot de periode 1 september 1939 - 10 mei 1940: de schijnoorlog. België en Nederland kwamen hier in een zeer moeilijk parket terecht en men kan gerust van een zenuwenoorlog spreken. De vrees voor een Duitse aanval op de "kleine landen" was immers reëel en, net zoals aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog, maakte dit vooral ons land hopeloos. Begin september 1939 hadden beide landen hun neutraliteit uitgeroepen, zodat ze nu eindelijk eenzelfde internationaal statuut hadden. Ondanks dit interessante gegeven raakten België en Nederland het echter nooit daadwerkelijk eens om binnen het oorlogskader gelijklopende stappen te ondernemen. Eigenlijk kon dit ook niet anders want beide landen vertrokken vanuit een totaal verschillend uitgangspunt. *De Nederlanders* waren ervan overtuigd dat een toekomstige wereldbrand niet aan hun land besteed was. Men dacht terug aan het mirakel van de Eerste Wereldoorlog en vertrouwde volledig op het eeuwenoude neutraliteitsstatuut. Dit was heilig en werkte verblindend. *In België* was dit helemaal niet het geval. Het land was er zeker van dat het conflict met de wapens zou worden uitgevochten en dat Duitsland de "kleine landen", inclusief België en Nederland, zou binnenvallen én veroveren. De vredespolitiek was immers mislukt en België kon niets anders dan zich met militaire middelen tegen de al even militaire dreiging indekken. Daarom werden de talrijke Frans-Britse pogingen om met België stafcon-

tacten en zelfs militaire akkoorden te sluiten, niet onmiddellijk afgewezen. De zaken werden zelfs zodanig op de spits gedreven dat er opnieuw sprake was van een oud zeer: het spook van een Belgisch-Nederlands Militair Akkoord (B.N.M.A.). Het wordt een bijzonder interessante militaire zoektocht die de spanningen tussen het Koninklijk Paleis, het Ministerie van Buitenlandse Zaken en de ministers als een open wonde heeft blootgelegd.

1. DE HOUDING VAN NEDERLAND TEN AANZIEN VAN DE BELGISCHE ALLIANTIE-POLITIEK (1919-september 1938)

1.1. *Voorgeschiedenis*

Wie op zoek gaat naar de oorzaken van het wantrouwen dat Nederland aan de dag legde ten opzichte van de uitbouw van een Belgisch veiligheidsstatuut in de periode 1920-1935 en de mentale kloof tussen België en Nederland aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog wil begrijpen, komt ongetwijfeld in de periode 1914-1920 terecht. Vanaf de Eerste Wereldoorlog heerste er in België een echte veiligheidsobsessie die door een eenvoudig neutraal statuut niet kon worden weggenomen. Nederland, dat zelf aan de wereldbrand was ontsnapt, kon daar maar weinig begrip voor opbrengen. Het meende dat het door zijn internationale afzijdigheid aan de oorlog ontsnapt was en sloot ieder riskant militair engagement per definitie uit. Deze fundamenteel verschillende internationale opstelling ontaardde al vlug in een ware burenruzie.

De rechtstreekse aanleiding voor deze feitelijke scheiding vormen ongetwijfeld de Belgische eisen op de bekende Vredesconferentie van Versailles. Om militaire redenen vroeg men daar immers de annexatie van het zuidelijk gedeelte van het huidige Nederlands Limburg en de linkeroever van de Schelde (Zeeuws-Vlaanderen).¹ Toen duidelijk werd

1. Het was België duidelijk om gebiedswinst te doen. Naast deze annexionistische politiek eiste de Belgische delegatie ook een Antwerpen-Moerdijkkanaal, het principe Antwerpen = oorlogshaven, een verbetering van het kanaal Gent-Terneuzen, afwateringsbekkens, een spoorlijn en kanaal België-Duitsland (Ruhrortkanaal) en een verbetering van het kanaal door Zuid-Beveland. M. DE WAELE, *De Belgische Annexionistische campagne in Nederlands Limburg (1914-1920) In: Colloquium over de geschiedenis van de Belgisch-Nederlandse betrekkingen tussen 1815-194*, Brussel-Gent, Acta, 1982, pp. 373-376 en p. 379-383. *Ibid. Naar een groter België! De Belgische territoriale eisen tijdens en na de Eerste Wereldoorlog. Een onderzoek naar de doeleinden, de besluitvorming, de realisatiemiddelen en de*

dat de grootmachten niet bereid waren om de overdracht van Nederlands territorium in overweging te nemen, eiste België dan maar een militair akkoord met Nederland. België en Nederland zouden gezamenlijk voor de defensie van Nederlands Limburg moeten instaan.² We mogen niet vergeten dat dit voor België bittere ernst was. Het land was ervan overtuigd dat het ten koste van Nederland militair zwak was gemaakt of zoals de nota-Hymans stelde “stratégiquement mutilé et anormalement faible.”³ Deze eis werd door de Nederlandse onderhandelaar Van Swinderen op een diplomatiek erg verfijnde manier ontkracht. Hij stelde dat Limburg tijdens de oorlog zeker niet van troepen ontbloot was geweest, zodat België de voordelen had genoten van een kort Maasfront ten zuiden van Nederland, en Duitsland zich genoodzaakt gezien had om precies Limburg niet in te palmen. Bovendien zou Nederland iedere inval als een “casus belli” beschouwen en lid worden van de Volkenbond. België moest dus niet ongerust zijn.⁴ Er was dan ook geen enkele reden om een Belgisch-Nederlands Militair Akkoord (B.N.M.A.) te sluiten. Bovendien zou dit de Nederlandse soevereiniteit zeer duidelijk aan banden leggen en ingaan

propagandavoering van de buitenlandse politiek, 6 delen, Gent, RUG, (onuitgegeven doctoraat), 1989, 1613p. G. PROVOOST, *Vlaanderen en het militair-politiek beleid in België tussen de twee wereldoorlogen. Het Frans-Belgisch Militair Akkoord van 1920*, Leuven, Davidsfonds, 1976, deel 1, pp. 48-61.

2. P. FENAUX, *Paul Hymans. Un homme, un temps. 1965-1914*, Brussel, office de publicité, 1946, pp. 218-220. M. DE WAELE, *De Belgische ...*, pp. 380-381. T. VAN WELDEREN RENGERS, *Les relations néerland-belges considérées dans le cadre de la position politique de la Belgique*, In: *Bibliotheca Visseriana*, deel XXV, pp. 196-197.

3. O. DE RAEYMAEKER, *België's internationaal beleid 1919-1939*, Brussel-Antwerpen-Leuven-Gent, NV Standaard Boekhandel, 1945, p. 533. C.A. VAN DER KLAUW, *Politieke betrekkingen tussen België en Nederland, 1919-1939*, Leiden, Leidse Historische Reeks, deel 2, 1953, p. 10. P. VAN ZUYLEN, *Les mains libres. Politique extérieure de la Belgique, 1914-1940*, Parijs, Desclée De Brouwer, Brussel, L'Édition Universelle, 1950 pp. 48-53.

4. Naast de Nederlandse “casus belli”-verklaring had België ook de zekerheid dat Nederland zich naar artikel 16,3 van het Volkenbondsverdrag moest schikken, namelijk “zij (de leden van de Volkenbond) zullen de nodige voorzieningen treffen om de doortocht over hun gebied te vergemakkelijken voor de strijdkrachten van elk lid van de bond, dat deelneemt aan een GEMEENSCHAPPELIJK OPTREDEN, teneinde de bondsplichten te DOEN eerbiedigen”. B. VAN WAESBERGHE, *De Belgisch-Nederlandse verhoudingen, 1936-mei 1940*, (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), RUG, 1992, pp. 92-110.

tegen de moreel hoogstaande, zelfs onaantastbare onafhankelijkheidspolitiek.⁵

De afgevaardigden van de grootmachten waren het daar in eerste instantie niet mee eens. Ze zagen de verdediging van Nederlands Limburg als een gemeenschappelijk Europees belang. Nederland was volgens hen niet in staat om het gebied alleen te verdedigen zodat een vorm van Belgisch-Nederlandse militaire samenwerking noodzakelijk was.⁶ Het was vooral Frankrijk dat hierop aasde want op die manier kon Nederlands Limburg in de Frans-Belgische verdedigingslinie tegen Duitsland worden ingepast.⁷ Hoe redelijk de argumenten van de grootmachten ook waren, Nederland bleef weigeren met in het achterhoofd de vaste wil om zijn zelfstandigheid te handhaven.⁸ Deze vastberaden houding bracht er tenslotte Engeland toe om in de militaire subcommissie een consensusvoorstel in te dienen. Globaal gezien maakte het melding van de "casus belli"-verklaring, een Belgisch-Nederlands lidmaatschap van de Volkenbond en een in uitgesteld relais te sluiten B.N.M.A.⁹ Nederland weigerde

5. R.L. SCHUURSMA, *Het onaannemelijk tractaat. Het verdrag met België van 3 april 1925 in de Nederlandse publieke opinie*, Groningen, Historische Studies, XXXI, 1975, pp. 38-40. C.B. WELS, *De Belgisch-Nederlandse confrontatie op de Conferentie van Parijs (1919) en de continuïteit in de Nederlandse buitenlandse politiek*, In: *Colloquium over de geschiedenis van de Belgisch-Nederlandse betrekkingen tussen 1815 en 1945*, Brussel-Gent, Acta, 1982, p. 411.

6. O. DE RAEYMAEKER, *België's ...*, pp. 90-91. C.A. VAN DER KLAUW, *op cit.*, p. 63.

7. Ook Italië was daarvoor te vinden. Voor Frankrijk was Nederlands Limburg een gedroomd steunpunt bij de bezetting van het Rijnland. Deze bezetting was in het Verdrag van Versailles voorzien. *Ibid.*, p. 64.

8. De Nederlandse houding sproot ook voort uit een latent wantrouwen ten opzichte van Frankrijk. Parijs werd immers lange tijd beschouwd als dé grote inspirator van het Belgisch annexionisme. J. DEMEY, *De historische twee-eenheid der Nederlanden*, Brugge, Orions Historische Bibliotheek, 1978, p. 160. Zie ook voetmoot 14.

9. *Ibid.*, pp. 66-67. O. DE RAEYMAEKER, *België's ...*, pp. 92-93. Volgens Groot-Brittannië was een B.N.M.A. enkel als wapen tegen een Duitse agressie bedoeld. Duitsland zou in het komende decennium toch geen militaire rol van betekenis kunnen spelen, dus was een B.N.M.A. geen acuut probleem. Zo kon men Nederland in de Volkenbond krijgen en werd België met de vage belofte van een B.N.M.A. zoetgehouden. In de Belgische houding was men gerust want het land had zijn lot toch in de handen van de grootmachten gelegd.

opnieuw en het argumenteerde dat het lidmaatschap van de Volkenbond niet te rijmen was met een militair akkoord.¹⁰

België beging duidelijk de capitale fout om zijn lot in handen van de grootmachten te leggen. Nederland was voor hen van een zodanig strategisch belang dat men het land onmogelijk voor het hoofd kon stoten. Men had van België niets te vrezen want het land had nog steeds een conventionele neutraliteit en was voor de opheffing daarvan aangewezen op de grootmachten én Nederland. Die grootmachten waren dan ook niet bereid om Nederland eindeloos te tergen en brachten hoe langer hoe meer begrip op voor hun neutraliteit. Het gevaar was nu eenmaal reëel dat men Nederland anders in de armen van Duitsland dreef. De Belgische militair-territoriale opvattingen werden dan ook volledig verworpen. Het betekende meteen ook het einde van de werkzaamheden van de speciale "Commissie van XIV" te Versailles (23 maart 1920). Op het gebied van zijn defensie had België helemaal niets bereikt.¹¹

De Belgische onderhandelaars zaten echter nog met een strategisch probleem van waterstaatkundige aard: de regeling van de doorvaart van Belgische oorlogsschepen over de Schelde en daaraan gekoppeld de eis om van Antwerpen een oorlogshaven te maken. Aanvankelijk eiste men ook de Nederlandse Scheldeoever op, maar dat vonden de grootmachten van het goede teveel worden. België voelde dit op tijd aan en het werd tijdens de Vredesconferentie niet op de onderhandelingstafel gebracht. Met betrekking tot de twee andere eisen was het land veel minder meegaand. Tijdens bilaterale onderhandelingen stelde Nederland zich dan ook zeer diplomatisch op en was bereid om het principe Antwerpen = handelshaven uit de Scheidingsverdragen van 1839 te lichten. Het land was inderdaad bereid om militaire doorvaarten toe te staan maar het eigende zich het recht toe de Westerschelde voor de Belgische oorlogsschepen te sluiten zodra "het landsbelang" dat eiste.¹² De Belgische delegatie stelde die benadering helemaal niet op prijs en onderhandelaar Segers stelde kordaat

10. A. VAN DER KLAUW, *op cit.*, pp. 68-69. B. VAN WAESBERGHE, *op cit.*, p. 13. C.B. WELS, *Aloofness and Neutrality. Studies on Dutch Foreign Relations and Policy-making Institutions*, Utrecht, H&S, 1982, p. 78.

11. "La délégation belge a le regret de devoir constater ... que la Belgique n'obtient point, par la revision des traités de 1839, les garanties que les grandes puissances, par l'organe de leurs délégués à la Commission des XIV, ont déclarées indispensables et qu'elles s'étaient données pour tâche de lui procurer." O. DE RAEYMAEKER, *België's ...*, p. 94. M. DE WAELE, *De Belgische ...*, pp. 379-383.

12. R.L. SCHUURSMA, *op cit.*, p. 42. C.A. VAN DER KLAUW, *op cit.*, pp. 71-72. We hoeven niet te vermelden hoe rekbaar de term "landsbelang" wel is.

“... qu'à défaut d'un accord amiable à ce sujet, elle (namelijk België) ne peut renoncer à ses prétentions.”¹³ Het Belgisch-Nederlands vraagstuk zat volledig klem.

Tijdens de waterstaatkundige onderhandelingen die uitmondde in het Belgisch-Nederlands Verdrag van 3 april 1925, kwam de onopgeloste militaire problematiek af en toe bovendrijven. Aanvankelijk bleef België een militair akkoord eisen zodat de twee overgangsfiguren op Buitenlandse Zaken, Delacroix en Jaspar, er niet in slaagden om met de Nederlanders tot een vergelijk te komen.¹⁴ Pas met de komst van Hymans op Buitenlandse Zaken (maart 1924), de hoop op een snelle realisatie van een Engels-Belgisch Militair Akkoord, de ontruiming van het Rijnland en de internationale ontspanning die zou leiden tot het Locarno-pact, betokkelde België niet langer de militaire snaar.¹⁵ Tussen België en Nederland werd dan ook vrij snel een globaal verdrag ondertekend. Ondanks de afwezigheid van een B.N.M.A., kon België met het resultaat best tevreden zijn. Zo mocht Antwerpen ook oorlogshaven zijn, werd de “casus belli”-verklaring uitdrukkelijk vermeld en kwam er het militair zeer interessante Antwerpen-Moerdijkkanaal.¹⁶ De Toelichtende Memorie bevatte wel één dubbelzinnigheid:

“De tekst sluit oorlogsschepen uit. Maar hij regelt niets omtrent de doorvaart van Belgische oorlogsschepen over de Schelde en hare toegangen in tijd van vrede en van oorlog.”¹⁷

Precies tegen deze “... il ne préjuge en rien”-verklaring richtte zich de felle kritiek van de Nederlandse oppositie. Deze goed georganiseerde

13. R.L. SCHUURSMA, *op cit.*, p. 42.

14. R.L. SCHUURSMA, *op cit.*, p. 47. C.A. VAN DER KLAUW, *op cit.*, pp. 78-82. P. VAN ZUYLEN, *op cit.*, pp. 160-166. De Belgische secretaris-generaal op Buitenlandse Zaken, Van Langenhove, schreef achteraf: “Le lien qui, pendant la guerre, a uni la Belgique aux Puissances de l'Entente, l'Accord Militaire Franco-Belge de 1920, les revendications territoriales présentées par la Belgique à la Conférence de la Paix, ont fait naître, aux Pays-Bas, des préventions contre nous. On n'a cessé de nous représenter comme inféodés à la politique française. La Belgique est, d'autre part, plus exposée en cas de guerre, au péril d'invasion que la Hollande. Pour ces diverses raisons, nos avances ont, généralement, été accueillies jusqu'ici, par les Pays-Bas avec réserve.” Archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (verder A.M.B.Z.), 11.963, “Note sur les rapports entre la Belgique et les Pays-Bas”, 10-05-'35.

15. R.L. SCHUURSMA, *op cit.*, p. 48. T. VAN WELDEREN RENGERS, *op cit.*, pp. 214-215.

16. R.L. SCHUURSMA, *op cit.*, p. 51.

17. C.A. VAN DER KLAUW, *op cit.*, p. 92.

tegenstanders wonnen het pleit zodat België eens te meer de voor de opbouw van zijn veiligheidsstelsel noodzakelijk geachte pionnen onder de neus zag voorbijgaan.

Tijdens de periode 1928-1935 was de Nederlandse regering niet bereid om ons land de gewenste militaire faciliteiten aan te bieden. De militaire kwestie kwam volledig in de doofpot terecht en in Nederland werd enorm veel aandacht besteed aan de nefaste Frans-Belgische stafcontacten vervat in het F.B.M.A. Deze hooghartige en afwijzende houding mag zeker niet lichtvoetig van de hand worden gedaan. De officiële betrekkingen waren inderdaad onbestaande, maar officieus werd toch hier en daar wat informatie uitgewisseld. België maakte hierbij handig gebruik van de Nederlandse vrees voor een Franse preventieve actie tegen Duitsland, die logisch gezien het grondgebied van België en Nederland niet ongemoeid zou laten.¹⁸ Naast de vrees voor een Franse preventieve aanval werd ook Duitsland angstvallig in het oog gehouden. Zo uitte het Belgische leger reeds midden 1928 (in volle Locarno-periode!) scherpe kritiek op de zwakke verdedigingsgordel rond Maastricht. De Belgische stafchef Galet onderhield daarover intense maar weinig succesvolle onderhandelingen met zijn Nederlandse collega.¹⁹

Eind 1928-begin 1929 waren de Belgisch-Nederlandse militaire betrekkingen opnieuw aan de dagorde. Op 24 januari 1929 schreef een voortvarende kapitein Hautcoeur dat de Belgische Generale Staf stappen ondernam om met de Nederlanders een militair akkoord af te sluiten voor de verdediging van Nederlands Limburg met in ruil een niet mis te verstane Belgische toegeving:

“Ainsi s’expliquerait la mollesse ou du moins la patience avec laquelle on poursuit les négociations pour l’Escaut.”

Als we deze hooggeplaatste toeschouwer mogen geloven, speelde het militaire dossier in deze periode wel degelijk mee.

In Frankrijk vermoedde men dan weer dat een aantal hooggeplaatste Nederlandse officieren met beperkte Frans-Nederlandse stafcontacten konden instemmen. Volgens Ph. Berthelot, niet de eerste de beste want secretaris-generaal op het Quai d’Orsay, hadden een aantal informele con-

18. G. PROVOOST, *op cit.*, deel 1, p. 449.

19. Volgens luitenant-kolonel Van Daele waren er helemaal geen militaire problemen met Nederland. “Malgré les différends que nous pouvons avoir avec les Hollandais en d’autres domaines, je suis en mesure de vous affirmer qu’au point de vue militaire nous sommes tout à fait d’accord.” *Ibid.*, p. 450.

tacten nog geen concrete resultaten opgeleverd omdat de Nederlandse regering

“s’est toujours montré timide, timoré même et très éloigné de prendre une résolution qui aurait aiguillé la politique du pays vers la Belgique et la France.”²⁰

Los van deze zeer bescheiden toenaderingspogingen veranderde Nederland niet van koers: in tegenstelling tot een aantal hogere officieren bleef de regering zeer weigerachtig ten aanzien van een militaire band met België en Frankrijk. Als men rekening houdt met de zeer scherpe anti-Belgische en anti-Franse campagnes die met de regelmaat van de klok in de Nederlandse pers opdoken en nog steeds werden gevoed door het annexionistische trauma, hoeft dit ook niet te verwonderen.²¹

Tijdens de periode 1932-1935 draaide de militaire kwestie wel op een zeer laag pitje. In Belgische officiële kringen zag men in dat Nederland toch niet bereid was om een B.N.M.A. in overweging te nemen. In het parlement kwam het voortaan slechts tot zeer sporadische opmerkingen omtrent een militaire samenwerking met Nederland.²² Beide landen tastten toen veeleer in eigen boezem: Nederland bekeek de eigen ondermaatse defensie,²³ België was in een ware strategiestrijd gewikkeld.²⁴

20. “... bovendien blijkt uit voorgaande paragrafen dat er tussen de Belgische en Nederlandse militaire autoriteiten officieus en de facto een vrij goede overeenstemming bestond. Het kwam wel niet tot officiële stafbesprekingen, maar de Nederlanders lieten de Belgische militaire attaché herhaaldelijk verstaan niet afkerig te zijn van feitelijke afspraken en ze hadden hem heel wat vertrouwelijke stafplannen bezorgd.” *Ibid.*, p. 508. Het B.N.M.A. werd in Nederlandse militaire kringen blijkbaar veel minder negatief ontvangen dan dat bij de Nederlandse regering het geval was. Toch kan worden vermoed dat een aantal militairen hun wensen al te zeer voor werkelijkheid namen.

21. Men verdacht er België van om samen met Frankrijk een preventieve aanval tegen Duitsland, doorheen Nederlands Limburg, op het getouw te zetten. *Ibid.*, P.No. 2949/1298, de Bogaerde de Terbrugge aan Hymans, 18-08-'31. *Ibid.*, P.No. 4971/2238, Maskens aan Hymans, 09-12-'32. *Ibid.*, P.No. 109/54, 09-01-'33.

22. We denken hier onder meer aan senator RAPORT die begin 1934 pleitte voor een B.N.M.A. als alternatief voor dure grensversterkingen. Deze opmerkingen lokten in de Duitse pers zeer negatieve reacties uit. *Ibid.*, No. 1448/710/P.1., Kerckhove de Denterghem aan Hymans, 09-02-'34.

23. Zo pleitte Koningin Wilhelmina in haar troonrede van 20 september 1935 voor een sterke verhoging van de militaire budgetten. *Ibid.*, P.No. 5123/1742, Maskens aan Van Zeeland, 24-09-'35.

Pas midden 1935 kwam er terug wat beweging in het dossier. Toen werd in de Vlaamse pers en flamingantische milieus (vooral het Verdinaso²⁵) opnieuw voor een B.N.M.A. gepleit.²⁶ Ook binnen de Belgische regering kon dit initiatief op enige sympathie rekenen. Vooral de gaping in de verdedigingslinie tussen Antwerpen en Maastricht lag velen op de lever. Men dacht er zelfs openlijk aan om een militair attaché naar Den Haag te zenden met een gemeenschappelijk verdedigingsplan op zak.²⁷ Tijdens een bezoek van Koningin Wilhelmina aan België (14-16 mei 1935) bracht koning Leopold deze kwestie onmiddellijk ter sprake. Het resultaat was echter nihil. Nederland wenste zich noch officieel, noch officieus militair te engageren.²⁸ Koning Leopold maande zijn ministers dan ook tot voorzichtigheid in het militaire dossier aan.²⁹ Het was niet interessant om overhaast te werk te gaan. Bovendien was het F.B.M.A. een belangrijke hinderpaal voor de uitbouw van goede verhoudingen tussen België en Nederland. Enkel de uitbouw van een echte onafhankelijkheidspolitiek, gekoppeld aan een toenemende militaire dreiging vanuit Duitsland, was bevorderlijk voor de militaire samenwerking tussen beide landen.³⁰ Vooral Van Langenhove, secretaris-

24. Het gaat hier om de beruchte strijd tussen de aanhangers van "de defensie in de diepte" en die van "de defensie aan de grens", of anders gezegd de strekking-Devèze, tegen de strekking Paleis-Galet-Nuyten. Voor meer informatie, zie G. PROVOOST, *op cit.*, deel 2, pp. 55-104.

25. H.J. ELIAS, *25 jaar Vlaamse Beweging, 1914-1939*, Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel, 1969, deel 4, p. 145. Op een meeting van REX begin oktober 1936 toonde ook Léon Degrelle zich voorstander van een B.N.M.A. A.M.B.Z., 11.076, P.No. 5222/1831, Maskens aan Spaak, 12-10-'36.

26. Deze gedachte kreeg vooral in "De Maasbode" veel steun. Deze Nederlands-nationalistische krant deed zijn naam wel alle eer aan want het vond dat een B.N.M.A. België meer voordelen dan Nederland gaf. *Ibid.*, P.No. 6831/2386, Maskens aan Van Zeeland, "Belgisch-Nederlands Militair Akkoord?", 23-12-'35.

27. G. VAN ROON, *Kleine landen in crisistijd. Van Oslostaten tot Benelux, 1930-1940*, Amsterdam-Brussel, Elsevier, 1985, p. 204.

28. C. KONINCKX, *Koning Leopold III. Diplomaat voor de vrede*, Sint-Niklaas, Agora, 1987, p. 46.

29. R. CAPELLE, *Au service du Roi. 1934-1945*, Brussel, Charles Dessart, 1949, deel 2, p. 29. G. VAN ROON, *op cit.*, p. 20.

30. Een synthese-nota van "Buitenlandse Zaken" zag hier duidelijk graten in. "En ce qui concerne la défense commune des deux pays, il n'y a non plus aucune chance de voir les Pays-Bas prendre à ce sujet des engagements dans les circonstances actuelles. Il n'est pas exclu toutefois que, si les Pays-Bas se trouvaient un jour menacés par le même danger que nous, ils chercheraient à concerter leurs efforts avec les nôtres, mais ce sera à la onzième heure. La seule chose pratique qui puisse se

generaal op Buitenlandse Zaken, koesterde op dit vlak hoge verwachtingen.³¹

1.2. Van onafhankelijkheidspolitiek tot Tsjechoslovaakse crisis

1.2.1. De militaire politiek van België

In de periode januari 1936-november 1938 was België volledig gebonden aan de opbouw en uitwerking van een efficiënte onafhankelijkheidspolitiek. In de praktijk kwam dit erop neer dat België niet langer als “kleine groot-mogendheid” gegarandeerde-en-garant was maar nu zijn zelfstandigheid, en vanaf september 1939 zijn neutraliteit, gegarandeerd zag door Frankrijk, Groot-Brittannië én Duitsland. Dit had zeer belangrijke consequenties voor de militaire politiek. Alle grootmachten werden terug op voet van gelijkheid gesteld zodat het Belgische veiligheidsstelsel aan dit nieuwe gegeven moest worden aangepast. Het kwam erop neer dat het land zijn onafhankelijkheid moest beschermen tegen om het even welke aanval, die potentieel zowel vanuit Duitsland,³² Frankrijk als Groot-Brittannië kon ingezet worden. Dit vereiste dus een

concevoir en ce moment, c'est que les deux Etats-Majors gardent des contacts OFFICIEUX, en vue de se renseigner mutuellement et de se communiquer peut-être certaines données touchant une action éventuelle.” Het wantrouwen ten aanzien van de Nederlanders was toen nog zeer groot: “Notre armée fera bien toutefois de ne rien confier de secret, car nous ne sommes pas assurés que les Hollandais seront du même côté de la barricade.” Als we het over de militaire betrekkingen tussen België en Nederland hebben, moeten we dit *manifeste wantrouwen* steeds voor ogen houden! A.M.B.Z., 11.963/V, “La Belgique et les Pays-Bas”, 1935.

31. Hij was er van overtuigd dat de Nederlandse vrees voor een Duitse aanval na verloop van tijd tot een militair samenwerkingsverband tussen België en Nederland zou leiden. De toenemende spanningen in Europa en eventueel zelfs een tweede wereldoorlog konden de Belgisch-Nederlandse verhoudingen alleen maar hartelijker maken. “Dès lors, l'intérêt de la Hollande se fait plus solidaire du nôtre: il tend à écarter le danger d'un conflit dans lequel les deux pays risqueraient d'être entraînés. Cette commune préoccupation est un facteur de rapprochement.” *Ibid.*, nota-Van Langenhove, “Note sur les rapports entre la Belgique et les Pays-Bas”, 10-05-'35.

32. Een Duitse aanval kon nooit België als eindpunt hebben. Het land was enkel een tussenstap, met als eindfase de verovering van Groot-Brittannië en Frankrijk. De “Lage Landen” waren toen strategisch zeer belangrijk omdat de Duitse vliegtuigen niet genoeg aandrijvingskracht hadden om rechtstreeks van Duitsland naar Groot-Brittannië te vliegen en terug te keren. Omgekeerd kon dit ook niet. België en/of Nederland waren dus noodzakelijk al was het maar om hun vliegtuigbasissen. O. DE RAEYMAEKER, *België's ...*, pp. 510-511.

sterke nationale defensie.³³ Het probleem bestond er nu precies in dat België niet alleen rechtstreeks, maar ook via Nederland door Duitsland kon worden aangevallen. En deze gedachte alleen al bezorgde de Belgische bewindslui koude rillingen. Zoals reeds vermeld had Nederland, traditioneel gehecht aan het neutraliteitsstatuut en verblindt door de eerbiediging daarvan tijdens de Eerste Wereldoorlog, een zeer zwakke militaire verdediging.³⁴ Vooral de gaping tussen Maastricht en Venlo was menig Belgisch waarnemer een doorn in het oog. België had zich hiertegen mede willen indekken door het Albertkanaal te graven, maar men was er toch niet helemaal gerust in.³⁵ Ons land had dan ook maar twee oplossingen: ofwel de Belgisch-Nederlandse grens zwaar bewapenen, met het risico dat de Nederlandse pers dit in een kwaad daglicht zou stellen; ofwel met Nederland een militair akkoord sluiten om samen de Maasvlakte en Nederlands Limburg te verdedigen. Theoretisch lag alles vanuit Belgisch oogpunt zeer eenvoudig. Volgens onze bewindslui hadden Nederland en België er alle belang bij om samen hun onafhankelijk statuut te handhaven en dus gemeenschappelijk te beletten dat Duitsland één van hen onder de voet zou lopen. Het werd immers langzaam maar duidelijk dat de overrompeling van het ene land, het andere onvermijdelijk in het conflict zou betrekken. De "Lage Landen" moesten dus zo snel mogelijk hun militair lot als geheel in eigen handen nemen. Bovendien was een afzonderlijke verdediging volkomen ontoereikend zodat er op de één of andere manier op voorhand precieze militaire afspraken moesten worden gemaakt.³⁶ *Nederland* was en bleef het daar niet mee eens. We zouden eigenlijk steeds naar het volgende standaard Memorie van Antwoord van de Nederlandse Minister van Buitenlandse Zaken Patijn moeten verwijzen:

33. *Ibid.*, pp. 495-501. R. VAN OVERSTRAETEN, *Au service de la Belgique*, Parijs, dans l'étau, 1960, pp. 85-86.

34. A.M.B.Z., 11.076, P.No. 44/21, Maskens aan Van Zeeland, "La situation générale des Pays-Bas au début de 1936", 03-01-'36.

35. C. KONINCKX, *op cit.*, pp. 45-46. G. VAN ROON, *op cit.*, pp. 203-204. G. PROVOOST, *op cit.*, deel 2, p. 64, 115, 181 en 198.

36. A.M.B.Z., 11.179, artikel van Paul STRUYE in "*La Libre Belgique*", "Belgique et Hollande. Une entente militaire serait-elle une "utopie" ou une "provocation"?", 16-05-'39. Vooral in de periode december 1938-mei 1940 verschenen er zowel in de voornaamste Vlaamse, Waalse, Nederlandse, Franse, Britse, Duitse, Scandinavische en Amerikaanse kranten regelmatig diepgaande artikels met betrekking tot de militaire samenwerking tussen België, Nederland en de Scandinavische landen. Op bepaalde ogenblikken waren er zelfs ware pro- en anti-campagnes.

“Ten volle onderschrijft de Regeering het oordeel, dat de positie van Nederland en zijn traditie op internationaal politiek terrein ons land – niet alleen in zijn eigen belang – afhouden van bondgenootschappen, welke een stelling nemen tegen bepaalde staten of statengroepen zouden inhouden
...”³⁷

Zoals we zullen zien kon hier slechts in uiterste nood een mouw aan gepast worden.

1.2.2. *De moeilijke zoektocht naar een Belgisch-Nederlands militair akkoord in een periode zonder echte internationale hoogspanning (1936-september 1938)*

Het hoeft niet te verwonderen dat, in een periode van grote internationale spanning, de naam “Belgisch-Nederlands Militair akkoord” regelmatig opduikt. Vanaf 1936 reageerde men in Nederland al veel gematigder op het door België gevoerde militaire beleid of zoals Maskens, onze gezant in Den Haag, stelde:

“il convient sans doute d’y voir la conséquence du changement d’opinion en Hollande par rapport au problème de la défense nationale, par rapport au danger dont on se rend mieux compte d’une attaque brusquée du côté de l’est et des conséquences du réarmement de l’Allemagne.”³⁸

De idee van een gezamenlijke Belgisch-Nederlandse grensverdediging, die in de Kamer onder meer door Van Cauwelaert en Minister van Landsverdediging Devèze werd geopperd, kreeg in de Nederlandse pers niet de gewenste steun.³⁹ Ook de Nederlandse Minister van Buitenlandse Zaken de Graeff stelde nog eens duidelijk dat er geen sprake was van

37. O. DE RAEYMAEKER, *België's ...*, p. 514. A.M.B.Z., 11.179, “Eindverslag der Commissie van Rapporteurs, St. Gen., Eerste Kamer, 1937-1938, nr. 2-III-7, p. 2, Memorie van Antwoord van J. PATJN van 4 november 1937.”

38. *Ibid.*, 11.076, P.No. 748/278, Maskens aan Van Zeeland, “La question militaire en Belgique et la presse hollandaise”, 06-02-'36.

39. *Ibid.*, 11.179, P.No. 797/304, Maskens aan Van Zeeland, “Les projets militaires en Belgique et la presse néerlandaise”, 08-02-'36. L. TINDEMANS, *Atlantisch Europa. Frans Van Cauwelaert en de Europese eenmaking*, pp. 28-29.

“une adhésion des Pays-Bas à un accord militaire Franco-Belge, combinaison en faveur de laquelle on a lancé récemment des ballons d’essai dans divers milieux belges.”⁴⁰

Van Langenhove interpreteerde deze geruchten, en vooral dan de uitspraak van Devèze, op een volledig andere maar zeer interessante wijze. Op 25 februari stelde hij aan de Duitse ambassadeur von Balluseck, dat de idee van een B.N.M.A.

“était un argument tendant à montrer que la Belgique pratiquait une politique indépendante et était disposée à établir des contacts non seulement avec l’Etat-Major français mais *avec ceux des pays voisins*.”⁴¹

Meteen ook een tastbaar bewijs dat men los van Frankrijk stond! Volgens de secretaris-generaal waren België en Nederland op militair vlak volkomen afhankelijk van Groot-Brittannië. België moest dus eerst een sluitende regeling met de Britten weten te verkrijgen en pas daarna kon over een B.N.M.A. worden gepraat.

Ondanks de bijzonder negatieve commentaar in Nederland leefde het B.N.M.A. in Belgische officiële kringen een eigen leven. Pas toen een schuchtere poging van premier én Minister van Buitenlandse Zaken Van Zeeland eind februari 1936 in de Nederlandse pers zwaar op de korrel werd genomen, blies men in België wat stoom af.⁴² Vanuit de regering

40. *Ibid.*, 11.076, P.No. 901/339, Maskens aan Van Zeeland, interview in “*Het Algemeen Handelsblad*” met de Graeff op 10-02-’36, 14-02-’36. Het ging hier zeker niet alleen om de uitspraken van Van Cauwelaert, Devèze of “*des droites flamandes*” maar ook om een aantal artikels die Emile Vandervelde in “*Le Journal de Charleroi*”, “*La Dernière Heure*” en “*Le Soir*” liet publiceren. *Ibid.*, 11.179, P.No. 1079/389, “*Commentaire en Hollande au sujet des idées émises en Belgique d’une entente militaire avec la Hollande*”, 22-02-’36.

41. Von Balluseck was ervan overtuigd dat België, na een einde te hebben gesteld aan het F.B.M.A. en het Locarnopact, met het B.N.M.A. wel eens succes in het Nederlandse huishouden kon hebben. *Ibid.*, 11.076, onderhoud Van Langenhove-von Balluseck, 25-02-’36.

42. “J’ai eu l’occasion de constater hier l’émotion qu’avaient faite ici les informations de presse d’après lesquelles vous auriez parlé de points de contacts avec la Hollande en matière militaire.” Het ging hier dus enkel om contacten. Van Zeeland stelde geen sluitende afspraken noch een B.N.M.A. voor. En toch was men in Nederland als het ware al geschokt. *Ibid.*, 11.438, P.No. 1183/433, Maskens aan Van Zeeland, “*La neutralité néerlandaise et la question des ententes militaires en Belgique*”, 28-02-’36. *Ibid.*, 11.179, P.No. 1199/440, “*Politique étrangère de la Belgique*”, artikel in “*Het Algemeen Handelsblad*”, 29-02-’36. *Ibid.*, onderhoud Van Langenhove

werden geen initiatieven meer genomen, maar men trachtte informeel toch om onze noorderburen bij een aantal militaire activiteiten te betrekken. Zo werd Nederland onder meer aangespoord om samen met België en Frankrijk aan een parade van reserve-officieren deel te nemen. De Nederlandse regering weigerde dit voorstel in overweging te nemen. Toen de nieuwe Nederlandse gezant, Tjarda, dit aan Van Langenhove meldde stelde hij dat de Nederlandse autoriteiten het initiatief wel genegen waren, want zeer belangrijk voor de uitbouw van hartelijke Belgisch-Nederlandse verhoudingen, maar dat de zeer alerte Nederlandse publieke opinie niet de minste speelruimte toeliet.⁴³

Deze traditionale Nederlandse houding werd echter niet door iedereen zomaar aanvaard. Het machtspolitieke optreden van Duitsland, de aanwezigheid van Duitse troepen aan de Nederlands-Duitse grens inclusief, had een aantal personen op Buitenlandse Zaken klaarblijkelijk wakker geschud. Maskens liet dit al op 27 maart aan Van Zeeland weten.

“Il pourrait en être ainsi d’une formule de sécurité prise en dehors du bloc locarnien et qui excluât pour la Hollande tout engagement susceptible de porter ombrage à sa neutralité, comme par exemple une espèce de déclaration réciproque de non-agression entre la Hollande et l’Allemagne.”⁴⁴

Dit was niet meer dan een voorspel. Op 7 april legde Tjarda in het geheim een uiterst interessant plan bij Van Langenhove op tafel. Dit plan duidde men later als “*plan-Snoeck*” aan. Het kwam erop neer dat België en Nederland niet zouden deelnemen aan een systeem van bilaterale niet-aanvalsverdragen. In deze verdragen zou echter wel worden bepaald dat de wederzijdse bijstand niet alleen voor een rechtstreeks agressie op het grondgebied van de betrokken partijen, maar ook bij een schending van het Nederlandse of Belgische grondgebied zou gelden. Zo hielden de “Lage Landen” de handen volledig vrij en waren contacten tussen

Blankenstein, 06-03-'36. Ook vanuit Duitsland kwam er heel wat kritiek. Men voelde zich buitengesloten. België was blijkbaar wel bereid om met Frankrijk, Groot-Brittannië en Nederland; maar niet met Duitsland een militair akkoord te sluiten. *Ibid.*, P. 5056/2156/923, Graeffe aan Van Zeeland, “La défense nationale belge et l’opinion allemande”, 03-03-'36. Het was voor België dus duidelijk oppassen geblazen vooral als men rekening houdt met het feit dat Duitsland enkele dagen later het Rijnland opnieuw bezette!

43. *Ibid.*, onderhoud Van Langenhove-Tjarda, 07-04-'36.

44. A.M.B.Z., 11.179, P.No. 608, Maskens aan Van Zeeland, 27-03-'36.

militaire staven via gewone militaire attachés, niet langer uit den boze.⁴⁵ Een defensief militair akkoord tussen beide landen was echter volledig uitgesloten.⁴⁶ Ook Tjarda maakte dit duidelijk toen hij op 22 juli in zijn afscheidsrede zeer hartelijke Belgisch-Nederlandse verhoudingen vooropstelde maar “allerminst op iets dat op een politiek of militair verbond zou lijken.”⁴⁷ Op 9 oktober zette het “Algemeen Handelsblad” de puntjes in het militaire dossier nog eens op de “i”.

“En ce qui concerne notre propre force, nous devons nous appliquer avec soin et diligence à la fortifier dans *notre propre intérêt et dans l'intérêt de l'Europe occidentale* qui serait servi par le fait que nous pourrions devenir trop facilement l'objet des ambitions unilatérales des autres.”⁴⁸

Deze radicale Nederlandse houding zal tot mei 1940 meegaan. We hoeven er ons dan ook niet verder in te verdiepen want dit zou neerkomen op een saaie opsomming van steeds dezelfde gegevens. Trouwens, in officiële Belgische kringen deed men tot eind 1938 geen enkele moeite meer om Nederland in één of andere militaire alliantie te lokken. Pas toen het ook in Nederland duidelijk werd dat Duitsland wel eens zou kunnen binnenvallen, werd de draad terug opgenomen. De pers volgde deze situatie op de voet. Zo verschenen er in de periode december 1936-september 1938 bijna geen artikels meer over een B.N.M.A. Daarna kon de pret

45. *Ibid* G. PROVOOST, *op cit.*, deel 2, pp. 313-314. We beschikken over serieuze aanwijzingen dat de Nederlandse regering het plan zelf opstelde en, via de demarche van Tjarda, de houding van de Belgische regering wilde kennen. Nederland peilde met andere woorden naar de bereidheid van de Belgische regering om een ware, op het Nederlandse voorbeeld geïnspireerde onafhankelijkheidspolitiek te voeren. Het plan-Snoeck zelf dook in het multilateraal diplomatiek verkeer nog meermaals op en dit tot midden 1937. Het interessante plan werd echter nooit door de grootmachten naar waarde geschat. Voor meer informatie over dit bijzonder interessante initiatief: B. VAN WAESBERGHE, *op cit.*, pp. 28-70.

46. A.M.B.Z., P.No. 2762/941, Maskens aan Van Zeeland, 26-05-'36.

47. *Algemeen Rijksarchief Nederland* (verder A.R.A.N.), dossier 994, rede van Tjarda op 18-07-'36. A.M.B.Z., 11.076, Maskens aan Spaak, “Discours de l'ancien Ministre de Hollande à Bruxelles et du Ministre des Affaires Etrangères de Belgique”, 22-07-'36. *Ibid.*, 11.179, P.No. 4059/1539, 30-07-'36.

48. Volgens Maskens was dit artikel “apparamment inspiré” op de berichten van de Nederlandse autoriteiten. Volgens de gezant vond men in Nederland “que les personnes bien disposées en Belgique à l'égard des Pays-Bas aillent plus loin qu'on ne le désire ici en parlant d'alliance ou d'entente internationale.” *Ibid.*, P.No. 5222/1831, Maskens aan Spaak, 12-10-'36.

blijkbaar niet op: bijna wekelijks werden toen goed gefundeerde artikels aan het militaire dossier gewijd.⁴⁹

Dat men van Nederlandse zijde alleen al van de naam "B.N.M.A." huiverde, betekent helemaal niet dat er geen sprake was van Belgisch-Nederlandse stafcontacten. Beide landen volgden hieromtrent een beetje het spoor van de Scandinavische landen, die op bepaalde terreinen, zoals de aanschaf en standaardisatie van wapens en de verdediging van strategische plaatsen en gebieden, gemeenschappelijke strategieën ontwikkelden.⁵⁰ België en Nederland gingen nooit zover. Er bestonden slechts incidentele contacten die door de latere Nederlandse Minister van Buitenlandse Zaken van Kleffens aangeduid werden als het "onderhands" uitwisselen van informatie.⁵¹ Zo kon België de precieze sterkte van het Nederlandse leger inschatten want het kende de hoeveelheid en aard van de troepen, hun wapentuig en hun precieze opstelling.⁵²

2. DE MOGELIJKHEID VAN EEN DUITSE AANVAL OP NEDERLAND EN/OF BELGIË

2.1. Toenemende onzekerheid (sep.'38 - sep.'39)

De Tsjechoslovaakse crisis en de onzekere oplossing vervat in het akkoord van München waren ervoor verantwoordelijk dat Nederland een buitenlandse politiek ging voeren die zo mogelijk nog voorzichtiger was dan voorheen.⁵³ Deze zeer strikte benadering werd door Minister van Buitenlandse Zaken Patijn als volgt duidelijk omschreven:

49. Enkel het Antwerpse "*La Métropole*" raketten het dossier nog af en toe eens op. Volgens deze krant gingen er, in tegenstelling tot de periode 1919-1937, nu ook in Nederland stemmen op om met België een militair akkoord te sluiten. *Archief van het Koninklijk Paleis* (verder A.K.P.), secr., XVA/8, "Pour un accord militaire hollando-belge", 28-03-'38.

50. G. VAN ROON, *op cit.*, p. 256.

51. *Ibid.*, p. 335.

52. In Belgische militaire kringen liep men helemaal niet hoog op met de militaire sterkte van Nederland. Men vreesde dat het land "pendant plusieurs années encore sera l'endroit de moindre résistance aux frontières du Reich." A.M.B.Z., 11.179, "Etude synthétique sur la puissance militaire des pays suivants: ... Hollande", 07-02-'38.

53. A.M.B.Z., P.No. 4839/1879, Herry aan Spaak, "Expressions sur les jours de mobilisation", 05-10-'38.

“La Hollande veut en somme se réserver en toute circonstance une complète liberté d’action.”⁵⁴

In de praktijk kwam het erop neer dat Nederland in geen geval militaire contacten met België wilde.⁵⁵ De nieuwe Belgische gezant in Den Haag Herry was er wel van overtuigd dat er in de Nederlandse militaire hiërarchie een aantal geïsoleerde elementen aanwezig waren die de uitwisseling van militaire informatie tussen België en Nederland wilden steunen. Dit kon immers zonder B.N.M.A. en zonder contacten tussen Generale Staven gebeuren zodat de risicofactor praktisch nihil was. Bovendien ging dit met een zeker eigenbelang gepaard want “ils sont convaincus que les Pays-Bas auraient – plus que la Belgique – à gagner à pareils contacts.”⁵⁶ Het hogere officierenkorps en vooral de Koningin stonden hier echter zeer weigerachtig tegenover.⁵⁷

De Belgische pers liet zich door de Nederlandse houding niet afschrikken. Eind 1938-begin 1939 kwam er terug een enorme perscampagne op gang met opnieuw de ijdele hoop een B.N.M.A. te kunnen adwingen om de bekende redenen.⁵⁸ Van Nederlandse zijde werd

54. *Ibid.*, P.No. 5801/2154, Herry aan Spaak, 16-11-'38.

55. Nederland was wel bereid om samen met België aan de ravitaillering in oorlogstijd te werken maar “ce contact ne devait pas laisser présumer que le Gouvernement de la Reine pourrait être disposé à souscrire à des contacts d’ordre militaire, des contacts entre états-majors.” *Ibid.*, P.No. 5452/2074, Herry aan Spaak, 05-11-'38.

56. *Ibid.*, P.No. A.5./6251/2272, rapport van de militaire attaché Diepenrijckx, 06-12-'38.

57. Herry stelt letterlijk: “... beaucoup d’officiers supérieurs et en particulier le chef de l’État-Major général actuel se montrent extrêmement timorés sur ce point et continuent à observer une grande circonspection. S.M. la Reine veillerait personnellement à ce que la plus grande prudence règne à cet égard.” *Ibid.*, P.No. 5452/2074, Herry aan Spaak, 05-11-'38.

58. In A.M.B.Z., 11.452/6 vonden we de volgende persknipsels: F. Van Goethem in “*De Standaard*”, “De Buitenlandse en militaire politiek der Nederlanden. Onder welke voorwaarden is vruchtbare samenwerking tusschen Nederland en België mogelijk?”, 19-12-'38. “*XXe Siècle*”, “Une conférence de M. Tony Herbert”, “Vers une collaboration militaire hollando-belge?”, 19-01-'39, “Si un accord militaire était actuellement conclu, ce n’est pas la Hollande qui prendrait le plus grand risque.” Dit artikel werd ook weergegeven in “*De Courant*”, 19-01-'39. “*La Libre Belgique*”, “La collaboration militaire hollando-belge”, 21-01-'39.

dit natuurlijk op hoongelach onthaald.⁵⁹ Gezant Herry en de militaire attaché waren hevige voorstanders van een hechte militaire samenwerking met Nederland. Het was voor hen een zeer rationele keuze. Ze hadden niet het minste vertrouwen in de voorzichtige beloften die Frankrijk, Groot-Brittannië en Duitsland met betrekking tot de onschendbaarheid van het Nederlandse grondgebied hadden gedaan.⁶⁰ Ze stelden dan ook een B.N.M.A. voor "basée sur l'intérêt et n'engageant aucune question de principe"⁶¹ Een minimum-programma net voldoende om, in geval van een conflict, onmiddellijk een adequate gemeenschappelijke verdediging op poten te zetten. Patijn verzette zich met klem tegen deze idee, maar was verstandig genoeg om de deur niet volledig dicht te slaan:

"Toutefois ces bonnes relations ne doivent nullement trouver leur expression dans des accords militaires, quels qu'ils soient, et donc il n'est pas question. ... Une collaboration militaire entre les Pays-Bas et la Belgique ne se pose pas aussi longtemps que les rapports fondamentaux en Europe resteront essentiellement les mêmes qu'à présent."⁶²

De vraag stelt zich nu hoe de internationale verhoudingen in de periode januari-augustus 1939 precies evolueerden en hoe België en Nederland daar politiek-militair op inspeelden. België kon immers goede kaarten op tafel leggen: hoe groter de dreiging in Europa, hoe meer kans op militaire contacten met Nederland.

59. In A.M.B.Z., 11.179, vonden we volgende persknipsels: "Dagblad van Noord-Brabant", 28-12-'39. "Het Algemeen handelsblad", 29-12-'38 en 03-02-'39. "De Maasbode", 23-01-'39. Enkel "De Haagse Post", 19-12-'38, was voorstander van een Belgisch-Nederlandse samenwerking op militair vlak. Van een B.N.M.A. kon echter geen sprake zijn. A.K.P., kab., 110/9, "Note sur la presse périodique néerlandaise."

60. "Sans doute l'Allemagne a offert de garantir l'inviolabilité des Pays-Bas et ne cesse pas d'affirmer qu'elle respectera leur neutralité déclarée. Sans doute l'Angleterre est-elle théoriquement dans les mêmes dispositions. Mais, pour l'un comme pour l'autre Etat, la nécessité de briser le blocus ou de détruire les centres adverses de résistance économique les entraînera fatalement tôt ou tard à manquer à leur parole." *Ibid.*, 11.452/6, P.No. 82/46, Diepenrijckx-Herry aan Spaak, "Préparation de la défense économique des Pays-Bas", 06-01-'39.

61. *Ibid.*, 11.179, P.No. 5791/2477, reactie van Herry op een artikel in "Dagblad van Noord-Brabant" onder de titel "Les Pays-Bas et la Belgique. Une grande collaboration, mais pas d'accord militaire", 30-12-'38.

62. A.M.B.Z., 11.179, P.No. 789/339, Herry aan Spaak, 06-02-'39. *Ibid.*, 11.076, "Mémoire de M. Patijn au Rapport de la 1e chambre sur le budget des Affaires Etrangères. L'annexe", 07-02-'39.

Die internationale situatie begon er voor de “kleine landen” vanaf eind 1938 vrij hopeloos uit te zien. Het Duitse optreden in Centraal-Europa (Oostenrijk, Tsjechoslovakije) zorgde voor een ware schokgolf. Daarenboven bevond de Duitse economie zich in een echte crisissituatie, terwijl nu ook Groot-Brittannië en Frankrijk een ware bewapeningswedloop hadden ingezet. Daarom ondernam Duitsland heel wat pogingen om een aantal “kleine landen” in zijn invloedssfeer te krijgen. Het ging hier natuurlijk in se om die landen, zoals Zweden, Denemarken, Noorwegen en Nederland, die de voor de Duitse (oorlogs)economie noodzakelijke producten konden leveren. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat vooral Frankrijk en Groot-Brittannië met de pertinente vrees voor een Duitse aanval in het Westen rondliepen. Ze deden er vanaf december 1938 werkelijk alles voor om de “kleine landen”, en dan vooral België en Nederland, voor een dergelijke aanval te waarschuwen, en meer nog, om ze actief in het “geallieerde” kamp te krijgen.⁶³

Op 21 december 1938 zond Herry een zeer belangrijke nota naar Brussel. Hij had van Patijn vernomen dat Groot-Brittannië een Duitse nota had onderschept waarin de verovering van Nederland en Zwitserland werd vooropgesteld. Het document kon de Belgisch-Nederlandse politieke betrekkingen duidelijk nieuw leven inblazen want het repte met geen woord over de Belgische situatie, kondigde een verovering van het onaantastbaar gewaande Nederland aan en maakte duidelijk dat

“... les mots “neutraliteit en zelfstandigheid” n’apparaissent plus comme des axiomes de la politique étrangère mais comme des problèmes que l’on ressasse dans la presse avec angoisse.”⁶⁴

63. De houding van Groot-Brittannië ten aanzien van België en Nederland is duidelijk. Men wilde niet dat hun vliegvelden en natuurlijk ook de Schelde in Duitse handen zouden komen. Ook Frankrijk had een vrij duidelijke politiek: “... elle (Frankrijk) voyait dans un rapprochement hollando-belge, un renforcement de la Belgique, qui pouvait la rendre plus indépendante de la France, au lieu que la continuation d’une certaine rivalité entre Bruxelles et la Haye obligerait la Belgique à s’appuyer davantage sur Paris.” A.M.B.Z., 11.963/V, overzichtsnota, “La Belgique et les Pays-Bas”, 18-11-’38.

64. *Ibid.*, 11.179, P.No. 6643/2415, Herry aan Spaak, “Echos de la situation international”, 21-12-’38. Zie ook, *Ibid.*, 11.076, P.No. 53/30, “Situation internationale”, 05-01-’39. *Ibid.*, 11.179, P.No. 233/111, “rapport militaire”, 13-01-’39. *Ibid.*, P.No. 421/177, “Prise de température de l’opinion publique”, 20-01-’39. *Ibid.*, P.No. 617/268, “Tension de température”, 31-01-’39.

Volgens de Belgische militaire attaché in den Haag, Diepenrijckx, waren zowel Berlijn als Londen verlekkerd op de vliegtuigbasissen van België en Nederland. Nederland moest zich hierbij geen illusies maken:

“les Pays-Bas seraient fatalement entraînés dans le grand conflit international dès le début de celui-ci.”⁶⁵

België had meer speelruimte want, in tegenstelling tot Nederland, was het zeker van Franse militaire steun en beschikte het over een beter uitgebouwde defensie. De Duitsers stonden dus al bij al voor een eenvoudige keuze.

Groot-Brittannië speelde zeer handig op die onweerlegbare feiten in. Reeds op 11 januari meldde de Belgische ambassadeur in Londen, de Lantsheere, dat Groot-Brittannië “cherche à “effrayer” la Hollande.” Zoals reeds gezegd deed ze dit op een erg verfijnde manier, namelijk

“on insinue que l’Angleterre n’a aucune obligation vis-à-vis d’elle, et l’on pose des questions quant à l’efficacité de sa défense.”⁶⁶

Ook België werd tot meer soepelheid aangespoord. De Britten maakten immers duidelijk dat ze de verdediging van Congo niet zomaar gratis op zich zouden nemen. België en Nederland stonden dus onder enorm zware internationale druk. Volgens de Lantsheere werd het dan ook hoog tijd dat België en Nederland zich SAMEN als onafhankelijke entiteit in Europa zouden gaan profileren. De uitbouw van een gemeenschappelijk verdedigingsstelsel, met andere woorden militaire betrekkingen tussen beide landen, kon hierbij al wonderen verrichten.

De gezanten in Den Haag en Londen lieten er duidelijk geen gras over groeien: België en Nederland moesten militair gaan samenwerken. Binnen dit spannende kader speelde ook de Amerikaanse president Roosevelt een zeer dubieuze rol. In december 1938 hadden alarmerende berichten uit Europa bij Roosevelt de indruk gewekt dat er voor België en vooral Nederland acuut gevaar dreigde. De President gaf aan zijn denkbeelden duidelijk de vrije loop en riep begin januari 1939 de Nederlandse gezant bij zich. In de diplomatieke weergave van dit gesprek lezen we:

“In één van verschillende plannen, in geen waarvan België voorkomt, wordt overwogen in eerstkomende maanden waarschijnlijk omstreeks het

65. *Ibid.*, 11.076, nota-Diepenrijckx, 28-12-'39.

66. *Ibid.*, 11.452/6, de Lantsheere aan Van Langenhove, 11-01-'39.

moment dat Italië officieel territoriale eischen aan Frankrijk stelt Duitsland met Nederland conflict zal uitlokken. Mijn vraag of Nederland alleen zal staan beantwoord dit *afhangen zal van ENGELAND. Gezien ontbreken van Nederlandsch-Engelsch verdrag voorziet President mogelijkheid ingrijpen Engeland pas na Duitse weigering, vreedzame beslechting bij onderhandeling waarover Amerika misschien invloed zal kunnen uitoefenen.*"⁶⁷

De Amerikaanse President was ervan overtuigd dat Nederland, en natuurlijk vooral de "vrijhavens" Rotterdam en Amsterdam, in een mum van tijd in de Duitse economie en de oorlogsvoering zouden worden ingeschakeld.

Zoals verwacht sloeg *Nederland* alle waarschuwingen in de wind. Patijn vertelde wel dat men geschokt was, maar dat het al bij al toch slechts om hypothesen ging.⁶⁸ Door zijn neutraliteit in 1914-1918 bleef Nederland rotsvast geloven in de bescherming én morele superioriteit van zijn zelfstandigheidspolitiek. Daarover was vooralsnog geen discussie mogelijk. In *België* gingen de poppen aan het dansen. Capelle, secretaris en de centrale raadgever van Koning Leopold, bekeek het zaakje vanuit een heel andere hoek en hing duidelijk de theorie van het "complot-denken" aan. Hij was werkelijk woest en noemde de interventie van Roosevelt

"uniquement un effort pour nous (België) faire entrer (in een "geallieerde" alliantie) (ainsi que la Hollande et les autres Puissances démocratiques)? ne veut-on pas nous effrayer tant qu'on peut, en faisant miroiter le danger allemand qui nous menace, en "inventant" même si c'est nécessaire."

Het ging hier om een zeer zware beschuldiging die Capelle op het einde van zijn nota nog eens in alle scherptheit herhaalde:

67. G. VAN ROON, *op cit.*, p. 300.

68. Het is interessant om te weten dat Patijn erg bang was dat dit nieuws zou uitlekken. Daarom had hij de informatie slechts met de minister-president en de Minister van Oorlog besproken. De Minister van Buitenlandse Zaken vreesde waarschijnlijk dat de Nederlandse publieke opinie heftig anti-Duits zou reageren. En dat was niet bepaald bevorderlijk voor de al erg gespannen Duits-Nederlandse betrekkingen.

A.K.P., secr., XVA/10, doc. 287, P.No. 659/282, Herry aan Janson, "Eventualités d'hostilités déclenchées par l'Allemagne vers le front Ouest", 31-01-'39.

“Est-ce le bout à l’oreille? Roosevelt ne veut-il pas laisser entendre aux Hollandais que s’ils ne s’entendent pas avec Londres, leur sort est réglé?”⁶⁹

Precies op dat ogenblik kwam er een nota vanuit Londen op het bureau van Capelle gewaaid. In een gesprek met onze gezant Cartier de Marchienne had Lord Halifax de vraag gesteld:

“Ce que ferait la Belgique si la Hollande était attaquée par l’Allemagne.”⁷⁰

Deze doodoener werd niet alleen op “het Paleis” maar ook op “Buitenlandse Zaken” met enige argwaan ontvangen. Capelle stelde de koning voor om te antwoorden dat België voldoende vertrouwen had in de Britten zodat die hun waarborgverklaring van 24 april 1937 niet moesten herhalen. De secretaris van de koning droeg de onafhankelijkheidspolitiek wel degelijk zeer nauw aan het hart zodat hij Koning Leopold aanmoedigde om het antwoord “nette – claire – sans ambiguïté aucune et très courte”⁷¹ te houden. Capelle wilde het spel duidelijk hard spelen want hij verwachtte zich al aan een vanuit Frankrijk en Groot-Brittannië gedirigeerde perscampagne (“déjà annoncée”). Het gevaar bestond er in dat België hierop verkeerd, dus niet in de lijn van de onafhankelijkheidspolitiek, zou reageren. Daarom, “M. JANSON devra être fermement tenu en main, car il sera certainement l’objet de toutes sortes de manoeuvres enveloppantes.”⁷² België moest dus in de toekomst zeer voor

69. *Ibid.*, doc. 289, Capelle aan Leopold III, 28-01-'39.

70. *Ibid.*, doc. 288, P.6/A.11.No. 16, Cartier de Marchienne aan Leopold III, 28-01-'39.

71. *Ibid.*, doc. 289, Capelle aan Leopold III, 28-01-'39. De nota van Capelle was eigenlijk een waarschuwing aan het adres van Koning Leopold om de Britten niet de indruk te geven dat België geïnteresseerd was in stafcontacten of onmiddellijke militaire bijstand. De Belgische onafhankelijkheidspolitiek moest maagdelijk blank gehouden worden. “Il faut qu’elle (het antwoord) ne prête à aucune fausse interprétation, qu’elle ne soit entremêlée d’aucune considération sur le Pacte de la SdN, ni sur l’article 16.” Capelle zag in de vraag van Halifax niets anders dan een maneuver van de Britten om België in het “geallieerde” kamp te krijgen.

72. Dit betekent helemaal niet dat JANSON voor een alliantie met Groot-Brittannië en Frankrijk gewonnen was. Het betekent alleen dat de druk op hem zodanig groot kon worden, dat hij de “geallieerde” wensen zou inwilligen. Dat Capelle precies naar JANSON verwees hoeft eigenlijk helemaal niet te verbazen. Spaak leidde toen een driedelige regering (15 mei 1938-9 februari 1939) waarin hij, naast het eerste-ministerschap ook de post van Buitenlandse Zaken beheerde. De Spaanse kwestie, we herinneren ons de harde discussie binnen de BWP omtrent het al dan niet zenden van

zichtig optreden en daarom werd het ontwerp-antwoord van van Zuylen (directeur politiek op Buitenlandse Zaken), namelijk "nous ne nous prononçons pas sur une éventualité dont rien ne nous fait prévoir la réalisation" in scherpe bewoordingen afgewezen. Volgens Capelle bezat dit antwoord een reukje omdat de houding van België bij de grootmachten twijfelachtig zou overkomen, wat onvermijdelijk voedsel zou geven aan een ware hetze tegen ons land.⁷³

De campagne waarvoor Capelle vreesde kwam vroeger dan verwacht. Reeds op 29 januari kreeg België een Brits memorandum in de bus.⁷⁴ De Britten "bewezen" met een onuitputtelijke reeks argumenten dat Duitsland van plan was om het westen in de lente aan te vallen.⁷⁵ Ze vroegen natuurlijk om een Belgische reactie. Die kwam er prompt: Janson, van Zuylen, Van Langenhove en, hoe kon het ook anders, Capelle waren van

een economisch attaché naar Spanje, en daarmee samenhangend het wegvallen en daarna overlijden van Emile VANDERVELDE (27-12-'38) maakte een herschikking van de regering noodzakelijk. Op 21 januari was dit rond en JANSON kreeg de post van Buitenlandse Zaken. Capelle bekritiseerde Janson dus niet omdat deze laatste misschien geen overtuigd voorstander van de onafhankelijkheidspolitiek was, maar gewoon omdat Janson na amper 7 dagen "dienst" nog niet kon ingewerkt zijn in het ingewikkelde dossier. Daarom moest men hem in de gaten houden, want hij zou wel eens onvoorzichtig kunnen doen. T. LUYKX, *Politieke geschiedenis van België van 1789 tot heden*, Brussel-Amsterdam, Elsevier, 1980, deel 2, pp. 374-375.

73. Met betrekking tot deze nota-Capelle kunnen we twee zaken centraal stellen. *Ten eerste*, het feit dat de Belgische onafhankelijkheidspolitiek helemaal geen passieve zaak was. België moest in de letterlijke zin van het woord VECHTEN om zijn zelfstandigheid tegen de "slechte" buitenwereld te beschermen. *Ten tweede*, zien we hier heel duidelijk dat "het Paleis" een zeer belangrijke rol heeft gespeeld om de Belgische onafhankelijkheidspolitiek te handhaven. En met "het Paleis" bedoelen we natuurlijk vooral Capelle, die niet alleen de opmerkingen van van Zuylen de pas afsneed maar ook met een zeer zakelijke en realistische pers Koning Leopold zelf rond zijn vingers probeerde te winden. We zijn ervan overtuigd dat dit hem ook lukte.

74. We moeten er eerst en vooral op wijzen dat de Nederlands-Britse betrekkingen toen een waar dieptepunt hadden bereikt, wat onder meer blijkt uit het feit dat Nederland het Britse Memorandum NOOIT heeft ontvangen. A.K.P., secr., XVA/10, doc. 292, nota-Capelle, "Entretien avec l'ambassadeur d'Angleterre", 31-01-'39. In november 1938 had de Engelse regering ten derde male een Nederlandse verzoek om de wederzijdse vertegenwoordigingen de status van ambassade te geven, afgewezen. G. VAN ROON, *op cit.*, p. 295. Op 1 februari kreeg België een gelijkaardig Frans memorandum toegestuurd.

75. A.K.P., secr., XVA/10, doc. 290, Brits Memorandum van 29-01-'39.

mening dat het Belgisch beleid niet aangepast moest worden.⁷⁶ Het hoeft ons niet te verwonderen dat Capelle het Memorandum opnieuw als een manoeuvre zag om België naar Frankrijk en Groot-Brittannië te drijven. De secretaris van de Koning was blijkbaar wel ongerust want hij eiste een grondig onderzoek.⁷⁷ Bovendien lieten een aantal democratische principes hem volledig koud. Hij had samen met Janson, van Zuylen en Van Langenhove over de Belgische houding beslist, en dat was voldoende. Het samenroepen van een extra ministerraad was louter tijdverlies, gewoonweg overbodig!⁷⁸ Ondertussen was ook Herry tot dezelfde conclusie gekomen. De gezant bestempelde het Britse initiatief als zeer gevaarlijk en een diplomatieke flater van jewelste. Hij vreesde met name dat Nederland

“... devant le grandeur du danger redouté, va essayer de composer avec l'Allemagne afin de s'y soustraire et réaliser une entente qui pourrait devenir un très grand danger particulièrement pour la Grande-Bretagne.”⁷⁹

Voor de Britten was het meer dan opletten geblazen! Ook van Zuylen stond heel kritisch ten opzichte van de zaak. In het ganse opzet zag hij duidelijk de hand van Frankrijk die, in geval van een Duitse aanval op Nederland, onmiddellijk door België zou willen trekken om Groot-Brittannië (!!) te hulp te snellen.⁸⁰ Binnen dit scenario was het slagveld al

76. S. HUYGHE, *Het buitenlands beleid van België ten opzichte van Groot-Brittannië* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), Gent, RUG, 1991, p. 176. F. VAN LANGENHOVE, *L'élaboration de la politique étrangère de la Belgique entre les deux guerres mondiales*, Brussel, Académie Royale de Belgique, 1980, pp. 308-309. D.D.B., V, pp. 161-162, Janson aan Clive, 01-02-'39.

77. “Que ferait la France en cas d'invasion de la Hollande? A-t-elle intérêt à envisager un 4ième front (Hollande-Allemagne-Alpes-Pyrenées)? Que ferait la Hollande? La note anglaise n'exclut pas qu'elle renonce à se défendre par les armes. Que ferait la Grande-Bretagne? Elle se dit elle-même incapable de secourir la Hollande. Pourquoi – vu sa déficience – faudrait-il que nous nous sacrifions?” A.K.P., secr., XVA/10, doc. 290, “Réflexions au sujet mémorandum britannique de 29-01-'39”, 30-01-'39.

78. *Ibid.* Op 31 januari deed Capelle aan de Britse ambassadeur, Clive, het Belgische standpunt uiteen: onafhankelijkheidspolitiek en niets anders dan onafhankelijkheidspolitiek. *Ibid.*, doc. 292, “Entretien avec l'ambassadeur de l'Angleterre”, 31-01-'39.

79. “Il est hors de doute que la Grande-Bretagne tente d'effrayer les Pays-Bas en grossissant le danger allemande ou en le montrant plus immédiat en vue d'affaiblir le principe de neutralité du pays.” A.M.B.Z., 11.179, P.No. 614/267, Herry aan Janson, 30-01-'39.

80. D.D.B., V, pp. 158-161, nota-van Zuylen, 01-02-'39.

bepaald: Nederland en/of België! Van Zuylen had de situatie inderdaad goed ingeschat. Op 16 februari kreeg België een gemeenschappelijk Frans-Brits memorandum toegestuurd waarin een aanval op Nederland door beide landen als een "casus belli" werd beschouwd. Bovendien kreeg België van Groot-Brittannië de raad om de militaire samenwerking met Frankrijk te hervatten.⁸¹ Wat er ook van zij, het memorandum was slechts het voorlopig eindpunt in een groots opgezette campagne met het oog op Frans-Belgische stafcontacten.⁸² Op het Paleis beseftte men maar al te goed dat België langzamerhand en onverbiddeijk mee de helling van de internationale ineenstorting afgleed. Iedereen verwachtte zich aan een nieuwe wereldbrand, met enkel de ijdele hoop dat België dit keer gewoon toeschouwer kon blijven. Men wilde dan ook niet afstappen van de drie jaar oude onafhankelijkheidspolitiek. Precies om dit te verzekeren wees Leopold er zijn ministers op dat

"de aangelegenheden van buitenlandse politiek en landsverdediging moeten onttrokken worden aan de persoonlijke beoordeling van de leden van de regering die niet bevoegd zijn voor deze kwestie."⁸³

Ondertussen zette ook Nederland zijn eerste stappen op het internationale terrein. Bij een bezoek aan Halifax eind februari 1939 liet Patijn duidelijk blijken geïnteresseerd te zijn in een niet-aanvalsverdrag. Net zoals België wilde hij zo'n overeenkomst met Engeland en Duitsland en, alhoewel hij daar minder de nadruk op legde, eventueel ook met België. Voor eenzelfde akkoord met Frankrijk was de Koningin niet te vinden.⁸⁴ In België kreeg men snel lucht van deze Brits-Nederlandse besprekingen. "La Libre Belgique" publiceerde reeds op 23 februari een artikel over de uitwisseling van militaire informatie tussen Groot-Brittannië en Nederland. De krant verwees hierbij terecht naar een uitspraak van de Britse ondersecretaris van Buitenlandse Zaken, Butler, in de "Commons" rond

81. A.K.P., secr., XVA/11, doc. 296, Clive aan Janson, Tweede Britse Memorandum van 16-02-'39. D.D.B., V, pp. 167-170. De Britse eis tot Frans-Belgische stafcontacten staat niet expliciet vermeld in het memorandum. Toch vermelden heel wat auteurs dit gegeven. R. VAN OVERSTRAETEN, *op cit.*, p. 90. G. VAN ROON, *op cit.*, p. 295. P. VAN ZUYLEN, *op cit.*, p. 464.

82. S. HUYGHE, *op cit.*, p. 179 en pp. 181-183.

83. P. D'YDEWALLE D'OUTRIVE, *De memoires 1912-1940*, Tielt, Lannoo, 1994, p. 79.

84. Hier zien we duidelijk de "actieve zelfstandigheidspolitiek", waar de befaamde Nederlandse oud-minister van Buitenlandse Zaken Van Karnebeek in de jaren-20 werkelijk door bezeten was, herrijzen. G. VAN ROON, *op cit.*, p. 296.

“un échange naval entre les gouvernements anglais et néerlandais, d’informations sur des questions techniques connexes à la défense militaire en Extrême Orient.”⁸⁵

Het ging dus slechts om de uitwisseling van technische informatie zonder militaire draagkracht. In België aanvaardde men die uitleg.⁸⁶

Vanaf 15 maart gingen de poppen aan het dansen.⁸⁷ Duitsland viel Tsjechoslovakije binnen en het duurde niet lang of Hitler lijfde de eerste niet-Duitse staat binnen.⁸⁸ In Nederland was men er vrij gerust in. Zo stelde Patijn aan Herry:

“Evidemment, je n’envisage pas la possibilité d’un pareil danger et ce qui nous concerne.”⁸⁹

85. A.M.B.Z., 11.179, artikel in “*La Libre Belgique*”, “Echange anglo-hollandais d’informations d’ordre militaires”, 23-02-’39.

86. *Ibid.*, 11.076, P.6/A.25/1717/741., Cartier de Marchienne aan Soudan, “Echange d’informations entre la Grande Bretagne et la Hollande”, 03-03-’39. *Ibid.*, van Zuylen aan Soudan, 03-03-’39.

87. Ondertussen had ons land met een zware politieke crisis af te rekenen. Zo viel de regering-Spaak over de zaak-Martens, hield de regering-Pierlot I het maar 7 dagen vol (21-27 februari) en kwamen er op 2 april vervroegde verkiezingen. Deze verkiezingen waren vernietigend voor REX. De socialisten en communisten gingen gevoelig achteruit, terwijl katholieken, liberalen en vlaams-nationalisten gevoelig vooruit gingen. De koning drukte er bij Pierlot meermaals op dat de regels van de constitutionele democratie niet verder mochten worden aangetast. Pierlot begreep de boodschap en op 18 april ging hij met een tweeledig katholiek-liberaal kabinet, Pierlot II, van start. Deze regering werd wegens het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog met de socialisten uitgebreid (Pierlot III). T. LUYKX, *op cit.*, pp. 375-378. In Nederland reageerde men zeer tevreden op de verkiezingen van 2 april (verzwakking extremisme). A.M.B.Z., 11.179, P.No. 1693/809, Herry aan Soudan, “Les élections belges”, 05-04-’39. Ook in Nederland greep Wilhelmina in. Op politiek vlak stelde de koningin een “nationale samenwerking” voorop waarbij ook de sociaal-democraten werden betrokken. De Nederlandse defensie bestempelde ze als ongewoon zwak en eiste van de Militaire Staf een urgentieprogramma. De politici moesten de nodige noodkredieten zo snel mogelijk ter beschikking stellen. G. VAN ROON, *op cit.*, p. 297. J. BOSMANS, Het maatschappelijk-politieke leven in Nederland, 1918-1940, In: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, Haarlem, Fibula-van Dishoeck, deel 14, p. 222-231.

88. R. VAN EENOO, *Hedendaagse Internationale Politieke Geschiedenis*, (cursus), Gent, RUG, 1988, deel 2, p. 109. P. VAN ZUYLEN, *op cit.*, pp. 448-449.

89. A.M.B.Z., 11.179, P.No. 1660/704, Herry aan Soudan, “Impression des milieux officiels au sujet de l’agression allemande vis-à-vis de la Tchécoslovaquie”, 18-03-’39. Patijn haalde een aantal ironische argumenten aan. Zo stelde hij dat de

Aan de toenadering tot Frankrijk en Groot-Brittannië moest dus niet al te veel belang worden gehecht. Nederland speelde terug zijn vertrouwde rol: Duitsland zou de Nederlandse neutraliteit, als baken van rechtvaardigheid, niet schenden. De Belgisch-Nederlandse "scheiding der wegen" werd zo verder bevestigd en door Capelle meesterlijk aangevoeld. Hij schreef op 18 maart een zeer realistische nota aan de Koning waarin een aantal zeer interessante hypothesen naar voor werden gebracht. Capelle bleef hoe dan ook een groot voorstander van het onafhankelijkheidsstatuut. Hij zag echter ook in dat de internationale situatie in die mate dreigend ("angoissante"⁹⁰) was dat België slechts een waterkansje had om in een toekomstig conflict afzijdig te blijven.⁹¹ Hij dacht hier meer bepaald aan de situatie waarin zowel Groot-Brittannië als Nederland *niet* in een toekomstig conflict betrokken raakten.⁹² Het was evenwel realistischer om van de stelling uit te gaan dat Nederland door Duitsland werd aangevallen met het logische gevolg dat ook Groot-Brittannië en Frankrijk in het conflict werden meegesleurd. Hij stelde zich nu de vraag of het nuttig was dat België in die zeer waarheidsgetrouwe situatie neutraal kon blijven. Een duidelijk antwoord formuleerde de secretaris niet, maar hij was er wel van overtuigd dat, volkomen los van wie nu precies de oorlog zou winnen, België, als straf voor zijn eigengereide politiek, geld én koloniale gebieden op tafel zou moeten leggen. Capelle vond dit afgrijselijk en koppelde er een aantal zeer belangrijke beschouwingen aan vast. Ze zijn dermate interessant, dat we ze hier uitvoerig zullen citeren. Ze vormen immers een bewijs dat men op "het Paleis" helemaal niet bereid was om de onafhankelijkheidspolitiek tot in den treure vol te houden. De Tsjecho-slovaakse crisis had het mythisch karakter van de onafhankelijkheid

Nederlandse publieke opinie niet vatbaar was voor de Duitse propaganda en liet hij uitschijnen dat Hitler bevreesd was voor de sterkte van het Nederlandse leger. Ook de secretaris-generaal van de Politiek op Buitenlandse Zaken, van Kleffens, was niet te vermurwen. Hij wees op de zeer succesvolle economische missie van Steenberghe in Duitsland. Binnenin dacht Herry het volgende: "Je n'eus pas le temps de lui dire: "Ne fait pas le baiser de Juda?"

90. A.K.P., secr., XVA/11, doc. 299, Capelle aan Leopold III, 18-03-'39.

91. "Ne croyez pas que je sois opposé au maintien de notre politique d'indépendance; bien au contraire, j'estime qu'il faut continuer à l'appliquer énergiquement. Mais il faudrait être aveugle pour affirmer qu'en TOUTES éventualités elle nous épargnera la guerre et qu'elle suffira à nous assurer la possession du Congo." *Ibid.*

92. Als Groot-Brittannië afzijdig kon blijven, was dit *zeker* ook voor België het geval. Bleef Nederland afzijdig, was dit *waarschijnlijk* ook voor België zo. *Ibid.*

zoals Nederland die nog steeds belijdde immers een lelijke knauw gegeven. Dat de onafhankelijkheidspolitiek voor mensen als Capelle en Leopold III in 1936 een ware geloofsbelijdenis was, valt niet te ontkennen. Dat dit na maart 1939 niet langer het geval was, kunnen we bij deze bevestigen! We citeren:

“Ce serait une erreur et une faute que d'affirmer que *jamais* nous ne nous écarterons de notre politique d'indépendance. Nous ne sommes pas maîtres de la politique européenne; nous pouvons, malgré nos efforts et notre droiture, être dominés par les événements. Et si nous sommes entraînés dans la guerre, notre sort sera lié à celui de l'Angleterre. Nous devons donc nous arranger pour combattre à ses côtés. Mais une guerre côte à côte ne s'improvise pas du jour au lendemain. *Sans doute ne peut-il être question de contacts d'Etats-Majors; ces contacts ne se faisant qu'avec la France et l'Angleterre mettraient en jeu notre politique d'indépendance. Utilisons nos attachés militaires, – ayons à Paris et à Londres des TECHNICIENS de premier plan* (je pense que notre attaché militaire à Paris a des qualités), c'est à eux de s'efforcer de connaître les intentions des Etats-Majors de Paris et de Londres pour le cas où, un jour, une collaboration s'imposerait entre nos armées.”

Capelle beseftte maar al te goed dat zijn boodschap een zeer radicale en opvallende toon droeg. Daarom vroeg hij aan de Koning het volgende:

“Je ne ferais pas mon devoir si je n'attirais pas sur ces points la plus sérieuse attention de Bruxelles. Mais, on est parfois tellement susceptible aux Affaires Etrangères que si j'écrivais aussi franchement que je vous parle, je serais rappelé à l'ordre et l'on me dirait que je me mêle d'affaires qui ne me regardent pas.”⁹³

Hierbij aansluitend kunnen we twee vaststellingen maken. Ten eerste, de verhouding Paleis-Buitenlandse Zaken lag inderdaad zeer moeilijk en was zwaar beladen. Ten tweede, wilde Capelle misschien Leopold III in eigen persoon opdragen om zijn ministers van de “koerswijziging” – noem het liever een realistische aanpassing aan de internationale gebeurtenissen – van “het Paleis” op de hoogte te stellen?⁹⁴

93. A.K.P., secr., XVA/11, doc. 299, Capelle aan Leopold III, 18-03-'39.

94. We moeten eens te meer opmerken dat de Belgische binnenlandse politiek toen in een waar sukkelstraatje terechtgekomen was. Het tweeledig katholiek-socialistisch kabinet-Pierlot I hield het maar één week vol (21-27 februari) en, pas na de vervroegde verkiezingen van 2 april kon Pierlot zijn tweede kabinet vormen (18 april). Vooral de zaak-Dr. Martens en natuurlijk de financieel-economische puinhoop

Door de Duitse verovering van Tsjechoslovakije en later de Italiaans-Albanese oorlog, met telkens bijzonder matige reacties aan Frans-Britse zijde, werden de "kleine landen" onder een enorme druk gezet. De "geallieerden" interpreteerden hun onafhankelijkheid meer en meer in pro-Duitse zin. Duitsland was zich hier duidelijk van bewust en wilde met de Oslolanden⁹⁵ een niet-aanvalsverdrag sluiten. Ook eiste het, dat de "neutrale" landen de Volkenbond zouden verlaten.⁹⁶ Precies binnen deze zeer gevaarlijke internationale situatie stonden België en Nederland voor een fundamentele keuze. Capelle had in zijn brief aan de Koning de nagel op de kop geslagen. De onafhankelijkheidspolitiek was inderdaad een anachronisme geworden. Het kwam er nu op neer om de redenering af te maken. Men moest met andere woorden op zoek gaan naar een alternatief voor de onafhankelijkheidspolitiek. De samenwerking, noem het liever een geheel van losse contacten, met Nederland op politiek, economisch en waterstaatkundig vlak was natuurlijk best aangenaam, maar in de praktijk droeg het helemaal niet bij tot de verdediging en de militaire sterkte van de "Lage Landen". Op "het Paleis" was men het met die analyse eens maar, zoals we later uitgebreid zullen bestuderen, men durfde – of wilde? – er de consequenties niet van inzien. In zijn eigen militair belang, en volkomen los van de vraag of "het Paleis" daar nu achter stond of niet, was België verplicht om twee duidelijk omliggende alternatieven te onderzoeken. Ten eerste, de vraag of de Nederlanders ondertussen bereid waren om met België een militair akkoord te sluiten. Ten tweede, de zeer interessante zoektocht naar aard en gevolgen van een militaire

speelden het politieke landschap parten. De taalstrijd in België werd volgens gezant Herry in Nederland met heel wat argwaan bekeken. De Nederlanders wilden er zich natuurlijk niet in mengen maar "elles déploraient cet événement qui divisait l'opinion publique de notre pays sur l'équivoque tout à fait malheureuse, et elles ajoutaient: c'est vraiment dommage au moment troublé dans lequel nous vivons de voir notre pays affaibli par ces luttes intestines, car la Hollande souhaite avoir à ses côtés une Belgique forte et unie." De Vlaamse kwestie liet de Nederlandse bewindslui duidelijk onberoerd. A.M.B.Z., 11.179, P.No. 1671/708, Herry aan Soudan, "Opinion hollandaise sur la campagne électorale belge", 17-03-'39.

95. Het betreft hier een groep van "afzijdige" landen (Nederland, Zweden, Noorwegen, Denemarken, Luxemburg, Zwitserland en later – na het afkondigen van de onafhankelijkheidspolitiek – België). Ze werkten op economisch (vanaf 1930) en politiek (vanaf ongeveer 1936) erg nauw samen en ondernamen heel wat initiatieven om Europa voor een nieuwe wereldbrand te behoeden. Voor meer informatie: G. VAN ROON, *op cit.*, pp. 149-373. B. VAN WAESBERGHE, *op cit.*, pp. 111-155.

96. G. VAN ROON, *op cit.*, p. 298.

samenwerking met Groot-Brittannië en Frankrijk.⁹⁷ De bal lag dus duidelijk terug in het Nederlandse kamp. De houding van dit land kon zeer belangrijke gevolgen hebben voor het verdere verloop van de Belgische buitenlandse politiek?

De aanvangsfaze van deze zoektocht was zeer warrig. Zo schetste gezant Herry zeer concreet de sfeer van wantrouwen die er toen tussen België en Nederland heerste. De Nederlandse regering was volgens hem in staat om onder druk van de zakenwereld het Duits-Tsjechoslovaakse conflict tot een "res inter alios acta" te promoveren.⁹⁸ De handel met Duitsland moest hoe dan ook worden verdergezet en, nog steeds volgens die kringen, "... en ce qui concerne les Pays-Bas il était peu probable qu'une action de l'espèce puisse être entreprise." Deze dreiging nam onze gezant ernstig op want Nederland was nog in veel ergere mate dan Groot-Brittannië een land van "shopkeepers" die "tout en étant fiers de leur histoire ont un souci, qui jamais ne se dément un instant de leurs intérêts matériels."⁹⁹ Nederland had echter bijzonder weinig speelruimte. Het land stond net als België onder een zeer sterke "geallieerde" druk en dit precies in het licht van een eventuele militaire samenwerking. De Fransen en Britten hadden hierbij een belangrijke troef in handen: het voor Nederland niet verdedigbare Nederlands-Indië.¹⁰⁰ Herry was voorstander van een militaire samenwerking met Nederland. De gezant zag hier voor Groot-Brittannië een niet te versmaden rol weggelegd. De Belgisch-Nederlandse militaire banden moesten onder toezicht ("*sous l'égide*") van de Britten

97. Met deze korte voorbeschouwing raken we eigenlijk het "Belgische probleem" gedurende de periode maart 1938 – mei 1940 aan. Tot onze grote verbazing vinden we in de literatuur heel wat informatie over de precieze militaire betrekkingen van België met Frankrijk en Groot-Brittannië, maar bijna nergens komt de zeer belangrijke positie van Nederland aan bod. Wij doen hier dan ook een poging om die leemte op te vullen.

98. "L'on s'accordait généralement à dire que Mr. Colijn et Mr. Patijn n'étaient pas hommes à signer un accord humiliant, mais qu'il se trouve dans le pays et dans les milieux économiques, ASSEZ d'hommes qui se résigneraient à mettre leur nom au bas d'un document qui économiquement serait favorable, au prix d'une demi vasalisation politique." A.M.B.Z., 11.076, P.No. 1672/709, Herry aan Soudan, "Impression générale au sujet des événements de Tchécoslovaquie", 18-03-'39.

99. Ook de teneur in de pers werd volgens Herry door die zakenlui beïnvloed. "Ceux-ci (de kranten) étant très souvent commandités par les milieux bancaires israélites, ..." *Ibid.*

100. Met betrekking tot de verdediging van Nederlands-Indië was Nederland reeds met Groot-Brittannië tot een vergelijk gekomen. In de weken na de val van Tsjecho-Slowakije werden met Frankrijk contacten gelegd. *Ibid.*

worden gesmeed. Achteraf zouden ze de belofte kunnen maken om de Belgisch-Nederlandse koloniale gebieden in geval van oorlog te verdedigen. België zou op die manier niet alleen kennis kunnen nemen van de Nederlandse defensieplannen maar bovenop nog eens zijn kolonie door een belangrijke grootmacht beschermd zien. Het ging dus om een goed gestructureerd plan met

“l’avantage de cimenter un bloc de résistance et de supprimer à notre gauche un facteur d’insécurité sur les plans militaires et politiques.”¹⁰¹

België zou zich dus tegen de onzekerheid van de Nederlanders kunnen wapenen door een plan

“qui aurait, au point de vue belge, le grand avantage d’éviter que l’Allemagne après avoir éventuellement neutralisé la Hollande, ne vienne ensuite et séparément s’efforcer de détruire par le propagande d’abord et les armes ensuite, notre pays.”

Daarnaast lag het plan volgens de gezant ook op nationaal vlak goed in de markt want “les milieux flamands chez nous ne pourraient qu’être favorables à une initiative de cette espèce ...” Dit zeer voordelig pakket hield echter geen rekening met een situatie die ook Capelle druk had bestudeerd: wat moest men doen als de Duitsers Nederland binnenvielen terwijl België gespaard bleef? Toch mogen we de ideeën van Herry niet als naïef bestempelen. Hij had het gezond vermoeden dat de Nederlanders, ondanks die Britse druk, het plan naar de prullenmand zouden verwijzen. Niet getreurd want

“un refus de la Hollande révélerait à la Grande-Bretagne les arrière-pensées dangereuses de ce pays et lui ferait comprendre qu’il saisis téméraire de compter sur une résistance efficace de ce pays en l’absence surtout d’une défense suffisante.”¹⁰²

Hier komt de ware aard van Herry’s plan aan de oppervlakte. Het was namelijk niet bedoeld om voor het volle pond in de praktijk te worden omgezet. Het had enkel tot doel om Nederland nu ook op het militaire

101. “Je me demande si ce ne serait pas le moment SOUS L’EGIDE DE L’ANGLETERRE pour qu’une proposition d’alliance défensive avec la Belgique puisse être formellement proposée. *Ibid.*

102. *Ibid.* Op diezelfde 18 maart vertelt onze gezant in geuren en kleuren over die gebrekkige militaire voorbereiding. *Ibid.*, 11.179, P.No. 1668/706, Herry aan Soudan, 18-03-’39.

domein uit zijn ivoren toren te halen. Onze gezant had de situatie zeer goed ingeschat. Naar aanleiding van het Tsjechoslowaakse probleem (september 1938) kwam er een heel voorzichtig maar noodzakelijk Belgisch-Nederlandse *noodzakelijk* huwelijk tot stand. In een interne synthese-nota heette het:

“Ce n’était là d’ailleurs que la mise en pratique – à l’occasion d’événements particulièrement angoissants – d’une politique de confiance mutuelle qui, depuis un certain temps déjà, avait incité les deux Gouvernements à se communiquer réciproquement, sans qu’il eut cependant un accord formel sur ce point, des informations sur les principaux problèmes d’ordre international.”¹⁰³

Later, toen men in een ware internationale crisisspiraal terechtgekomen was groeide er iets veel mooiers: “un sentiment très poussé de solidarité.”¹⁰⁴ Uit het gevoel een gemeenschappelijk lot te delen, kon er wel eens een concreet samenwerkingsverband rond een aantal specifieke thema’s groeien.¹⁰⁵ Binnen dit kader moesten onze noorderburen dus een belangrijke beslissing nemen. Keurden ze het plan goed, dan werden ze automatisch via een militair akkoord aan België gebonden evenwel “sans menace contre personne.”¹⁰⁶ Keurde Nederland het plan evenwel af, dan mocht het voortaan alle militaire steun vergeten. De Nederlands-Franse verhoudingen waren al uiterst gespannen en met een afwijzing zouden nu ook Groot-Brittannië én België, Nederland laten vallen.¹⁰⁷ Deze voordelen

103. A.M.B.Z., 11.179, “Crise internationale de septembre 1938. PAYS-BAS.,” niet gedateerd.

104. *Ibid.*, onderhoud van Zuylen-van Harinxma, 08-09-’38.

105. Herry liet zich in dezelfde zin uit. “Si l’intransigeance créa dans les bureaux du Plein un courant d’antipathie vis-à-vis de l’Allemagne, elle eût d’autre part ce résultat d’éveiller dans les milieux officiels néerlandais un sentiment très vif de solidarité avec la Belgique. Le Néerlandais sortait de sa tour d’ivoire. On sentit de se serrer les coudes devant le danger.” *Ibid.*, 11.076, P.No. 4464/1751, Herry aan Spaak, 19-09-’38. Herry bleef hiervan overtuigd. *Ibid.*, P.No. 4839/1879, 05-10-’38. *Ibid.*, P.No. 5549/2095, 05-11-’38. Voor enkele markante voorbeelden van deze prille idylle zie B. VAN WAESBERGHE, *op cit.*, pp. 118-123.

106. *Ibid.*, 11.179, P.No. 1668/706, Herry aan Soudan, 18-03-’39.

107. Volgens de gezant moest België dit niet té dramatisch interpreteren. De preferentiële banden tussen Groot-Brittannië en Nederland zouden wegvallen en België had alle troeven in handen om de plaats van Nederland in te nemen. We willen niet uitweiden maar moeten toch stellen dat Nederland toen veel interesse toonde voor het Zwitsers model. Dat land had een permanente neutraliteit (1815). Het werd ondanks dit basisgegeven lid van de Volkenbond maar was niet aan artikel 16,3 gebonden. Op

doen de oren werkelijk tuiten. Dit was echter maar verblinding want onze ijverige gezant had één belangrijk punt over het hoofd gezien, namelijk een voorzichtig en onschuldig lijkend seintje dat Davignon, Belgisch gezant in Duitsland, naar Brussel zond. In Duitsland was men woedend over de anti-Duitse perscommentaren en hekelde men de in hun ogen té nauwe economische samenwerking van de “kleine landen” met Groot-Brittannië en Frankrijk.¹⁰⁸ Het plan-Herry was voor de Duitse bewindslieden gewoon de zoveelste aanduiding dat België en Nederland militair in het anti-Duits kamp waren ingeschakeld. Ons land speelde dus werkelijk met vuur, en zou in zijn val ook Nederland meesleuren.

Op 20 maart had van Zuylen een onderhoud met Harinxma thoe Slooten; de nieuwe Nederlandse gezant. Hij zag de toekomst erg somber in want “les Pays-Bas seraient plus menacés que nous (België) et n’auraient guère de chances d’échapper à la tourmente.”¹⁰⁹ Onrechtstreeks kelderde hij ook het plan-Herry want de “casus belli”-verklaring noemde hij waardeloos. We kunnen daar de volgende redenering uit afleiden: waarom moest Nederland als waaghals optreden en militaire contacten met Frankrijk en Groot-Brittannië aangaan – over België werd niet gesproken – als die landen militair toch niet in staat waren om Nederland op een efficiënte manier te helpen!¹¹⁰

In België kwam de discussie na de zeer belangrijke nota van Capelle heel traag op gang. Op 24 maart schreef Minister van Defensie Denis een brief

11 mei 1938 werd het land bovendien ontslagen van toepassing van *om het even welke sanctie*, dus ook van economische strafmaatregelen. O. DE RAEYMAEKER, *België's ...*, pp. 488-489. G. VAN ROON, *op cit.*, p. 296.

108. K. DEVOLDER, *Het buitenlands beleid van België ten opzichte van Duitsland, 1936-mei'40*, (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), Gent, RUG, 1991, pp. 177-187.

109. A.M.B.Z., 11.179, onderhoud van Zuylen-van Harinxma, 20-03-'39.

110. Van Zuylen was het volkomen eens met die redenering. Hij ontweek echter het antwoord op de vraag hoe België, rekening houdend met die militaire gegevens, op een aanval van Duitsland op Nederland zou reageren. Was die vraag op “Buitenlandse Zaken” nog niet besproken, of lag het gegeven zo moeilijk dat men er niet uittraakte, dat de discussies te groot, zelfs onoverkomelijk waren? We zijn ervan overtuigd dat de discussie op “Buitenlandse Zaken” inderdaad nog op gang moest komen. Van Langenhove stelde immers op 24 maart aan van Harinxma dat België, ondanks de Tsjechooslowaakse crisis, zijn houding niet had veranderd. België bleef met andere woorden zijn onafhankelijkheidspolitiek trouw. Dus, geen militaire contacten met Frankrijk en Groot-Brittannië. Capelle dacht daar op 18 maart al duidelijk anders over.

Ibid., onderhoud Van Langenhove-van Harinxma, 24-03-'39.

aan Minister van Buitenlandse Zaken Soudan over het eventueel belang van een B.N.M.A. voor België.¹¹¹ Het antwoord was kort en krachtig:

“Ecartons d'emblée toute idée d'alliance entre les deux Pays. Leur situation reste trop différente et le fait d'aliéner sa liberté n'apporterait à l'un comme à l'autre que des *risques supplémentaires sans contre-partie appréciable*. Aucune atteinte ne peut être portée à notre politique d'indépendance.”¹¹²

Hij verzette zich dus duidelijk tegen een politiek akkoord maar was wel voorstander van regelmatige gesprekken tussen Generale Staven. Die waren “*précieuses*”. Het ging hier wel om heel belangrijke thema's: het uitwisselen van informatie over elke aanduiding die op een vijandige agressie kon wijzen, de gemeenschappelijke verdediging van Nederlands Limburg en Maastricht, allerlei positiebepalingen, ... Ook de militaire attaché in Den Haag, kol. Diepenrijckx was tot hetzelfde besluit gekomen. Eens groot voorstander van een B.N.M.A., vond hij de Nederlandse defensie nu zodanig zwak dat een Belgisch-Nederlandse militaire alliantie enkel in het nadeel van ons land zou werken.¹¹³ Ook Herry liet zich in deze zin uit. Volgens hem nam Nederland met opzet geen al te opvallende militaire maatregelen want

111. “Votre Département m'a prié de vous exposer mes vues au sujet de la question ci-après: “La Belgique aurait-elle intérêt, dans la situation politique-militaire actuelle, à réaliser une entente militaire avec les Pays-Bas?” Op “Buitenlandse Zaken” was men dus duidelijk wakker geschud en was men druk op zoek naar allerhande informatie rond het B.N.M.A. A.K.P., secr., XVA/11, doc. 300, Denis aan Soudan, 24-09-'39.

112. Denis was dus tegen een B.N.M.A. Dit gebeurde niet alleen op basis van politieke motieven en voorliefde voor het Belgische onafhankelijkheidsstatuut. Er waren ook louter militaire motieven zoals de onmogelijkheid om beide legers goed op mekaar af te stemmen. *Ibid.*

113. “Quand dans un rapport précédent, je considérais l'éventualité d'une alliance militaire possible avec les Pays-Bas, c'était dans mon esprit avec un pays qui aurait fait sur le plan militaire un effort suffisant pour qu'une alliance constitue pour nous, autre chose QU'UNE PERIL HORS DE PROPORTION AVEC LES AVANTAGES QU'ON AURAIT PU EN RETIRER.” Bovendien was de kolonel ervan overtuigd dat er in Nederland slechts zeer weinig mensen rondliepen die een B.N.M.A. genegen waren. De Nederlandse onafhankelijkheidspolitiek noemde hij “*orgueilleux*”, opgeblazen, buiten proportie en niet gesteund op een reële militaire pijler. A.M.B.Z., 11.179, P.No. 2038/838, Diepenrijckx aan Soudan, “Rapport de l'Attaché Militaire”, 07-04-'39.

“elle (Nederland) espère qu'en n'attirant pas l'attention sur elle, elle passera inaperçue peut-être et ne sera pas touchée par le danger qui la menace.”¹¹⁴

Net zoals België bleef ook Nederland in zijn onafhankelijkheidspolitiek volharden!

Pas op 11 april 1939 kon Diepenrijckx verheugd melden dat Nederland eindelijk had besloten om zijn militaire draagkracht te versterken.¹¹⁵ Het regeringscommuniqué dat deze “koerswijziging” aankondigde sprak in het geheel niet van een dreigende internationale toestand. Het ging hier enkel om “assurer de façon plus efficace la sécurité des frontières et confirmer par là sa politique d'indépendance.”¹¹⁶ Ondertussen kwam het B.N.M.A. terug uitgebreid in de pers aan bod¹¹⁷. De oud-C.P.N. krant “Le XXe Siècle” publiceerde op 24-04-'39 een zeer knap artikel onder de titel “Entente militaire hollando-belge”? Als we de anti-Nederlandse ondertoon uit het artikel wegdenken, krijgen we een zeer realistisch beeld van de toekomstige gevaren waaraan de “Lage Landen” bloot konden staan: ofwel werden België en Nederland samen aangevallen, ofwel was enkel België voorwerp van agressie, ofwel liep alleen Nederland gevaar. Het eerste geval was het meest eenvoudige want België en Nederland zouden dan zij aan zij tegen de agressor vechten. België moest er echter op toezien dat zijn noorderbuur niet hetzelfde spelletje als net vóór W.O. I zou gaan spelen, namelijk “ayant reçu des assurances de l'Allemagne, constata que l'orage s'écarterait de son sol.” Deze situatie was de enige waarin een B.N.M.A. werkelijk noodzakelijk was. Deze militaire samenwerking kon echter pas efficiënt werken als het deel uitmaakte van

114. *Ibid.*, 11.452, P.No. 2104/856, Herry aan Soudan, “La situation internationale”, 11-04-'39.

115. *Ibid.*, 11.179, P.No. 2107/857, Diepenrijckx aan Soudan, 11-04-'39. Dit stond ook in “*La Libre Belgique*” van 12 en 13 april.

116. *Ibid.*, P.No. 2117/350, Herry aan Soudan, “Mesures militaires aux Pays-Bas”, 12-04-'39. Herry was onder het motto “beter laat dan ooit” zeer tevreden met de door Nederland voorgestelde militaire maatregelen. *Ibid.*, T.T.18, 15-04-'39.

117. We denken hier onder meer aan “*La Libre Belgique*” (15-04-'39), “*XXe Siècle*” (24-04-'39), “*Métropole*” (04-05-'39), “*Le Soir*” (04-05-'39) en “*Indépendance*” (13-05-'39) in de Belgische pers. We moeten hier wel stellen dat wij geen informatie gevonden hebben over de Vlaamse pers. In de Nederlandse pers ging het om zeer afwijzende artikels in de “*N.R.C.*” (23-03-'39), (25-03-'39), “*Het Algemeen Handelsblad*” (05-04-'39), (22-04-'39) en natuurlijk “*De Maasbode*” (06-04-'39).

“un vaste camp retranché occidental, englobant la France, la Belgique et les Pays-Bas, appuyé sur l’Angleterre et bénéficiant des ressources que donne la maîtrise de la mer.”¹¹⁸

Al bij al een zeer uitgesproken stellingname die, naarmate de internationale toestand dramatischer vormen begon aan te nemen, ook op “Buitenlandse Zaken” vaak zou worden geciteerd.

We hoeven er niet op te wijzen dat de gedachte aan een B.N.M.A. en de militaire omkadering die er door “Le XXe Siècle” omheen werd gesponnen, in Groot-Brittannië en Frankrijk zeer positief werden onthaald. In de periode april-mei 1939 ontketenden deze twee grootmachten terug een diplomatiek offensief om België zover te krijgen dat ze in het geheim allerhande militaire informatie zou doorspelen. Zo had van Zuylen op 25 april een gesprek met Aveling, raadgever op de Britse ambassade. Aveling was bang dat de Poolse situatie uit de hand zou lopen en achtte een Duitse aanval op Nederland zeer reëel. Hij stelde dan ook voor dat België zo snel mogelijk met Frankrijk militair zou gaan samenwerken. Van Zuylen reageerde erg geïrriteerd. Het was sinds februari al de vierde keer dat de Britten met Belgisch-Franse stafcontacten op de proppen kwamen. De Directeur Politiek was dit paternalisme duidelijk beu en weigerde pertinent op het Britse voorstel in te gaan.¹¹⁹ In een synthese-nota van 22 mei was van Zuylen zo nodig nog formeler. Een *militaire alliantie* met Frankrijk en Groot-Brittannië zou gewoon het voortbestaan van België in gevaar brengen. Op nationaal vlak

“la grande majorité de notre population tant wallonne que flamande répugne à cette politique d’alliance, en raison des risques qu’elle comporte. Il ne peut être question d’adopter une politique qui divise le pays. Ce serait courir au désastre en cas de guerre.”¹²⁰

Van Zuylen hoopte dat België een goede kans had om in het het toekomstig conflict neutraal te blijven. Een alliantiepolitiek sloot deze

118. *Ibid.*, artikel in “Le XXe Siècle”, 24-04-’39.

119. Hij was nog altijd voorstander van een stricte onafhankelijkheidspolitiek en uitte heel wat kritiek op stafcontacten met Frankrijk en Groot-Brittannië met als randbemerking: “... le meilleur service que nous pouvions rendre à la France, comme à l’Angleterre, c’était non pas d’entrer de la lutte à leurs côtés mais de former une barrière qui couvrirait leurs territoires.” D.D.B., V, pp. 189-190, onderhoud van Zuylen-Aveling, 25-04-’39.

120. A.M.B.Z., 11.179, nota-van Zuylen, “Projet de déclaration à la Commission des Affaires Etrangères”, 22-05-’39.

mogelijkheid op voorhand uit.¹²¹ Van Zuylen was ook tegen *militaire akkoorden* gekant. Een militair akkoord tussen België en één van de blokken zou meteen het einde van de onafhankelijkheidspolitiek inluiden. Een militair akkoord tussen België en de twee blokken, een idee dat Minister van Buitenlandse Zaken Spaak niet ongenegen was, zag hij ook niet zitten. België behield hiermee wel zijn onafhankelijk statuut, maar het ging toch altijd gepaard met het doorspelen van militaire geheimen. Er bestond ook nog een ander alternatief: een *Belgisch-Nederlands Militair Akkoord*.¹²² Ook hier was van Zuylen, trouwens net als Denis, formeel. De Belgisch-Nederlandse verhoudingen had men met veel moeite in goede banen kunnen leiden. Men mocht Nederland niet kwaad maken door steeds maar op dat B.N.M.A. te hameren. De Nederlandse houding was duidelijk. Men wenste geen B.N.M.A. en dus

“il ne serait ni habile ni prudent d’insister, surtout si l’on songe que c’est la Hollande qui est représentée par nos honorables contradicteurs comme étant le pays le plus directement menacé par une agression éventuelle.”

Van Zuylen had een zeer goed beeld van de drijfkracht achter de Nederlandse politiek. Indien Nederland plotseling toch van gedacht zou veranderen dan moest ons land

“prenant conseil avant tout des intérêts essentiels de la Belgique, comme la Hollande n’a cessé de la faire pour les siens.”¹²³

121. Van Zuylen formuleerde dit werkelijk prachtig. “Il est évident, en effet, qu’en cas d’alliance avec la France et l’Angleterre, la Belgique redeviendrait immédiatement le champ de bataille de l’Europe et que les ruines de 1914 ne seraient rien en comparaison de la guerre moderne.” Al was er maar één kans op honderd dat België onafhankelijk kon blijven “nous devons tout tenter, pour en mettre le pays à l’abri.” *Ibid.*

122. Van Zuylen stelt letterlijk: “A défaut d’accord avec la France et l’Angleterre, certains voudraient nous voir conclure un Pacte militaire avec la Hollande.” Met andere woorden, het BNMA stond pas op de tweede plaats. Pas als een militaire samenwerking met Frankrijk en Groot-Brittannië onmogelijk bleek, zou het idee van een B.N.M.A. worden uitgetest! *Ibid.*

123. “Bien que les difficultés, surtout d’ordre économique, que les (de Belgisch-Nederlandse verhoudingen) avaient momentanément troublés au lendemain de la guerre ne soient pas encore entièrement résolues, les relations entre Bruxelles et La Haye sont redevenues excellentes. Elles se manifestent notamment dans l’étroit contact que nous avons établi dans le domaine politique, par des consultations et une action souvent coordonnée dans les affaires internationales. Les menaces de la situation extérieure n’ont fait que resserrer ces liens. Je ne trahirai aucun secret en

Momenteel moest België met man en macht zijn onafhankelijk statuut in ere houden. Alle polemieken over dit statuut moesten onmiddellijk ophouden om samen (“*l’union fait la force*”) de toekomstige gevaren op te vangen.

De internationale toestand was op dat ogenblik erg gespannen. Na de aanhechting van Tsjecho-Slowakije was de Duitse veroveringsdrang niet meer te stoppen. De volgende halte werd Dantzig of “de corridor van Gdansk”, de havenstad aan de Oostzee die Polen volgens het Verdrag van Versailles bezat. Bovendien sloten Duitsland en Italië op 22 mei 1939 het zogenaamde “Stalen Pact” waarbij ze beloofden elkaars zijde te zullen kiezen wanneer één van hen zou worden aangevallen, maar ook wanneer één van hen in de aanval zou gaan.¹²⁴ Ondertussen hadden ook Frankrijk en Groot-Brittannië gretig blok gevormd. De Britten sloten bijvoorbeeld snel garantieverdragen af met Zwitserland, Griekenland, Roemenië en natuurlijk Polen. België en Nederland werden verbaal gewaarborgd.¹²⁵ Toch wilden de “geallieerden” meer. Op 19 mei stelde de Britse ambassadeur Clive aan Pierlot dat Groot-Brittannië

“voudrait obtenir de lui (generaal Van den Bergen), dans des conditions *d’entière discrétion*, des renseignements sur les intentions belges dans l’éventualité envisagée.”¹²⁶

Eerste-minister Pierlot was het met dit privé-initiatief eens maar weigerde onder elk beding om (regelmatig) stafcontacten te houden. Capelle werd door van Zuylen van dit voorval op de hoogte gesteld en schreef onmiddellijk een brief aan de Koning. Hieruit blijkt dat Capelle, militair

ajoutant que l’amitié des Souverains que président aux destinées de la Hollande et de la Belgique ne fait que confirmer l’amitié des deux peuples.” Op diezelfde 22 mei startte een staatsbezoek van Wilhelmina aan België. *Ibid.*

124. A.M.B.Z., 11.179, nota-van Zuylen, “Projet de déclaration à la Commission des Affaires Etrangères”, 22-05-’39.

125. A.M.B.Z., 11.179, P.6/A/11/2887/1271, Cartier de Marchienne aan Soudan, “Situation internationale. Déclaration britannique en faveur de la Pologne et de la Roumanie”, 07-04-’39. In mei lieten Frankrijk en Groot-Brittannië opnieuw weten dat een aanval van Duitsland op Nederland voor hen een “casus belli” was. *Ibid.*, P.No. 7704/2511/P.2., Le Tellier aan Pierlot, 03-05-’39.

126. Clive repte met geen woord over Frans-Belgische stafcontacten. Men wilde nu gewoon weten wat België zou doen als er een aanval van Duitsland op het westfront zou komen. D.D.B., V, pp. 191-192, onderhoud Pierlot-Clive, 19-05-’39.

raadgever Van Overstraeten en de Koning het zeer moeilijk hadden met de beslissing van Pierlot. De wegen waren volop aan het scheiden!!

Duitsland zag die opeenvolging van diplomatieke initiatieven met lede ogen aan en reageerde vrij woedend. Na de Belgische werd nu ook de Nederlandse pers regelmatig als anti-Duits bestempeld.¹²⁷ Zelfs een B.N.M.A. werd er als een reële bedreiging ervaren.

*“Les milieux politiques allemands ont toujours fait montre d’une vive répugnance à l’égard de l’idée d’une alliance militaire hollando-belge. Ils semblent considérer en effet que pareille combinaison serait de nature à compromettre gravement le statut d’indépendance des deux pays et qu’elle placerait l’Allemagne dans la nécessité de reconsidérer son attitude actuelle à l’égard de la Belgique, en fonction de la situation nouvelle ainsi créée. Ils estiment en effet qu’il y a danger en cas de bloc militaire belgo-hollandais à ce que ce dernier soit entraîné dans le camp franco-anglais.”*¹²⁸

Tijdens het officieel bezoek van Wilhelmina aan België (22-26 mei 1939) kwam het B.N.M.A. vreemd genoeg toch opnieuw op de proppen.¹²⁹ Tot

127. “Il (von Ribbentrop) a critiqué partialité presse néerlandaise ainsi que mesures militaires prises par Pays-Bas; il a dit que Hollande est pays de traditionnelle neutralité et qu’il espérait que ce pays ne s’en départirait pas.” Volgens Davignon ging het hier om “un avertissement donné aux Pays-Bas de crainte que ceux-ci ne cèdent aux sollicitations de l’Angleterre.” A.M.B.Z., 11.452, T.T., Davignon aan Pierlot, 24-04-’39. *Ibid.*, 11.179, P. 452/26/X, 26-04-’39.

128. Volgens Davignon was een B.N.M.A. gewoon “une menace potentielle pour la partie septentrionale de la frontière occidentale du Reich.” *Ibid.*, 11.179, P. 5073/No. 6520/1691, Davignon aan Pierlot, “L’Allemagne et l’idée d’une alliance militaire belgo-hollandais”, 20-05-’39. Dit wil niet zeggen dat men in Duitsland vijandig stond ten opzichte van een hechte Belgisch-Nederlandse samenwerking. Zelfs met een militaire samenwerking op zich had men geen problemen. Een B.N.M.A. mocht slechts met één doel voor ogen worden gesloten: het behoud van de onafhankelijkheidspolitiek. Duitsland geloofde niet dat België en Nederland die stelling aanhingen. Ze zagen een B.N.M.A. gewoon als een onderdeel in de “geallieerde” militaire structuur. Precies daarom verzetten de Duitsers zich tegen een militaire samenwerking tussen België en Nederland. *Ibid.*, P.No. 5255/No. 7091/1823, “L’Allemagne et les relations Hollando-Belges”, 02-06-’39.

129. Ook naar aanleiding van het bezoek van Leopold III aan Nederland (eind november 1938) was het B.N.M.A. ter sprake gekomen. De ontwerp teksten van de toenmalige Nederlandse Minister van Buitenlandse Zaken repten echter met geen woord over deze kwestie. Capelle was zeer teleurgesteld en stelde: “Weigering van Nederland momenteel ieder voorstel voor een douane-unie, een economische unie, een militaire overeenkomst, contacten tussen de generale staven in overweging te nemen” G. VAN ROON, *op cit.*, p. 288. We moeten erop wijzen dat Wilhelmina persoonlijk

grote teleurstelling aan Belgische zijde wilde Nederland echter hoegenaamd niet over een militaire overeenkomst praten. De idee werd dan ook onmiddellijk afgeblazen.¹³⁰ Hiermee was het lot van het B.N.M.A. definitief bezegeld. België bracht het onderwerp niet meer ter sprake, en Spaak liet enkel nog de term “*vrijblijvende militaire contacten*”, overeind staan. De stelling van Denis werd hiermee opnieuw bekrachtigd. In België werd voortaan alleen nog aandacht besteed aan één onoverkomelijke situatie: wat moest men doen als Nederland door Duitsland werd aangevallen? Wij stellen ons hierbij eerlijk gezegd de vraag of België niet met opzet geweigerd heeft om deze cruciale vraag te beantwoorden. Het land had er immers alle belang bij om vooral Duitsland in het onzekere te laten. Met de oud-kabinetschef van Spaak, Rens, zijn we ervan overtuigd dat een échte neutralistische politiek – namelijk indien België op voorhand aan Frankrijk en Groot-Brittannië zou zeggen dat er in geval van een Duitse aanval op Nederland, aan geallieerde troepen geen doorgang zou worden verleend – voor Hitler de gedroomde aanmoediging zou zijn om Nederland maar snel binnen te vallen. Capelle toonde echter de keerzijde van de medaille aan want

“autoriser le passage par notre territoire serait à l’instant même faire de celui-ci le champ de bataille général et livrer nos populations civiles aux massacres des avions ennemis.”¹³¹

Het beantwoorden van deze cruciale vraag ging dus met een duidelijk dilemma gepaard. Op 8 juni bemoeide ook eerste-minister Pierlot zich met deze kwestie. In navolging van een toespraak van Patijn in februari 1939 was hij tegen een B.N.M.A. gekant. België moest ten volle de onafhankelijkheidspolitiek voortzetten onder het motto

“abstenons-nous d’anticiper sur l’avenir et de multiplier, peut-être inutilement les chances d’être entraînés dans un conflit.”

over de militaire betrekkingen tussen België en Nederland en meer bepaalde de ganse B.N.M.A.-kwestie waakte. A.K.P., secr., XVA/10, doc. 274, nota-Capelle, 13-10-'39.

130. G. VAN ROON, *op cit.*, p. 297. In hun perscommentaren wezen zowel “*Het Volk*”, “*De Residentiebode*” als “*Het Nationale Dagblad*” een B.N.M.A. formeel af. A.M.B.Z., 11.076, P.No. 2976/1216, Herry aan Pierlot, “La presse et la visite royale à Bruxelles”, 27-05-'39.

131. A.K.P., secr., XVA/11, doc. 321, onderhoud Capelle-Rens, 03-06-'39.

Of België, in geval van een Duitse aanval op Nederland, Frans-Britse troepen door zijn grondgebied moest laten oprukken antwoordde de minister:

“prenons garde de ne point prendre nos désirs pour des réalités et de ne pas nous laisser entraîner, par des suppositions arbitraires, dans une voie où nous n'aurions à attendre que des risques, sans contre-partie utile, ni pour nous ni pour nos voisins.”¹³²

Ook Pierlot was niet bereid om inzake deze belangrijke kwestie een bindende uitspraak te doen.

Frankrijk en Groot-Brittannië waren het wachten duidelijk beu. Na het Memorandum van 29 januari, en ondanks heel wat aandringen, wist men nog altijd niet wat België van plan was.¹³³ Daarom besloten ze nog maar eens een diplomatiek offensief richting België op poten te zetten. Er rees

132. Pierlot was vrij tolerant ten aanzien van de aanhangers van een B.N.M.A. “Ces suggestions ne s'inspirent pas seulement du sentiment de l'intérêt belge. Leurs auteurs obéissant aussi à la grande sympathie qui existe entre deux peuples faits pour s'entendre et qu'une grande communauté d'aspirations, aussi bien que l'amitié qui unit leurs Dynasties, incline de plus en plus à la coopération. Je connais la force de ces sentiments. Le gouvernement les partage.” Pierlot pleitte voor een economische, culturele, vredespolitieke en morele samenwerking tussen beide landen. De termen “militair” en vreemd genoeg ook “waterstaatkundig” komen hier niet in voor. *Ibid.*, doc. 324, nota-Pierlot, “Définition de la politique d'indépendance”, p. 15, 08-06-'39. Voor de waterstaatkundige problematiek, zie B. VAN WAESBERGHE, *op cit.*, pp. 255-286.

133. Zoals we reeds meermaals hebben opgemerkt wist België dit ook niet. Iedereen bleef wel vasthouden aan het onafhankelijkheidsstatuut maar de vraag wat er nu precies moest gebeuren als Nederland door Duitsland werd aangevallen bleef onbeantwoord. Over één ding was men het wel eens: een B.N.M.A. was uitgesloten, en dit waarschijnlijk meer omdat Nederland dit weigerde dan omdat Duitsland er iets op tegen had (aansluiting bij de geallieerde verdedigingsstrategie). Iedereen kon ook instemmen met het feit dat er op de één of andere manier militaire contacten met Nederland moesten plaatsvinden. Het onderhouden van stafcontacten met Groot-Brittannië en Frankrijk vormde wel een probleem. De “geallieerden” waren ervan overtuigd dat de Generale Staven van België en Frankrijk in permanent contact moesten staan. Groot-Brittannië was reeds tevreden met een antwoord op de door ons land onbeantwoorde vraag. Het probleem was voor de Grootmachten echter zo belangrijk dat men een sluitend antwoord MOEST hebben. Het nut daarvan is nogal duidelijk: als België zou weigeren om “geallieerde” troepen doorgang te verlenen, kon Duitsland, gebruik makend van de Nederlandse vliegtuigbasissen, onmiddellijk en zonder de minste hinder Groot-Brittannië bestoken!

hier wel een belangrijk probleem want Pierlot had zich op 8 juni zeer duidelijk tegen militaire contacten uitgesproken.¹³⁴ Enkele dagen later had van Zuylen een gesprek met de Britse ambassadeur Aveling. Volgens deze laatste had Pierlot met zijn uitlatingen alle bruggen opgeblazen. De Brit hield opnieuw een betoog ten voordele van Frans-Britse stafcontacten maar werd onmiddellijk door van Zuylen teruggewezen. Stafcontacten bleven voor België een waar taboe. Men wilde er gewoon niets over horen. Aveling was door dit antwoord duidelijk op zijn nummer gezet. De Belgische houding vond hij iets te overmoedig, maar zijn rol was uitgespeeld. De Belgen moesten nu maar eens op eigen houtje uitvissen wat Frankrijk precies van plan was indien België elke doorgang zou weigeren.¹³⁵ Toch kreeg de strakke houding van van Zuylen in de Belgische senaatscommissie van Buitenlandse Zaken een strakke tegenwind. We vertellen het met de woorden van Capelle:

“a politique d'indépendance comporte le droit pour la Belgique d'organiser partout des contacts d'Etats-Majors et la commission exprime le voeu que les membres du Gouvernement s'abstiennent de toute déclaration tendant à faire croire que le Gouvernement renonce à ce droit.”¹³⁶

Van Zuylen was het hier niet mee eens en hij verspreidde op 29 juni een nota onder de titel: “Quelques inconvénients d'une politique de contacts d'Etats-Majors.”¹³⁷ Dit was wel zeer ironisch want het ging hier werkelijk om een hekelend document waarin in totaal een tiental argumenten werden aangehaald om de term “contacten tussen militaire staven” uit het jargon van de Belgische buitenlandse politiek te schrappen.

De aanhoudende vraag van Frankrijk en Groot-Brittannië om met België een militaire samenwerking op poten te zetten was niet het enige probleem waar ons land toen mee geconfronteerd werd. De juridisch adviseur op Buitenlandse Zaken, Muûls, kreeg eind mei het ontwerp van een Frans-Brits-Russisch bijstandsverdrag in handen. In dit verdrag beloofden de drie landen om zonder meer militair tussenbeide te komen als België, Polen, Roemenië, Griekenland of Turkije door een derde staat zouden worden aangevallen. Ook voor Nederland, Zwitserland en de

134. Kamer, Parl. Hand., zitting 1938-1939, 08-06-'39, p. 453.

135. D.D.B., V, pp. 201-205, onderhoud van Zuylen-Aveling, 13-06-'39. A.K.P., secr., XVA/11, doc. 325. P. VAN ZUYLEN, *op cit.*, pp. 464-466.

136. A.K.P., secr., XVA/11, doc. 329, Capelle aan Leopold III, 23-06-'39. P. VAN ZUYLEN, *op cit.*, pp. 468-469.

137. D.D.B., V, pp. 213-215, nota-van Zuylen, 29-06-'39.

Baltische staten gold die regel, maar zij moesten de drie garanten uitdrukkelijk om een tussenkomst vragen.¹³⁸

De officiële reacties van België en Nederland waren niet van de poes. *Nederland* zag als vanouds zijn neutraliteit in het gedrang komen. Het land was door de garanten-in-spe niet geïnformeerd en wilde helemaal niet in een waarborgverdrag vermeld worden. Het was er als de dood voor dat de Duitsers de term “partijkeuze” in de mond zouden nemen en bleef dan ook liever volledig afzijdig. *Nederland* wist natuurlijk dat het op geen enkele manier kon verhinderen dat drie Grootmachten een aantal “kleine landen” wilden garanderen. De Duitse dreiging was echter reëel zodat *Nederland* maar één strategie kon toepassen: er iedereen aan herinneren dat het land nog steeds een stricte afzijdigheidspolitiek voerde. *België* kon het Nederlandse standpunt best onderschrijven maar opteerde voor voorzichtigheid. Ten eerste omdat het waarborgverdrag nog altijd niet was ondertekend en vrijgegeven. Ten tweede omdat België reeds gegarandeerd was door Frankrijk en Groot-Brittannië, en dus moeilijk een gelijkaardig aanbod kon afwijzen. Ten derde omdat men helemaal geen vertrouwen had in Groot-Brittannië (nota-Muûls), Frankrijk en vooral de U.S.S.R. De nota stelde dan ook voor om, in tegenstelling tot *Nederland*, geen rechtstreekse demarches bij Fransen en Britten te doen. De Belgische opinie moest subtieler aan de oppervlakte worden gebracht:

“une déclaration au Parlement belge. Comme le Parlement est en vacances, on pourrait envisager la forme d’une réponse à une question parlementaire qu’il serait facile de provoquer et à laquelle on donnerait toute la publicité possible.”¹³⁹

Van Langenhove steunde dit voorstel maar wilde wachten tot het waarborgverdrag effectief in kunnen en kruiken was. In Duitsland werd zeer grimmig op de afwachtende houding van België gereageerd. De pers trok het onafhankelijk karakter van de Belgische buitenlandse politiek sterk in vraag terwijl von Weizsäcker “l’alignement pratique” tussen het door België en Nederland gevoerde beleid wel erkende maar er zeer cynisch aan toevoegde:

138. *Ibid.*, pp. 196-199, nota-Muûls, 31-05-'39.

139. “Si la Hollande devait être attaquée, elle entend se défendre par ses propres moyens et rester entièrement libre d’appeler à son secours les puissances étrangères que les circonstances lui indiqueraient.” A.M.B.Z., 11.179, P.No. 3622/1491, Herry aan Pierlot, 03-07-'39. *Ibid.*, 11.452, T.T. 201, 07-07-'39. *Ibid.*, 11.179, “Note pour Monsieur le Secrétaire Général”, 12-07-'39.

“Mais malheureusement le Gouvernement belge n’a pas fait une déclaration aussi ferme et aussi limpide que celle récente du Gouvernement hollandais pour se dissocier de la politique d’encerclement.”¹⁴⁰

Tijdens de maanden die het uitbarsten van de vijandelijkheden voorafgingen voerde *Nederland* dus een écht neutralistische politiek. *België* hield daarentegen vast aan de onafhankelijkheidspolitiek. Hierbij legde men een bijzondere vindingrijkheid aan de dag om dit statuut-met-vrije-handen binnen de nauwe grenzen van de neutraliteit te houden. De bewindslui stelden zich naar de buitenwereld feitelijk neutraal op maar volgden dit statuut noch naar de letter, noch naar de geest. Deze ingewikkelde en onduidelijke houding zou al vlug tot inter-Belgische politieke spanningen leiden.¹⁴¹

Het Duitse wantrouwen was zeker niet het enige probleem waar België mee te maken kreeg. In een zeer uitgebreide nota zette de militaire raadgever van de Koning, generaal Van Overstraeten, de problemen die de verovering van Nederland voor België met zich mee zou brengen op een rijtje.

“Dans la conjoncture politique actuelle, la Hollande et la Belgique sont stratégiquement solidaires. Si les belligérants (dit moet in de ruimste zin en dus helemaal in het licht van de onafhankelijkheidspolitiek worden geïnterpreteerd: Frankrijk, Groot-Brittannië en Duitsland) respectent la neutralité des Pays-Bas, il est quasi certain que nous resterons hors du conflit. Par contre, si la Hollande est attaquée, nous devons nous unir à elle. En effet, une Hollande envahie place la Belgique neutre dans une situation intenable:

- au point de vue militaire; nous aurions à faire face sur toutes nos frontières (natuurlijk met als centraal probleem het doorgangsrecht);
- au point de vue économique; Anvers bloqué, tout trafic maritime se trouverait arrêté; la Belgique serait coupée du monde extérieur;

140. D.D.B., V, pp. 227-230, Berryer aan Pierlot, 22-07-'39.

141. Zoals P. D'Ydewalle terecht opmerkt was de verdediging van de onafhankelijkheidspolitiek, en later de neutraliteit, een ondankbare opgave. Die opgave werd elke dag moeilijker naarmate de oorlogvoerende landen hun inspanningen opvoerden om België in de oorlog te betrekken. P. D'YDEWALLE D'OUTRIVE, *op cit.*, p. 127 en pp. 156-157.

- au point de vue politique; au traité de paix, une Allemagne victorieuse nous incorporerait; les Franco-Britanniques vainqueurs confisqueraient nos colonies."¹⁴²

We zien hier duidelijk de invloedrijke militair Van Overstraeten aan het woord. Dit niet alleen omdat zijn stelling goed doordacht en realistisch is; maar ook omdat hij de enige is die duidelijk stelling dúrft nemen. De anderen, al heten ze nu Capelle, van Zuylen, Van Langenhove, Denis, Herry of Diepenrijckx wilden zich over toekomstige problemen niet uitspreken. Precies daarom verkeerde men in een grote onzekerheid en werd het oordeelsvermogen beperkt. België trad de periode van de "schijnoorlog" dus allesbehalve in ideale omstandigheden binnen.

2.2. *De schijnoorlog (sep.'39 - mei'40)*

2.2.1. *Oslolanden en "neutraliteit"*

Op 26 augustus deelde de Duitse regering mee dat ze de onschendbaarheid van België, Nederland, Luxemburg en Zwitserland zou respecteren. Alleen een volledige koerswijziging in de buitenlandse politiek van die landen, en hier wordt natuurlijk bedoeld het politiek en militair steunen van Frankrijk en Groot-Brittannië, kon hierin verandering brengen.¹⁴³ Respectievelijk op 27 en 28 augustus vernieuwden ook Groot-Brittannië en Frankrijk hún waarborgverklaring van 23 april 1937. De "geallieerde" teksten bevatten wel een zeer dubbelzinnige passage:

142. R. VAN OVERSTRAETEN, *Au service ...*, p. 107.

143. D.D.B., V, pp. 301-302, "Communication du Reich (26 août 1939)". In principe gaat het hier om een vrij onbelangrijk feit omdat Duitsland enkel de waarborgverklaring van 13 oktober 1937 hernieuwde. Bekijken we dit echter vanuit Duits oogpunt dan ging het hier om een zeer belangrijke tactische zet. Hitler wilde kost wat kost een tweefrontenoorlog vermijden. Van Duitse zijde geloofde men toen in een Engels-Franse aanval door België, Nederland en Luxemburg. Begin augustus ontbood Ribbentrop in verband hiermee de Duitse gezanten in Nederland en België naar Salzburg. Von Bülow Schwante stelde er voor om de garantieverklaring van 13 oktober 1937 te vernieuwen. Als Frankrijk en Groot-Brittannië dit voorbeeld zouden volgen, was er geen gevaar. A.M.B.Z., 11.179, P.No. 4586/1864, Ruzette aan Pierlot, "Commentaires de la démarche du Ministre d'Allemagne", 29-08-'39. R. VAN OVERSTRAETEN, *Albert I-Léopold III. Vingt ans de politique militaire belge 1920-1940*, Brugge, De Brouwer, 1949, p. 350. G. VAN ROON, *op cit.*, p. 314.

“Only in the event of Belgian neutrality not being respected by other powers would the United Kingdom be led to modify its attitude in order to assure its own defence.”¹⁴⁴

Met andere woorden, indien België door Duitsland werd aangevallen, zouden Frankrijk en Groot-Brittannië eventueel zonder daar formeel om te zijn gevraagd, op hun beurt België kunnen binnenvallen. Nederland had meer geluk want de Fransen lieten via ambassadeur de Vitrolles weten dat de Nederlandse onschendbaarheid nooit zou worden geschonden.¹⁴⁵ Ook Groot-Brittannië kwam hier enkele dagen later mee op de proppen.¹⁴⁶ Deze waarborgverklaringen waren voor de “kleine landen” een teken aan de wand. De Tweede Wereldoorlog kon elk moment uitbreken. Het werd stilaan tijd om de neutraliteitsverklaringen te lanceren. In onderling overleg besloten België en Nederland dit pas na het uitbreken van de vijandelikheden te doen.¹⁴⁷

Op 1 september 1939 was het zover: Duitsland viel Polen binnen. Enkele dagen daarna reageerden Groot-Brittannië en Frankrijk met een ultimatum waarop ze Duitsland de oorlog verklaarden. Het lot van Polen was echter vlug bezegeld want de geallieerden lieten het land volledig aan zijn eigen lot over.¹⁴⁸ België, Nederland en de overige Osolanden verklaarden zich meteen neutraal. Het beloofde voor de kleine landen zeker geen gemakkelijke tijd te worden. Twee problemen stonden hierin

144. D.D.B., V, pp. 304-305, Engelse waarborgverklaring van 27-08-'39. In het Frans: “Ce n'est qu'au cas où la neutralité belge ne serait pas respectée par une autre Puissance que la France, pour assurer sa propre défense, pourrait être amenée à modifier son attitude.” *Ibid.*, p. 312, Franse waarborgverklaring van 28-08-'39. A.M.B.Z., 11.076, P.No. 4677/1913, Ruzette aan Pierlot, “Waarborging van de Nederlandsche neutraliteit”, 02-09-'39.

145. De Nederlanders hadden de Franse machtspolitiek door. Men weigerde om het Franse aanbod te aanvaarden want men vreesde dat de Duitsers Nederland anders in het geallieerde kamp zouden plaatsen. *Ibid.*, 11.179, P.No. 4586/1864, 29-09-'39.

146. *Ibid.*, P.No. 4689/1918, Ruzette aan Pierlot, “Garantie anglaise de la neutralité des Pays-Bas”, 02-09-'39.

147. België wilde dit nog voor het uitbreken van de “Tweede Wereldoorlog” doen. Nederland had weinig moeite om België van die idee af te brengen. Het is daarnaast prettig om te weten dat België reeds eind september 1938 de Nederlandse neutraliteitsverklaring had ontvangen, terwijl Nederland eind augustus 1939 nog steeds vruchteloos op het Belgische exemplaar aan het wachten was. *Ibid.*, nota-Muûls, “Déclaration de neutralité”, 28-08-'39.

148. C. KONINCKX, *op cit.*, p. 137. R. VAN EENOO, *op cit.*, deel 2, p. 103. R. VAN OVERSTRAETEN, *Au service ...*, pp. 115-116. G. VAN ROON, *op cit.*, p. 315.

centraal. Ten eerste de vraag of zij bij machte waren om er de oorlogvoerenden toe te bewegen hun neutraliteit te respecteren. Ten tweede de zeer belangrijke vraag of zij ook economisch neutraal zouden kunnen blijven.¹⁴⁹ Daarnaast moet worden opgemerkt dat Nederland sinds midden 1938 nog maar weinig interesse voor de Oslo-werking vertoonde. Het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog bracht daar zeker geen verbetering in. Voor het economische luik (ravitaillering, contrabande) bestond er wel nog interesse. Een politieke samenwerking met de Scandinavische landen vond de Nederlandse Minister van Buitenlandse Zaken van Kleffens echter niet langer interessant. Hij had zeer veel problemen met het niet-aanvalsverdrag tussen Denemarken en Duitsland en ook het zeer Engelsgezinde optreden van Noorwegen kon hij moeilijk slikken.¹⁵⁰ Hij was dan ook niet langer een voorstander van officiële Oslo-bijeenkomsten en zag de groep als een communicatieforum zonder meer.¹⁵¹

De verhoudingen met België verliepen dan weer opperbest. Van Kleffens schreef zelf in zijn brief van 25 oktober aan Spaak "qu'il peut être utile de rester en contact réciproque autant que possible aussi en ce qui concerne la question du droit de neutralité, le Gouvernement néerlandais est pleinement d'accord sur ce point. Si l'occasion se présentait notamment entre les Gouvernements belge et néerlandais d'apprendre à connaître par des contacts personnels leurs conceptions réciproques et de suivre autant que possible un même ligne de conduite, le Gouvernement néerlandais y applaudirait très vivement. Tandis qu'en général ce contact permanent peut être assuré par la voie diplomatique des entretiens entre des personnes qui traitent ces questions aux départements des Affaires Etrangères respectifs peuvent maintenant et plus tard avoir leur utilité."¹⁵²

2.2.2. België en Nederland omringd door dreigende grootmachten

De oorlog bracht vooral in België heel wat veranderingen teweeg. Zo stemde koning Leopold zich aan het hoofd van de troepen, mobiliseerde

149. G. VAN ROON, *op cit.*, p. 315. B. VAN WAESBERGHE, *op cit.*, pp. 248-254.

150. G. VAN ROON, *op cit.*, p. 325.

151. A.M.B.Z., 11.179, "Het Algemeen Handelsblad", 14-10-'39. J. BOSMANS, *op cit.*, p. 339. G. VAN ROON, *op cit.*, p. 325.

152. A.M.B.Z., 11.179, P.No. 37989, van Kleffens aan Spaak, 25-10-'39.

België in 5 fazen¹⁵³ en kwam het drieledig kabinet-Pierlot-III tot stand waarin Spaak opnieuw Minister van Buitenlandse Zaken werd.¹⁵⁴ De nieuwe regering erfde een land dat opnieuw de jure de neutraliteitspolitiek aanhing. Hierbij moet wel een belangrijke nuance worden gemaakt: in plaats van de oude verplichte neutraliteit (1831-1914) ging het nu wel degelijk om een vrijwillige neutraliteit.¹⁵⁵ Ondanks hun neutraliteitsstatus ondervonden ook de Oslolanden al spoedig de gevolgen van de oorlog. Zo werden in de septembermaand het luchtruim en de territoriale wateren van België en Nederland vrij regelmatig door Frankrijk, Groot-Brittannië en Duitsland geschonden. De "Lage Landen" waren in hun reactie zeer kordaat en lieten zich de kans nooit ontglippen om de belligerenten erop te wijzen dat ze wel degelijk neutraal en dus principieel onschendbaar waren.¹⁵⁶

De zeer snelle verovering van Polen, de Duits-Russische samenwerking en vooral het herhaaldelijk schenden van de Belgische neutraliteit door de belligerenten (3-9 september) bracht generaal Van Overstraeten in een zeer treurige stemming. Hij was ervan overtuigd dat Nederland wel en België niet onmiddellijk in de oorlog zouden worden meegesleurd. Groot-Brittannië en Frankrijk waren militair zodanig zwak dat de Duitsers zich nog vóór de winter zonder noemenswaardige problemen in Nederland zouden vestigen. België zou dan voor Duitsland als tijdelijke buffer dienen, terwijl het land, dat praktisch gezien elke doorgang van vreemde troepen over zijn grondgebied zou weigeren om niet opnieuw het slagveld van Europa te worden, onder een gigantische geallieerde druk zou komen te staan. Het zou van de buitenwereld worden afgesloten en Belgisch Congo (koper en uranium) aan Britten en Fransen verliezen. De generaal was duidelijk niet van enig pessimisme gespeend:

"Ainsi, toute pénétration allemande en Hollande acculerait la Belgique à la guerre. Contraints de participer aux hostilités, de quel côté nous ranger? – indubitablement sous la bannière de la loyauté. *Nous devons donc con-*

153. VANWELKENHUYZEN, J., *La neutralité armée. La politique militaire de la Belgique pendant la "Drôle de Guerre"*, Brussel, La Renaissance du Livre, 1979, pp. 16-17.

154. T. LUYKX, *op cit.*, deel 2, pp. 379-381.

155. A.M.B.Z., 11.179, nota-van Zuylen, 21-03-'40. C. KONINCKX, *op cit.*, p. 139. P. VAN ZUYLEN, *op cit.*, pp. 483-493.

156. K. DEVOLDER, *op cit.*, pp. 192-195. G. VAN ROON, *op cit.*, p. 316.

sidérer toute insulte au territoire hollandais comme une atteinte à notre propre inviolabilité."¹⁵⁷

Volgens de militaire raadgever was de Koning door deze uiteenzetting werkelijk uit zijn lood geslagen. De geallieerden wisten ook wel waar de klepel hing en midden september werd opnieuw een poging ondernomen om van België een militaire samenwerking af te dwingen. Pierlot was hiervoor wel te vinden maar na een felle discussie haalden Spaak en Leopold III het laken naar zich toe: van militaire contacten met Frankrijk en Groot-Brittannië kon geen sprake zijn.¹⁵⁸ Eind september deed zich een gelijkaardige situatie voor.¹⁵⁹ Opnieuw werd heel wat gediscussieerd en de posities werden ingenomen: Capelle, koning Leopold en van Zuylen (volledig tegen); tegen Spaak en Van Langenhove (gematigd voor) en Pierlot (volledig voorstander) van uitwisseling van militaire informatie met Frankrijk en Groot-Brittannië.¹⁶⁰ Beide partijen hanteerden logische argumenten. Volgens de negativisten kon een neutraal land onmogelijk militair met oorlogvoerende partijen samenwerken. Pas na een Duitse aanval op Nederland kon er met de andere garanten onderhandeld worden.¹⁶¹ De positivisten stemden in met een Brits Memorandum van 20 september dat stelde:

"Dans l'éventualité d'une violation de la neutralité belge par les forces allemandes, l'Etat-Major britannique ne peut dresser aucun plan prévoyant l'entrée de troupes britanniques en territoire belge sans contacts d'Etat-Major préalables."¹⁶²

157. R. VAN OVERSTRAETEN, *Albert I, Léopold III, ...*, p. 362 en *Au service ...*, p. 117.

158. S. HUYGHE, *op cit.*, pp. 192-193. C. KONINCKX, *op cit.*, p. 145.

159. R. BRIEVEN, *De Frans-Belgische betrekkingen tussen 1936 en 1940*, (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), Gent, RUG, 1990, pp. 132-134. S. HUYGHE, *op cit.*, pp. 193-196. C. KONINCKX, *op cit.*, pp. 146-147.

160. R. BRIEVEN, *op cit.*, pp. 133-134. C. KONINCKX, *op cit.*, pp. 145-147.

161. *Ibid.* Men was er blijkbaar nog van overtuigd dat Nederland wel en België NIET door Duitsland zou worden veroverd. Dit was op zich een zeer naïeve denkpieste want als België en Nederland gelijktijdig werden aangevallen, stonden de geallieerden voor schut. Het was werkelijk idioot om te denken dat enkele dagen volstonden om de geallieerden met het grondgebied en de militaire draagkracht van ons land vertrouwd te maken, laat staan dat zij nog een adequaat verdedigingsplan konden opstellen.

162. D.D.B., V, pp. 362-364, "Aide-Mémoire" van de Britse regering, 20-09-'39.

Zij waren ervan overtuigd dat Duitsland het niet bij de verovering van Nederland zou laten en vonden het dan ook normaal dat België volledig vrij was om op elk ogenblik over het al dan niet opheffen van zijn neutraliteit te oordelen. Dit recht was volgens hen inherent aan de zelfstandigheidspolitiek.¹⁶³ De stelling van “het Paleis” haalde het en op 28 september werden de geallieerden hiervan op de hoogte gebracht.¹⁶⁴

De geallieerde pogingen om het Belgische laken toch nog in hun bezit te krijgen, mogen we niet los zien van de allesoverheersende mogelijkheid dat Duitsland Nederland en eventueel België zou binnenvallen. De “Lage Landen” zaten met die situatie duidelijk verveeld en ze werd in beide kanselarijen druk bestudeerd. Verder liepen de militaire betrekkingen tussen België en Nederland naar behoren. Ons land werd regelmatig over de Duitse troepenbewegingen ingelicht en kreeg een vrij gedetailleerd beeld van de militaire maatregelen die in Nederland werden genomen.¹⁶⁵

Toch kunnen we nu reeds een belangrijke conclusie trekken. Nu, in het kielzog van de toenemende internationale spanningen, het moment voor België en Nederland gekomen was om de vruchten van de onafhankelijkheidspolitiek te plukken, zag men in België en niet in Nederland de gevaren van deze politiek in. *De Nederlanders* beschouwden hun neutraliteit als heilig: niemand zou het in zijn hoofd halen om dit eeuwenoude beginsel in twijfel te trekken en Nederland binnenvallen. *De Belgische bewindslui* daarentegen keken zeer bevreesd de toekomst tegemoet. “Het Paleis” volgde in zekere zin het Nederlandse standpunt: geen militaire contacten met de belligerenten, geen diplomatieke activiteiten die door de oorlogsvoerende partijen verkeerd zouden kunnen worden geïnterpreteerd. Een harde kern op “Buitenlandse Zaken” definieerde de onafhankelijkheidspolitiek echter anders. Men bleef wel degelijk afzijdig maar dit wilde helemaal niet zeggen dat men zich niet mocht indekken voor toekomstige gebeurtenissen. Men vreesde er inderdaad voor een Duitse inval en wilde daarom stafcontacten (geen akkoorden) met Frankrijk, Groot-Brittannië én Nederland. Fransen en Britten wisten dit maar al te goed en bleven informeel België én Nederland met voorstellen

163. S. HUYGHE, *op cit.*, p. 195. C. KONINCKX, *op cit.*, pp. 146-147.

164. D.D.B, V, pp. 367-368, “Aide-Mémoire” van de Belgische regering, 28-09-'39.

165. A.M.B.Z., 11.179, onderhoud van Harinxma-Van Langenhove, 04-09-'39. *Ibid.*, P.No. 4940/2035, “Violation de la neutralité des Pays-Bas par des avions allemandes”, 13-09-'39. *Ibid.*, van Zuylen aan Spaak, 13-09-'39. *Ibid.*, P.No. 603/S, Légation de Belgique à la Haye. L'attaché militaire, 22-11-'39.

bestoken. De Belgische bewindslui moesten dus wandelen als een olifant in een porseleinen kast en met name Nederland legde in die kast nog een aantal bijkomende maar onoverkomelijk hindernissen. Immers, met zijn beperkte militaire slagkracht konden de Nederlanders hun grondgebied onmogelijk verdedigen en, vanuit hun neutrale visie, mocht België niet met militaire voorstellen over de brug komen. *Ons land zat dus opgescheept met een onwrikbare en weinig toegankelijke Noorderbuur.* Precies dit gegeven vormde de kern van het Belgische probleem in de “schijnoorlog”.

Op 3 oktober schreef van Zuylen een zeer uitgebreide nota (18p.) met als thema “Que ferons-nous en cas de guerre?”¹⁶⁶ Hij stelde hierin zeer duidelijk dat een niet uitgelokte aanval van Duitsland op Nederland voor België zodanig ingrijpend zou zijn

“que nous serions parfaitement en droit de sortir de notre neutralité pour venir au secours de ce pays ou permettre à d’autres de le secourir, si nous croyons qu’il y va de nos intérêts essentiels.”

Verder kon België ook een beroep op de geallieerden doen als er aan de Nederlands-Belgische grens “une concentration importante de divisions allemandes” lag “dont le caractère offensif apparaîtrait évident.”¹⁶⁷ Na deze preliminaire denkpiste ging van Zuylen op twee specifieke situaties dieper in. *Als eerste* bestudeerde hij de mogelijkheid van een Duitse aanval op België én Nederland. De houding van onze noorderbuur was bepalend voor de militaire tactiek van België. Ons land was enkel bereid om Nederland militair te helpen als dat land zich met man en macht verdedigde én als er, via preliminaire militaire contacten, een gemeenschappelijk defensieplan ter verdediging van de “Lage Landen” was opgesteld. Hij achtte vooral dit laatste niet haalbaar want Nederland

166. A.K.P., secr., XVA/13, doc. 69, nota-van Zuylen, “Que ferons-nous en cas de guerre?”, 03-10-'39.

167. *Ibid.* Het laatste gedeelte van dit citaat neutraliseert eigenlijk het vrij radicale standpunt van de Directeur Politiek. Bij een aanval van Duitsland op Nederland zouden de geallieerde interventietroepen dus door België mogen trekken – zodat ook België in W.O. II zou worden meegesleurd – maar, dit kon enkel als het overeenkwam met het zeer vage begrip “in het algemeen belang van België”. Er was dus geen enkele zekerheid, zodat de geallieerden deze nota even goed in de prullenmand konden werpen.

was vooralsnog niet bereid om met België militair samen te werken.¹⁶⁸ Bleef dit zo, dan moest België tussen twee strategieën kiezen. Hierbij speelden de geallieerden een zeer belangrijke rol. Indien zij de “Lage Landen” niet onmiddellijk konden/wilden ter hulp snellen, moest België zich stap voor stap terugtrekken “en gardant si possible, une portion du sol belge.” Met geallieerde steun en

“si les nécessités militaires l’exigeant, il ne faudrait pas hésiter à prendre en territoire hollandais, les sûretés qui s’imposent, notamment, du côté de la Zélande et du Limbourg.”¹⁶⁹

Een soort militaire stunt dus, waarbij Capelle terecht een vraagteken plaatste. *Ten tweede* had van Zuylen het over de situatie waarin enkel Nederland zou worden aangevallen. De auteur stelde duidelijk dat België op geen enkele wijze kon worden verplicht om Nederland bij te staan.

“Rappelons, enfin, qu’en 1914 la Hollande n’a pas cru devoir nous aider militairement et que toute son attitude actuelle indique qu’au cas où pareille éventualité viendrait à se produire, elle veut garder les mains libres.”

Het hoeft niet gezegd dat we ook hier zien dat de Eerste Wereldoorlog in het Belgisch-Nederlandse front zware bressen heeft geslagen. Langs de andere zijde vreesde hij evenwel dat Frankrijk en Groot-Brittannië zich militair zodanig sterk (?) konden voelen

168. Waarom wilde Nederland niet met België over militaire zaken praten? Van Zuylen: “Notre Etat-Major ne paraît pas avoir reçu, jusqu’ici de suggestions ou d’indications qui permettent d’envisager ce concours. L’Attaché Militaire belge à la Haye n’est tenu que très sommairement au courant de l’organisation de la défense hollandaise. Cette réserve indique-t-elle seulement, de la part des Hollandais, la crainte de se compromettre, ou l’espoir d’échapper, comme en 1914, à la tourmente, ou enfin, la possibilité de traiter avec l’Allemagne en cette éventualité?” Capelle was het daarmee eens en antwoordde klaar en duidelijk op de vraag van van Zuylen: “Il faut trouver l’explication dans le fait que les Hollandais se doutent de notre neutralité!” Dit laatste argument was nogal ver gezocht. Nederland keek immers niet naar buurlanden. Het geloofde enkel heilig in het eigen neutraliteitsstatuut, net als vóór de Eerste Wereldoorlog. *Ibid.*

169. *Ibid.* Het was zeer realistisch te denken dat de geallieerden niet onmiddellijk zouden tussenbeide komen omdat ze gewoon niet de tijd hadden gekregen om een deftig actieplan op poten te zetten. België en Nederland weigerden immers om strategische militaire informatie uit te wisselen.

“pour mener une offensive contre le front allemand de Hollande ou simplement pour occuper le front belgo-allemand à nos côtés.”¹⁷⁰

Een weinig prettig vooruitzicht¹⁷¹ maar toch had van Zuylen een aantal remedies klaar. België bezat immers de mogelijkheid om Duitsland af te schrikken (?) door, en nu komt het, de linker oever van de Schelde onmiddellijk, dus nog vóór Duitsland Nederland was binnengevallen, te bezetten. Met een Frans-Britse agressie wist van Zuylen geen raad. België was immers niet in staat om op twee fronten tegelijk te vechten zodat het land een hartverscheurende keuze moest maken. Trouwens, de vrees was reëel dat Nederland zich zonder slag of stoot zou gewonnen geven en dat de geallieerden toch België zouden binnenvallen, zodat ons land opnieuw het slagveld van Europa zou worden. Op dit onheilspellend vooruitzicht ging van Zuylen verder niet in. Hij hield er desondanks wel een zeer interessante machtspolitieke visie op na:

“J’estime que nous pouvons choisir dans ce cas nos partenaires en nous inspirant uniquement de la situation militaire, des chances de succès des adversaires en présence et de l’avenir de notre pays.”¹⁷²

170. Of anders gezegd: “oog om oog, tand om tand.” Immers: “Nous pouvons donc, sur le terrain du DROIT, comme du sentiment, considérer que nous n’avons AUCUNE OBLIGATION à cet égard. Le problème est à résoudre en s’inspirant DES SEULS INTERETS DE LA BELGIQUE.” *Ibid.*

171. “Ce danger est d’autant plus à redouter qu’une occupation de la Hollande par l’Allemagne serait inspirée par la volonté de mener une guerre aérienne et sous-marine plus efficace contre l’Angleterre. La France et l’Angleterre seront donc vivement tentées d’entrer chez nous pour parer à cette menace, si elles se sentent assez fortes et ne sont pas accrochées sur d’autres fronts (Ligne Maginot, Suisse ou Italie).” *Ibid.*

172. “Si les nécessités militaires le commandent, je crois que nous ne devons pas hésiter à le (het opeisen van de linker Scheldeoever) faire. Nous pourrions expliquer au Gouvernement de La Haye que notre occupation est temporaire et cessera dès que l’Allemagne aura évacué les Pays-Bas. Quant à Berlin, s’il réagit défavorablement, c’est un signe que ses intentions à notre égard sont menaçantes mais que nous avons eu raison de nous prémunir contre elles.” Het is duidelijk dat het van Zuylen niet aan fantasie ontbrak en dat hij met al die verbeelding oorzaak en gevolg gewoon omdraaide. Verder: “Toutefois, comme cette occupation peut servir de prétexte de guerre à l’Allemagne, il ne faudra y recourir qu’en cas d’absolue nécessité militaire et si nous sommes assurés de l’appui éventuel franco-anglais.” *Ibid.* De vraag stelt zich nu hoe België op voorhand verzekerd kon zijn van geallieerde steun als het land, van Zuylen inclusief, van geen militaire samenwerking wilde horen? Van Zuylen spreekt zichzelf dus duidelijk tegen en gaf Van Langenhove, Spaak en vooral Pierlot

Hadden de belligerenten dit geweten ...

Op 4 oktober had de Belgische gezant ad interim Ruzette een onderhoud met van Kleffens. De Nederlandse Minister van Buitenlandse Zaken vreesde nu ook een Duitse aanval en trachtte de Belgische ongerustheid, verwoord in de nota-van Zuylen, wat te sussen. Met betrekking tot een Duitse aanval op België én Nederland waren er volgens van Kleffens zeker "modalités de contact immédiat entre nos deux armées" voorzien. Er was natuurlijk nog een tweede mogelijkheid.

"Il se pourrait que nous soyons seuls attaqués. Nous tiendrons alors énergiquement, pendant les quelques jours nécessaires aux troupes étrangères que viendraient à notre secours, pour leur débarquement et leur transport."¹⁷³

Van Zuylen kon dus op twee oren slapen: Nederland zou het met Duitsland zeker niet op een akkoordje gooien. Bovendien hield men er in Nederland nu terdege rekening mee dat het wel eens in een tweede wereldoorlog zou kunnen worden meegesleept.

Toch bleef Nederland een afzijdige neutraliteit ten toon spreiden. Dit inspireerde de Koning en Van Langenhove om Groot-Brittannië eens goed te laten weten dat men in België helemaal niet ingenomen was met de vragen omtrent een voorbereidend militair overleg. De Koning schreef hiervoor een persoonlijke brief aan de Britse koning;¹⁷⁴ Van Langenhove in een voor de verschillende gezantschappen bestemde nota.¹⁷⁵ België was neutraal en zou het in de toekomst ook blijven. Deze pogingen brachten echter helemaal geen beroering teweeg. De geallieerden bleven maar aandringen en de Koning bleef maar afwijzend reageren. Zo kwamen achtereenvolgens de Oostenrijker Stein (9 oktober), de Franse publicist Romain (14 oktober), de Franse generaal Anthoine (16 oktober) en de befaamde Brit Keyes (18-19 oktober)¹⁷⁶ voor een geheime missie naar

een aantal gedroomde argumenten in handen!

173. Hieruit kunnen we afleiden dat Nederland enkel bereid was om NA een Duitse aanval de militaire banden met België aan te halen. A.M.B.Z., 11.076, P.No. 5422/2241, Ruzette aan Spaak, "Conversation avec Mr. van Kleffens", 04-10-'39.

174. A.K.P., secr., XVA/13, doc. 74, Leopold III aan "Bertie", 05-10-'39.

175. D.D.B., V, p. 383, nota-Van Langenhove, 09-10-'39.

176. Keyes vormt een echt buitenbeentje. Hij was een persoonlijke vriend van Leopold III én een vertrouweling van de Britse regering. Hij speelde dan ook een erg dubbelzinnige rol in zijn pogingen om koning Leopold van het Britse gelijk te overtuigen. Zijn boek *Leopold III. Een beproefd Koning, 1901-1940*, 2 delen, Tielt,

Brussel afgezakt. Ook officieel bleven Frankrijk en Groot-Brittannië op stafcontacten hameren. Claude deed dit op 9 oktober bij Le Tellier; Chamberlain op 13 oktober bij Cartier de Marchienne; de Britse koning op 24 oktober.

Ondertussen hadden de Vlaams én Waalse pers een enorme campagne op het getouw gezet met een B.N.M.A. als aloude eis. Frans Van Cauwelaert, de voorzitter van de Kamer van Volksvertegenwoordigers en notoir Vlaamsgezind katholiek, speelde hier handig op in. Hij maakte zich duidelijk een aantal al te vergaande begoochelingen. In een brief aan de Koning zag hij slechts één mogelijkheid om de toekomst van België te vrijwaren: een hechte samenwerking tussen België en Nederland. Van Cauwelaert was hierin zeer realistisch.

“Je connais trop bien l'état d'esprit des groupes dirigeants de Hollande pour ne pas savoir que nous ne devons attendre du Nord aucun encouragement sérieux, ni surtout aucune initiative en cette manière. La Hollande se complait trop dans la suffisance de son passé prospère, pour ne se faire d'illusions. C'est généralement le cas des pays favorisés par le sort.”

België moest dus het initiatief nemen en omdat ook Nederland onder een enorme internationale druk stond, kon een “operatie charme” onze noorderburen misschien tot andere inzichten brengen. Van Cauwelaert was ervan overtuigd dat België zijn neutraliteit onmogelijk kon handhaven indien Nederland door Duitsland werd aangevallen. Daarom moest ons land onmiddellijk

“entrer en conversation avec le Gouvernement hollandais au sujet de la meilleure coopération militaire, et même de la question de savoir si nous ne devrions pas faire connaître officiellement la solidarité de notre position de neutre.”¹⁷⁷

Lannoo, 1986 neemt zeker niet alle twijfels rond zijn persoon weg.

177. Bovendien leefde Nederland sterk in het verleden terug. Het land was de vernederingen van België na W.O. I zeker niet vergeten. “Cette lenteur précédée d'un manque de compréhension qui, immédiatement après la guerre 1914-18 a mené à de pitoyables erreurs, est cause de ce que le traité de 1839 n'ait pas encore pu être revu d'une façon satisfaisante pour nous et que la soi-disante coopération hollando-belge n'ait en réalité pas encore dépassé la limite des témoignages d'amitié officiels.” Hierin zat wel een stukje waarheid vervat. De verhoudingen tussen de verschillende beleidsvoerders waren wel ideaal, maar in de praktijk, met andere woorden op militair, economisch en waterstaatkundig vlak, was er geen echte doorbraak merkbaar. Het bleef bij voorzichtige toenaderingspogingen die het best als “*détente*” bestempeld

De samenwerking tussen België en Nederland zou dan in een heuse *alliantie* gesmeed worden. Wenste Nederland hier niet op in te gaan, dan had België toch de moeite gedaan om er het beste van te maken: "aucun reproche ne nous atteindra." Indien België en Nederland het geluk hadden niet in het oorlogsgeweld te worden meegesleept, kon het initiatief een zeer goede basis zijn voor "une coopération étroite et une amitié inébranlable."¹⁷⁸ De Koning bracht begrip op voor de argumenten van Van Cauwelaert maar verliet zijn standpunt niet.¹⁷⁹

Ook van Zuylen was over deze pro-B.N.M.A. perscampagne danig verontrust. Hij sprak zeer krachtige taal:

"Il n'y a aucun doute que cet empressement de certains journaux est dicté de nous faire sortir de notre neutralité. Ce serait un danger formidable pour le pays de s'aventurer à ce sujet de prendre, dès à présent, une décision. Il n'y a aucun doute ce que cherchent les Français et les Anglais. *C'est un terrain pour venir se battre en dehors du leur.* ... a insisté au Cabinet du Premier Ministre pour qu'une réaction se produise contre cette propagande cachée."¹⁸⁰

Dit was echter niet naar de zin van Van Zeeland die in een interview zeer duidelijk voor een nauwe Belgisch-Nederlandse militaire samenwerking pleitte.¹⁸¹ De belangrijkste Nederlandse kranten ("Algemeen Handelsblad",

worden. A.K.P., secr., XVA/13, doc. 93, Van Cauwelaert aan Leopold III, 16-10-'39.

178. *Ibid.* Het prachtige aan deze brief is dat ze het beleid van de Belgische regering ten aanzien van Nederland gewoonweg tot op de grond afbreekt en eigenlijk de stelling van Capelle, de koning en van Zuylen bekritiseert. De Belgische regering zag volgens Van Cauwelaert gewoon niet in "à quel point le sort des deux pays est lié l'un à l'autre et qu'on se trouve dans l'impossibilité d'éviter les conséquences de cette situation semblable."

179. A.K.P., secr., XVA/13, doc. 93, Leopold III aan Van Cauwelaert, 24-10-'39.

180. *Ibid.*, doc. 100, nota-Capelle na bezoek van Zuylen. Capelle en Leopold III zaten natuurlijk volledig op de golflengte van van Zuylen. Dit was niet het geval met Spaak en het was precies bij het kabinet van de Minister van Buitenlandse Zaken, Spaak dus, dat van Zuylen ging aankloppen om de geruchten over een B.N.M.A. en een militaire samenwerking tussen België, Frankrijk en Groot-Brittannië de kop in te drukken.

181. Van Zeeland stelde onder meer: "Au cours des derniers mois, un mouvement en faveur d'une entente plus étroite avec les Pays-Bas a grandi dans certaines sphères influentes de Belgique. L'idée a mûri progressivement. Les relations entre les deux pays sont devenues plus étroites et plus amicales. La formation d'un bloc défensif réunissant les forces économiques et militaires des deux pays modifierait apparemment l'équilibre des forces en Europe occidentale et augmenterait les chances pour les deux

“N.R.C.”, “Tijd”, “Volk”, ...) steunden daarop elk initiatief dat België en Nederland op economisch, politiek-diplomatiek en cultureel vlak dicht bij elkaar kon brengen. Van een militaire samenwerking kon er evenwel geen sprake zijn.

Vanaf midden oktober tot midden november regende het op “Buitenlandse Zaken” memoranda die allen meldden dat Duitsland, België en Nederland op 12 november zou binnenvallen. Dit werd door Duitsland meermaals ontkend.¹⁸² Deze waarschuwingen gingen gepaard met een heftige anti-“Lage Landen” campagne in de Duitse pers¹⁸³ en het volledig mislukken van de Belgisch-Nederlandse “goede diensten” op 6 november.¹⁸⁴ Binnen dit zeer ingewikkeld en gevaarlijk kader barstte er een ware machtsstrijd tussen de bewindslui op “Buitenlandse Zaken” en “het Paleis” los. Dit messenspel kwam helemaal niet onverwacht. Zo was er het reeds lang aanslepend grondwettelijk conflict tussen het Hof en de ministers rond hun respectievelijke bevoegdheden. Daarnaast was er een duidelijk gebrek aan contact tussen de twee hoofdrolspelers: Leopold III en premier Pierlot. Tot slot hadden een aantal figuranten, met op kop de secretaris van de koning (Capelle) en Leopolds militaire raadgever (Van

pays de demeurer à l'écart de la guerre qui a éclaté entre leurs grands voisins. A l'instant où j'écris ceci, il pourrait que cette idée d'un bloc défensif est prématuré ou, au contraire, qu'elle vient trop tard. Mais peut-être une occasion se présentera-t-elle?” A.M.B.Z., 11.076, P.No. 6067/2532, Ruzette aan Spaak, “Commentaires du “Tijd” d'un article de Monsieur Van Zeeland”, 07-11-'39.

182. A.K.P., kab., 87. Hierin worden tientallen waarschuwingen geciteerd. A.K.P., secr., XVA/13, doc. 105, telefoon Van Langenhove aan Capelle, 21-10-'39. A.M.B.Z., 11.179, onderhoud Van Langenhove-Harinxma in verband met de waarschuwingen van Roosevelt, 21-10-'39. *Ibid.*, P.No. 5886/2431, Ruzette aan Spaak, “Geruchten over Duitse agressieplannen tegen Nederland”, 26-10-'39. *Ibid.*, nota-Davignon, 07-11-'39. D.D.B., V, p. 382, Goethals aan Denis, 09-10-'39. *Ibid.*, pp. 395-396, Le Tellier aan Spaak, “A propos de la menace d'invasion de la Hollande par l'Allemagne”, 27-10-'39. *Ibid.*, pp. 403-404, nota-Davignon, 07-11-'39. *Ibid.*, pp. 417-419, Van Schendel aan Spaak, 10-11-'39. *Ibid.*, pp. 419-420, nota van Britse ambassade, 10-11-'39.

183. D.D.B., V, pp. 412-417, Davignon aan Spaak, 10-11-'39. K. DEVOLDER, *op cit.*, pp. 198-199.

184. Het betreft hier een zoveelste Belgisch-Nederlands bilateraal initiatief om de belligerenten rond de vredestafel te krijgen. Het was een berekend risico waarbij Nederlands egoïsme en Belgisch pragmatisme hand in hand gingen. Ondanks alle begoochelingen leidde deze vredespolitiek enkel tot een diplomatieke toenadering tussen België en Nederland. Hiermee werd het Belgisch minimumprogramma gerealiseerd. B. VAN WAESBERGHE, *op cit.*, pp. 135-155.

Overstraeten), een zeer grote invloed die niet in de smaak van de verantwoordelijke ministers viel.¹⁸⁵

De Koning was nog maar net uit Nederland (“goede diensten”) teruggekeerd of er werd al een spoedberaad tussen hem, Denis, Pierlot en Spaak gehouden. Pierlot stelde voor om met Frankrijk en Groot-Brittannië “zekere” stafcontacten te houden en het mobilisatieplan (faze E) in werking te stellen.¹⁸⁶ Koning Leopold maande zijn ministers tot kalmte aan en schoof de problemen voor zich uit. Dit had geen enkel resultaat want de volgende dag kwamen de vier opnieuw samen. De Koning werd nu met een gemeenschappelijk blok geconfronteerd en gaf toe: er zou militaire informatie worden uitgewisseld, maar dan enkel via militaire attachés. Bovendien werd afgesproken dat de Koning een veto-recht kreeg. Hij mocht bepalen welke informatie wel en welke niet zou worden uitgewisseld.¹⁸⁷ En hier zat precies het probleem want toen Denis ’s avonds laat met de uit te wisselen informatie kwam opdraven, weigerde Leopold hem te ontvangen en wilde pas de volgende dag (9 november) tijd vrijmaken. Als we rekening houden met het feit dat bijna iedereen er toen van overtuigd was dat Duitsland op 12 november een offensief zou inzetten, kwam de weigering van de koning om Denis te ontvangen neer op een ware oorlogsverklaring aan “Buitenlandse Zaken” en de voltallige regering. Pierlot voelde dit ook zo aan en hij stelde zijn ontslagbrief op.¹⁸⁸ Het heeft zeer weinig gescheeld of die brief was ook werkelijk verzonden. Capelle, dé spilfiguur bij uitstek, slaagde er nog op het laatste moment in om Pierlot van de rechtgeaardheid van Leopolds redenering te overtuigen zodat Pierlot alle ontslagplannen liet varen.¹⁸⁹ Toch behield Pierlot wat

185. P. D’YDEWALLE D’OUTRIVE, *op cit.*, pp. 163-164.

186. A.K.P., secr., XVA/14, doc. 123, nota-Capelle in verband met gebeurtenissen op 7 november, 07-11-’39.

187. *Ibid.*, doc. 124, nota-Capelle in verband met 8 november, 08-11-’39.

188. Pierlot was de verschillende meningen tussen de bewindslieden duidelijk beu. Er moest onmiddellijk gehandeld worden en hij kon niet aanvaarden dat België door al die discussie tijdens een spoedgeval er maar niet in slaagde om een belangrijke beslissing te nemen. “... le Gouvernement ne pouvant accepter “devant l’histoire” la responsabilité de n’avoir rien fait 3 jours avant l’invasion, alors que tout indiquait celle-ci comme inévitable.” *Ibid.* R. BRIEVEN, *op cit.*, p. 137. C. KONINCKX, *op cit.*, p. 161.

189. *Ibid.* R. ARON, *Léopold III ou le choix impossible, février 1934-juillet 1940*, Parijs, PLON, 1977, pp. 201-203. R. BRIEVEN, *op cit.*, pp. 136-137. C. KONINCKX, *op cit.*, pp. 160-161. De ongedisciplineerde houding van Pierlot kan natuurlijk ook worden verklaard door het feit dat hij als eerste-minister niet en Spaak wel bij het tweede aanbod van “goede diensten” betrokken was geweest.

wrevel zodat er op 8 november toch een brief naar Laken vertrok. De eerste-minister was W.O. I nog niet vergeten en wilde niet dat België totaal onvoorbereid in een nieuwe wereldoorlog zou worden meegesleurd. Indien België beroep moest doen op zijn garanten, moesten er vooraf een aantal afspraken worden gemaakt. Pierlot zag België al als een volwaardige partner bij de toekomstige vredesonderhandelingen met een aantal op voorhand afgesproken troeven in handen.¹⁹⁰ De minister eiste zeker en vast geen futiliteiten. Ten eerste het herstel van de politieke, militaire, economische én koloniale (Belgisch Congo) onafhankelijkheid van België.¹⁹¹ Ten tweede het behoud van de Luxemburgse onafhankelijkheid.¹⁹² Ten derde de oprichting van een onafhankelijke "Rijnrepubliek" die politiek, militair en economisch in hoofdzaak aan België zou zijn gebonden.¹⁹³ Pierlot had hierbij een zeer belangrijk doel voor ogen en meteen formuleerde hij ook een aloude Belgische eis:

190. A.K.P., secr., XVA/14, doc. 124, Pierlot aan Leopold III, 08-11-'39. We moeten hierbij opmerken dat Pierlot de Belgische kansen volledig gaaf wilde houden. Daarom sprak hij zich niet in het voordeel van één van de belligerente partijen uit. Hij sprak enkel van "*les garants*". Met andere woorden: Groot-Brittannië, Frankrijk én Duitsland. We zijn er bovendien van overtuigd dat Pierlot niet op eigen houtje voor zekerheid opteerde. In *Ibid.*, doc. 171, vonden we namelijk allerlei documenten omtrent de befaamde geallieerde "verklaring van Saint-Adresse" (1916) terug. Daar stond onder meer in vermeld "que le Gouvernement de la République française tient à déclarer qu'il prêtera son concours au Gouvernement Royal lors des négociations de paix en vue de maintenir le Congo belge dans son état territorial actuel, et de faire attribuer à cette colonie une indemnité spéciale pour les dommages subis au cours de la guerre." "Déclaration du Gouvernement de la République française au sujet du Congo belge", 29-04-'16. Op 19 september 1916 verzekerde ook Groot-Brittannië de koloniale integriteit van België.

191. België moest opnieuw een gewaarborgde onafhankelijkheidspolitiek kunnen voeren. Dit statuut moest vooral de opdringerigheid van Frankrijk en Groot-Brittannië afweren. "Ceci excluerait toute velléité de la part de l'Angleterre ou de la France, de s'assurer à l'avance le concours belge dans une nouvelle guerre européenne et la prétention, de la part de ces puissances, de faire de la Belgique un satellite de leur influence ou un glacis aménagé pour un premier choc." Ook voor Nederland kon dit interessant zijn: "Peut-être y aurait-il intérêt à ce que la Hollande prenne à cet égard et en ce qui la concerne une attitude identique." *Ibid.*

192. We hoeven hier niet te wijzen op het enorme economische belang van de BLEU voor ons land.

193. Pierlot had blijkbaar reeds contact gehad met de latere Duitse Bondskanselier ADENHAUER, die in zijn jonge jaren ook voorstander was van een onafhankelijke "Rijnlandrepubliek". Adenhauer was namelijk in die streek geboren. Deze republiek zou economisch aan Duitsland en politiek aan België zijn gekoppeld.

“notre pays ne pourrait accepter, sans s'exposer à de graves menaces pour l'avenir de notre indépendance, d'être entouré de territoires français ou soumis à l'influence française de Dunkerque à Luxembourg et de Luxembourg à Aix-la Chapelle.”

Pierlot was inderdaad franstalig en voorstander van militaire contacten met Frankrijk en Groot-Brittannië. De Koning was het met dit laatste hoegenaamd niet eens, maar dat wil nog niet zeggen dat Pierlot een tegenstander van de Belgische onafhankelijkheidspolitiek was. Uit het hierboven aangehaalde citaat kunnen we zeer duidelijk afleiden dat hij de zelfstandigheid zeer nauw aan het hart droeg en zeker niet terugdeinsde om – net zoals dit in het verleden reeds zo vaak was gebeurd – de overheersende invloed van Frankrijk aan te klagen!

Het “lijden” van Pierlot was echter nog helemaal niet ten einde. Hij had namelijk voor 10 november een kabinetsraad samengroepen zonder “het Paleis” daarvan op de hoogte te stellen. Toen werd er nog algemeen voor een Duitse aanval gevreesd en op de bijeenkomsten van 7-8 november waren de koning, Spaak, Denis en Pierlot uitgegaan van het principe “pas d'indifférence, mais pas d'automatisme.”¹⁹⁴ De kabinetsraad ging echter een heel andere richting uit. Pierlot en Spaak stelden van bij de aanvang dat een geïsoleerde aanval van Duitsland op Nederland, ons land zowel op militair, economisch als moreel vlak in een onmogelijke positie zou brengen. De overige ministers die actief deelnamen aan het debat (De Vleeschauwer, Denis, Sap, de Man en Janson) waren hiervan zeer onder de indruk en zonder slag of stoot werd de volgende ingrijpende beslissing genomen:

“Le Conseil conclut unanimement comme suite: si la Hollande est envahie par l'Allemagne, il y aura lieu, *en principe*, d'appeler nos garants franco-anglais. La décision pourra être proposée au Roi par le Premier Ministre, le Ministre des Affaires Etrangères et le Ministre de la Défense Nationale ou par ceux d'entre-eux qui pourront être touchés immédiatement, sans réunion préalable du Conseil. Toutefois, si l'attaque se limiterait au Nord de la Meuse, l'urgence était moindre, il y aurait lieu de réunir le Conseil.”¹⁹⁵

194. *Ibid.*, doc. 123-124, nota's-Capelle in verband met 7-8 november.

195. “Il nous serait impossible de nous défendre avec efficacité. Notre situation économique serait, elle aussi, extrêmement difficile. L'embouchure de l'Escaut tombant entre les mains du Reich, Anvers serait sous la dépendance de celui-ci et il nous deviendrait difficile de nous ravitailler. Enfin, en ce qui concerne le point de vue

De beslissing van de kabinetsraad ging dus veel verder dan “pas d’automatisme” en daarmee kon men op “het Paleis” helemaal niet lachen. “Une voie indirecte” (Capelle?) vertelde de koning wat de ministers de dag voordien hadden beslist.¹⁹⁶ Daarop schreef Leopold III een zeer duidelijk brief aan Pierlot waarin hij de koninklijke prerogatieven nog eens duidelijk op een rijtje zette.

“Hier, le Cabinet semble bien avoir été à l’encontre de cet accord (namelijk “pas d’automatisme”) en indiquant ce qu’il *faudrait* faire dans telles ou telles hypothèses. L’attitude prise par le Gouvernement est également contraire à l’intérêt du Pays, qui exige *l’incertitude* la plus absolue quant à la décision que prendra le Gouvernement. Du moment où une quinzaine de personnes savent ce qui se passera, il n’y a plus moyen de parler d’incertitude. *Vous reconnaitrez avec moi, je suppose, que le Chef de l’Etat ne doit pas se considérer comme engagé par des décisions prises en dehors de lui, dans un domaine où il a son mot à dire.*”¹⁹⁷

De spanning die er tussen de verschillende politieke spelers heerste, vormt voor zowel voor de politicoloog als de historicus een zeer interessant studie-onderwerp. Er was duidelijk een breuklijn ontstaan tussen “de regering” (Pierlot, Spaak, Denis) en “het Paleis” (Capelle, Leopold III). Daarnaast had Pierlot, die de zaken zeer goed had ingeschat, zich té ver op het individualistische en niet-diplomatieke pad gewaard.

moral, il y a lieu de se demander si la Belgique résisterait au choc psychologique que provoquerait une occupation à main armée des Pays-Bas.” *Ibid.*, XVA/19, “Conseil de Cabinet du 10-11-’39 à 21.00 h.”, No. 20.

196. *Ibid.*, Leopold III aan Pierlot, 12-11-’39.

197. *Ibid.* De koning stond dus zeer duidelijk op zijn grondwettelijke bevoegdheden. Hierbij moeten we twee opmerkingen maken. TEN EERSTE, was de brief niet eenzijdig tegen de persoon Pierlot gericht. Het ging hier om een beslissing van de voltallige kabinetsraad en Pierlot kreeg enkel een veeg uit de pan omdat hij als regeringshoofd de koning niet over de beslissingen die daar werden genomen had ingelicht. Hij kreeg dus een oorveeg in hoofde van zijn functie. TEN TWEEDE, hield de koning er wel een erg vreemde stelling op na. NEUTRALITEIT betekend voor hem niet alleen “pas d’automatisme” maar ook “incertitude”. Met andere woorden, het was de ministers werkelijk verboden om een (internationale) politiek op lange termijn te voeren. Het was volgens de vorst gewoon onmogelijk dat de ministers met hypothesen werkten. Dit toont nog eens aan dat “het Paleis” (Capelle en Leopold III) een echte neutraliteit voorstonden, terwijl de ministers eerder gewonnen waren voor een echte onafhankelijkheids- en zelfstandigheidspolitiek. Dit laatste impliceerde dat België op elk moment partij mocht kiezen en dus een beroep doen op “de garanten”, zijnde Frankrijk en Groot-Brittannië.

Naast Capelle profiteerde vooral Spaak van Pierlots “zwakke” moment. Op 16 november kreeg hij van de Koning een brief. Daarin werd hij bedankt voor bewezen diensten, namelijk dat hij de Koning in de moeilijke periode 6-12 november niet in de steek had gelaten. In deze brief bevestigde Leopold eens te meer zijn diep vertrouwen in de neutraliteitspolitiek:

“... il importe, plus que jamais, de veiller à une scrupuleuse observation de nos devoirs neutres.”¹⁹⁸

Op internationaal vlak kunnen we ons zeer goed inbeelden dat de factor onzekerheid, die inherent was aan de Belgische buitenlandse politiek, de haren in Groot-Brittannië en Frankrijk soms wel eens ten berge deed rijzen. In dit stadium speelde dit echter niet in het nadeel van België want op 12 november was er helemaal geen sprake van een Duitse aanval.¹⁹⁹ België en Nederland bleven echter bedreigd zodat beide landen meer dan ooit op elkaar aangewezen waren. Nederland was evenwel nog steeds overtuigd van zijn gelijk en bleef een militaire samenwerking afwijzen. Het land voerde zoals toen terecht werd opgemerkt een ware “isolements-strategie.”²⁰⁰ Zo meldde de Nederlandse militaire attaché in België, Reylandt:

“Dans le cas où la Grande-Bretagne offrirait aux Pays-Bas l'appui de ses armes, ceux-ci accepteraient. La Hollande ne fait pas appel à la Belgique,

198. “Je tiens à vous remercier de la précieuse collaboration que vous m’avez apportée au cours des dures journées par lesquelles nous venons de passer.” *Ibid.*, IIc/P3, Leopold III aan Spaak, 16-11-’39.

199. Op 11 november werd België er door Nederland van op de hoogte gesteld dat er geen Duitse inval zou komen. *Ibid.*, XVA/14, doc. 131, nota-Capelle, 11-11-’39. D.D.B., V, pp. 420-421, telefoon van Harinxma, 11-11-’39. Capelle was ervan overtuigd dat de aanval gepland was. Hij gaf verschillende redenen aan waarom ze toch niet was doorgedaan: de reis van Leopold III naar Nederland, de “goede diensten”, de onzekerheid van een gemeenschappelijke actie van België en Nederland (we moeten eraan herinneren dat generaal Van Overstraeten de Koning op zijn reis naar Nederland vergezeld en dit was volgens de pers een bewijs voor het bestaan van militaire contacten tussen beide landen), “la puissance défensive de la Belgique, qui empêcherait une ruée foudroyante à travers le pays” (dit is duidelijk humor van de bovenste plank), ...

Ibid., XVA/15, doc. 212, Capelle aan d’Ursel, 28-12-’39.

200. A.M.B.Z., 11.179, P.No. 603/S, “L’invasion de la Belgique et de la Hollande n’aurait été que retardée”, 22-11-’39. R. VAN OVERSTRAETEN, *Au service ...*, pp. 159-160. G. VAN ROON, *op cit.*, pp. 337-338.

estimant que dans le cas d'une agression allemande, les Belges, tôt ou tard se sentiraient eux-mêmes menacés, et que leurs propres intérêts étant en jeu, ils décideraient des mesures dans le cadre de leur sécurité nationale."²⁰¹

In de week na "12 november" kreeg België heel wat informatie over zijn toekomstig (nood)lot binnen. Davignon was ervan overtuigd dat er een nieuwe wereldoorlog voor de deur stond. In tegenstelling tot Nederland had België evenwel nog een reële kans om niet in het conflict te worden meegesleurd.²⁰² Ondertussen verscheen R. Keyes opnieuw op het Paleis en besloten de geallieerden om de Belgische neutraliteit niet te schenden.²⁰³ "Het Paleis" voelde zich door deze informatie in zijn opvatting gesteund en de Koning liet dit ook duidelijk aan Pierlot weten. De eerste-minister moest zijn regering nu maar eens als een echt staatsman gaan leiden en het neutraliteitsstatuut moest in volle eendracht verdedigd en aangeprezen worden. Pierlot moest er daarom voor zorgen dat de pers zich niet te anti-Duits opstelde en dat vooral de economische onderhandelingen met de geallieerden (oorlogsblokkade!) letterlijk werden geneutraliseerd.²⁰⁴ Pierlot pikte die betutteling niet en schreef opnieuw een boze brief aan Capelle. Het scenario herhaalde zich: Pierlot wilde terug aftreden maar Capelle, hij weer, kon de zaak opnieuw in de minne regelen.²⁰⁵

Op "Buitenlandse Zaken" maakte men van de internationale ontspanning na "12 november" gebruik om een aantal juridisch-technische zaken op punt te stellen. Het ging hier in de eerste plaats om het opstellen van "une note d'appel aux Puissances garantes loyales". Pierlot was de eerste die in dit verband aan de alarmbel trok. Zijn brief van 8 november werd reeds behandeld en op basis van zijn stellingname liet ook generaal en militair raadgever van de Koning, Van Overstraeten, van zich horen. Op 16 november wees hij er de Koning op dat men Frankrijk en Groot-Brittannië toch moeilijk met de oproep van 4 augustus 1914 kon mobiliseren. Deze verouderde nota sprak immers enkel van een

201. A.K.P., secr., XVA/14, doc. 137, nota-Reylandt, 18-11-'39.

202. D.D.B., V, pp. 425-430, Davignon aan Spaak, 14-11-'39. *Ibid.*, pp. 430-433, Van Schendel aan Spaak, 14-11-'39. *Ibid.*, pp. 433-436, Davignon aan Spaak, 17-11-'39.

203. R. BRIEVEN, *op cit.*, pp. 119-122.

204. A.K.P., secr., XVA/14, doc. 139, Leopold III aan Pierlot, 18-11-'39.

205. *Ibid.*, doc. 146, Pierlot aan Leopold III (de brief kwam dus bij Capelle terecht), 20-11-'39. R. BRIEVEN, *op cit.*, 148-150. C. KONINCKX, *op cit.*, pp. 163-164.

rechtstreekse aanval. België was dan ook niet zeker van geallieerde hulp bij een Duitse aanval op Nederland. Bovendien, en wat op zich veel belangrijker was, de nota van 1914 bevatte geen garanties voor de toekomst. Net zoals Pierlot dacht Van Overstraeten hier in de eerste plaats aan Belgisch Congo. In tegenstelling tot de poging van Pierlot werd Van Overstraetens gedachtengoed wel degelijk in de praktijk omgezet.²⁰⁶ De generaal had dus een duidelijke slag thuisgehaald en dit hoeft ons niet te verwonderen. Hij was immers de bevoorrechte gesprekspartner van de koning, althans wat militaire zaken betrof. In deze hoedanigheid was hij erin geslaagd om een scherm tussen de koning en de ministers op te trekken. Deze laatsten werden door Van Overstraeten nogal weinig vriendelijk en soms zelfs minachtend behandeld. Ook Capelle deelde die mening en beiden buiten de meningsverschillen tussen de ministers en de talrijke hoogwaardigheidsbekleders aan het Hof en Buitenlandse Zaken handig in hun voordeel uit.²⁰⁷

Na het opstellen van verschillende nota's, het schrappen, vergelijken, omvormen, ... raakten Spaak, van Zuylen en Van Overstraeten het op 24 november over een aantal ontwerp teksten, respectievelijk bestemd voor Frankrijk, Groot-Brittannië, Duitsland en Nederland, eens.²⁰⁸ Ze werden onmiddellijk naar "het Paleis" doorgezonden. De Frans-Belgische is hier het meest interessant²⁰⁹ en stelde letterlijk:

206. S. HUYGHE, *op cit.*, pp. 203-204. R. VAN OVERSTRAETEN, *Albert I-Léopold III ...*, pp. 435-436. *Ibid.*, *Au service ...*, p. 162.

207. Deze mening wordt gedeeld door P. D'OUTRIVE D'YDEWALLE, *op cit.*, pp. 163-164 en pp. 234-235 die, als voormalig kabinetschef van eerste-minister Pierlot, dat Van Overstraeten bij Leopold III een zeker wantrouwen t.o.v. de ministers aankweekte. Op een gegeven moment spreekt hij zelfs van "sloopwerk". Dat de generaal niet al te hoog met het ministeriële bestel van stapel liep zien we o.a. in R. VAN OVERSTRAETEN, *Albert I-Leopold III ...*, p. 346, p. 362, p. 416, p. 419, p. 435, p. 456 en p. 466.

208. R. VAN OVERSTRAETEN, *Au service ...*, p. 162. P. VAN ZUYLEN, *op cit.*, p. 515.

209. De tekst bestemd voor Nederland luidde als volgt. "Le Gouvernement du Roi, informé de l'ultimatum adressé aux Pays-Bas par le Gouvernement du Reich, a l'honneur de faire connaître au Gouvernement de la Reine qu'il considéra toute entrée de troupes allemandes en territoire néerlandais comme un grave danger pour sa propre sécurité." Later klonk het wat heldhafter: "Le Gouvernement du Roi a appris avec une profonde indignation l'invasion du territoire néerlandais par les troupes allemandes. Il a l'honneur de faire connaître au Gouvernement de la Reine qu'il considère cette agression comme équivalent à un acte d'hosilité contre la Belgique même, et que les troupes agiront en conséquence." A.K.P., secr., XVA/14, doc. 171,

“Le Gouvernement du Roi croit pouvoir considérer comme la suite logique de ces diverses communications²¹⁰ que, soit dans le cas d’une invasion de la Belgique par l’Allemagne, soit dans le cas où la Belgique serait amenée à s’opposer par la force à l’invasion de la Hollande, le Gouvernement de la République et le Gouvernement de sa Majesté dans le Royaume-Uni prêteront leur assistance à la Belgique de la manière prévue dans la lettre franco-britannique du 24 avril 1937.”²¹¹

Inzake Belgisch-Congo werd naar de verklaring van Saint-Adresse verwezen. Deze ontwerpnota kwam op 24 november in handen van Capelle en dus ook van de Koning terecht. De opmerkingen van Capelle op de regeringsnota zijn werkelijk een staaltje van juridisch-technische haarklieverij en verblindheid door de Belgische zelfstandigheidspolitiek. Op 30 november stelde hij van Zuylen de vervanging van “... soit dans le cas où la Belgique serait amenée à s’opposer par la force à l’invasion de la Hollande” door “... soit dans le cas où la Belgique jugerait devoir prendre les armes dans l’éventualité d’une invasion de la Hollande ...” voor. Anders zou het bij de geallieerden kunnen overkomen alsof België bereid was om voor hun rekening tegen Duitsland te vechten. Capelle had echter ook een verrassing in petto die voor zijn doen zeker revolutionair mag genoemd worden:

“Dans le cas où l’entrée des troupes allemandes dans le Limbourg hollandais se ferait sous une forme indiquant nettement qu’elles ont pour but uniquement de traverser le Limbourg pour passer directement chez nous, les dispositions militaires seront prises par l’armée belge *afin de combattre l’avance des troupes allemandes sur le territoire de nos voisins. L’action serait immédiate et on peut dire sans avertissement utile à la Hollande.*”²¹²

Wilde men Nederland op voorhand van de Belgische actie op de hoogte stellen, dan kon Capelle daarmee instemmen. Maar, dit was dan een werkje voor de regering en niet voor “het Paleis”! Pas op 4 december

“Dossier: En cas d’invasion des Pays-Bas. Notes diplomatiques.” “Note aux Pays-Bas en cas d’ultimatum de l’Allemagne”.

210. We denken hier onder meer aan de Britse Memoranda van 29 januari en 16 februari en natuurlijk de talrijke (in)formele contacten tussen Belgische diplomaten en de geallieerde regeringen.

211. *Ibid.*, “note à la France et à l’Angleterre en cas d’ultimatum à la Hollande”, 24-11-’39.

212. *Ibid.*, Capelle aan Leopold III, 30-11-’39.

werd de koning door Spaak van het bestaan van al deze nota's op de hoogte gebracht.²¹³

De waarschuwingen van nov. '39, die in België tot heel wat discussies hadden geleid met alle mogelijke risico-analyses vandiën, lieten onze noorderburen volledig koud. Ze hoopten nog steeds aan de oorlog te kunnen ontsnappen en waren daarom niet bereid om militaire overeenkomsten te sluiten. Dit was niet naar de zin van de Belgische bewindslui. Zo had Spaak op 1 december een zeer belangrijk onderhoud met van Harinxma. De Nederlandse gezant verklaarde dat zijn regering bij een Duitse aanval onmiddellijk Frankrijk en Groot-Brittannië te hulp zou roepen.²¹⁴ België kon er dus op rekenen dat, ten eerste, Nederland militaire weerstand zou bieden en, ten tweede, dat het beroep zou doen op de geallieerden. Dit gaf ons land opnieuw meer zekerheid²¹⁵ maar leverde wel

213. *Ibid.*, Spaak aan Leopold III, 04-12-'39.

214. *Ibid.*, doc. 175, Capelle aan Leopold III, 02-12-'39. Ook hier merken we dat Spaak en Capelle niet bijzonder goed met mekaar konden opschieten. "C'est cette réponse affirmative que Spaak est chargé de communiquer au Roi. Je demande au Roi de bien vouloir ne pas laisser entendre au Spaak qu'il a déjà connaissance de cette réponse."

215. Spaak stelde op 4 december aan de Koning: "Je la (informatie verstrekt door van Harinxma) juge très importante en ce qui nous concerne, car elle clarifie notre position." *Ibid.*, doc. 171, Spaak aan Leopold III, 04-12-'39. België kon dus op basis van de informatie van Harinxma zijn internationale positie beter inschatten en eventueel een coherenter internationaal beleid voeren. Deze *duidelijkheid* was wel degelijk gewenst. Zo schreef de Belgische ambassadeur in Londen, Cartier de Marchienne, op 29 november aan Spaak: "De plus, ..., l'on n'était pas sûr en Angleterre de l'attitude de la Hollande. Même la notre – si étonnant que cela puisse paraître – inspirait certains doutes." *Ibid.*, doc. 174, P.No. 10360/4172, Cartier de Marchienne aan Spaak, 29-11-'39. Daarnaast klonken er ook vanuit Duitsland gevaarlijke geluiden. De Duitse pers zocht volgens Verplaetse "un prétexte de guerre" en de "Lage Landen" werden er dan ook van beschuldigd pro-geallieerd en dus anti-Duits te zijn. "En cas d'échec de leurs entreprises, au même pour faciliter les opérations de la deuxième phase, ils se réservent la possibilité d'une action contre la Hollande. C'est sans doute le motif pour lequel la propagande contre la Hollande est maintenue plus régulièrement que la propagande contre les autres pays neutres. Cette propagande a pour but de créer où de préparer la possibilité d'un prétexte de guerre ... de se servir des neutres pour attaquer l'Angleterre." *Ibid.*, doc. 184, "Note de Verplaetse pour la direction", 06-12-'39. Davignon bevestigde dit op 9 december. Hij vreesde dat Nederland door Duitsland zou worden veroverd. Dit was echter geen afdoende reden om de neutraliteitspolitiek op te geven. "Pour nous si dans cette hypothèse nous abandonnons notre position de neutre, cela voudra dire la destruction du pays." *Ibid.*, doc. 187, Davignon aan Spaak, 09-12-'39.

een belangrijk probleem op: moest België de naar Nederland oprukkende geallieerde troepen doorgang verlenen? Capelle hield zich intensief met deze problematiek bezig. Zo verspreidde hij op 14 december een uitgebreide nota waarin een Duitse aanval op Nederland centraal stond, evenwel met een zeer pijnlijk nevenaspect voor België:

“... l’Allemagne, désirant attaquer la Hollande seule et nous maintenir à l’écart, nous en avertirait *en renouvelant solennellement sa promesse de respecter notre territoire.*”²¹⁶

De secretaris van de Koning verweet aan “Buitenlandse Zaken” dat ze deze optie volledig over het hoofd had gezien. Capelle zette alle problemen nog eens op een rijtje (artikel 16 van het Volkenbondsverdrag, reacties in Groot-Brittannië, Frankrijk en bij de Belgische publieke opinie) en maakte daarna een aantal zeer voorzichtig geformuleerde bedenkingen. België moest het spel geraffineerd spelen en Nederland pas te hulp snellen als onomstotelijk was aangetoond dat ook Frankrijk en Groot-Brittannië daartoe bereid waren. Capelle ging dus minder ver dan Davignon die België onder alle omstandigheden neutraal wilde houden. Op 18 december schreef Spaak eigenhandig een brief aan “*mon cher comte*”²¹⁷ Capelle. Spaak moest op 20 december een aantal interpellanten te woord staan die de Belgisch-Nederlandse verhoudingen hadden aangekaart.²¹⁸ De Minister van Buitenlandse Zaken was er blijkbaar niet gerust in en wilde dan ook dat Capelle – en dus ook de Koning – zijn ontwerp van antwoord zouden bestuderen. Hij wilde met andere woorden de expliciete goedkeuring en steun van “het Paleis” verwerven. Dit lukte echter niet zo best want

216. *Ibid.*, XVA/15, doc. 192, Capelle aan Leopold III, 14-12-’39.

217. *Ibid.*, doc. 200, Spaak aan Capelle, 18-12-’39.

218. Het kamerdebat in verband met de begroting van Buitenlandse Zaken onttaarde al snel in een discussie met als centraal thema: de Belgisch-Nederlandse verhoudingen. Het gemeenschappelijk aanbieden van de “goede diensten” werd door alle sprekers (Delwaide, Huysmans, Romsée, Degrelle, Chalmet, Porta, Spaak, Lahaut, Carton de Wiart, ...) met zeer veel eerbied behandeld. Rond de mogelijkheid van een Duitse aanval op Nederland ontspoon er zich een hele discussie. De vlaams-nationalist Romsée geloofde er niet in en was dan ook gekant tegen een “*anti-neutralistisch*” B.N.M.A.; de katholiek Van Cauwelaert pleitte dan weer wel voor een B.N.M.A.; de katholiek Delwaide liet zich in zeer voorzichtige bewoordingen uit maar stelde toch: “onze neutraliteit is trouwens een vrije en geen contractuele neutraliteit. Daarom moet de regering reageren.”, Joris eiste de Belgische soevereiniteit over de Schelde op; ... Kamer, beknopt verslag, zitting 1939-1940, 15-12-’39, pp. 67-78. *Ibid.*, 19-12-’39, pp. 80-84.

Capelle vond de gematigde tekst die zelfs de woorden “éviter tout automatisme” bevatte toch nog té uitgesproken “alliantiegericht”. Spaak mocht dus de indruk niet verwekken dat er een band bestond tussen een Duitse inval op Nederland en (het opheffen van) de Belgische neutraliteit. Spaak paste zijn rede in de door “het Paleis” gewenste zin aan. Hij haalde soms letterlijk de verbeteringen van Capelle aan met als meest radicale zin:

“Militairement, économiquement et moralement, une Hollande indépendante et neutre est d’un intérêt capital pour la Belgique.”²¹⁹

Enkele dagen eerder had van Kleffens in het Nederlandse parlement een bijna identieke rede gehouden. Hierin stond het handhaven van de neutraliteit centraal. De “N.R.C.” maakte dan ook onmiddellijk een vergelijking tussen beide toespraken en zag enkel maar overeenstemmingen.²²⁰

Het op aandringen van “het Paleis” zeer oppervlakkig antwoord-memorandum van Spaak was echter helemaal niet overeenkomstig met de werkelijkheid. Zo schreef Capelle op 23 december een zeer ernstige nota aan de Koning in verband met de internationale toestand. Op basis van informatie verstrekt door ambassadeur Davignon ging Capelle ervan uit dat de Duitsers overtuigd waren

“que la Hollande ne réagirait pas énergiquement contre une violation de son territoire, – et qu’il y a aux Pays-Bas tant d’éléments favorables aux Allemands qu’un compromis se produirait de suite.”²²¹

219. *Ibid.* Kamer, Beknopt Verslag, zitting 1939-1940, 20-12-'39, p. 93. P. VAN ZUYLEN, *op cit.*, pp. 518-519.

220. “De Belgische regering wenscht zich derhalve bij een wijziging van den internationalen toestand vrijheid van handelen voor te behouden. Het is met Nederland niet anders gesteld. Beide landen hebben hun eigen verdedigingsstelsels opgebouwd, volledig rekening houdend met de geographische voordelen, welke elk bezit. Van een militair verbond, dat deze defensiesystemen zou doorkruisen, wil men daarom terecht noch in Den Haag, noch in Brussel weten. De solidariteit van belangen, ..., schept evenwel het wederzijdsche vertrouwen, dat elk onzer beide landen, op zijn terrein, zijn plichten tegenover ZICHZELF ten volle zal vervullen en daarmede tevens de belangen van het andere land zal behartigen.” A.M.B.Z., 11.179, P.No. 7173/2951, Nemry aan Spaak, “Commentaar over Minister Spaak’s rede in de Belgische Kamer”, 23-12-'39.

221. A.K.P., secr., XVA/115, doc. 206, Capelle aan Leopold III, 23-12-'39. Davignon had die informatie van “goede” en “betrouwbare” Duits-Italiaanse bron vernomen. “Je suis frappé de constater par des renseignements émanant de plusieurs sources combien l’Allemagne fait peu de cas des forces néerlandaises. Elle compte plutôt sur une résistance de façade de leur part.” D.D.B., V, pp. 445-446, Davignon aan Spaak, 20-12-'39.

De secretaris van de Koning had ondertussen aan van Zuylen duidelijk gemaakt

“que, si nous devions intervenir, ce n'était pas par amour des Hollandais, mais pour un motif de sécurité.”²²²

Capelle was er duidelijk niet gerust in. Nederland was volgens hem helemaal niet geneigd om aan België precieze informatie te verstrekken in verband met wat ze bij een Duitse aanval zouden doen (“... se compromettre le moins possible”). De informatie die van Harinxma op 1 december aan Spaak had doorgespeeld bestempelde hij als een verbaal zoethoudertje. Misschien wisten Frankrijk en Groot-Brittannië meer? Deze kritische brief leert ons dat “het Paleis” maar al te goed wist dat het internationaal statuut van België in gevaar was en dat het Belgisch belang, namelijk de eigen veiligheid, op zich los stond van de precieze houding die Nederland in het conflict zou innemen. België moest aan zichzelf denken en de demarches bij Frankrijk en Groot-Brittannië hadden enkel tot doel om wat meer zekerheid in de koffiedikke toestand te verkrijgen.²²³ Die zekerheid kreeg ons land op 5 januari 1940. Strang antwoordde toen aan de Belgische ambassadeur in Groot-Brittannië dat

“les Hollandais nous on dit, à plusieurs reprises, qu'ils feraient appel à notre aide.”²²⁴

Capelle zond op 29 december opnieuw een zeer uitgebreide nota naar de Koning op. Hij verwierp hierin de stelling van de militairen die, “dès qu'un soldat allemand entre en Hollande”, ons buurland te hulp wilden snellen. Op basis van de reserve vermeld in de Duitse nota van 13 oktober 1937 kwam dit neer op een oorlogsverklaring aan Duitsland. Met de beeldspraak “devons-nous abandonner cette branche ... avant qu'elle ne casse”²²⁵ maakte de Capelle duidelijk dat een Belgische regering in een conflictsituatie – in dit geval dus een geïsoleerde aanval op Nederland – maar één doel voor ogen mocht hebben: België neutraal en uit een oorlog houden. Hij noemde de militairen en alle andere individuen (dus onrechtstreeks ook Spaak, Pierlot en Van Langenhove)

222. A.K.P., secr., XVA/15, doc. 206, Capelle aan Leopold III, 23-12-'39.

223. *Ibid.*, doc. 212, Capelle aan d'Ursel, 28-12-'39.

224. D.D.B., V, pp. 451-453, De Lantsheere aan Le Ghait, 05-01-'40.

225. *Ibid.*, doc. 213, Capelle aan Leopold III, 29-12-'39.

“les interventionnistes ... qui voient ainsi l'occasion inespérée de nous placer aux côtés des Français et des Anglais. Peu leur importe le motif, l'essentiel c'est d'être “aux côtés des Puissances démocratiques.”²²⁶

Twee maanden na het alarm van 12 november en enkele dagen vóór een tweede ernstige waarschuwing had België dus nog altijd geen duidelijk standpunt ingenomen.

Begin januari 1940 werd België terug overstelpt met berichten die, gebaseerd op zeer “goed en betrouwbaar” bronnenmateriaal, ons land voor een Duitse aanval op Nederland waarschuwden. Het leek er sterk op dat dit op 15 januari 1940 zou gebeuren.²²⁷ Deze informatie kreeg België op 10 januari bevestigd. Toen stortte er op Belgisch grondgebied, meer bepaald nabij Mechelen-aan-de-Maas, een Duits gevechtsvliegtuig neer met wonder boven wonder een aantal zeer gedetailleerde maar door de piloten half verbrande Duitse aanvalsplannen aan boord. Hierop volgde een wekenlang diplomatiek stuntwerk dat met de nodige misverstanden gepaard ging²²⁸ en België voortdurend in contact met Frankrijk en Groot-

226. *Ibid.* Capelle bleef echter onduidelijk over de precieze houding van België in geval van een geïsoleerde Duitse aanval op Nederland. “Plutôt que de faire disparaître notre politique de neutralité devant la menace du danger, ne vaut-il pas mieux attendre le cas éventuel de la véritable attaque? Cela changerait-il beaucoup l'issue finale de la guerre et ne serions-nous pas politiquement et moralement beaucoup plus forts? Sans doute faudrait-il remonter un courant déjà violent, mais est-ce parce qu'une tâche est difficile qu'il faut l'abandonner?” Drie onzekere vraagtekens!!!

227. *Ibid.*, kab., 87, “Liste ou tableau des “assurances” et avertissements donnés à la Belgique en ce qui concerne le respect de sa neutralité depuis août 1939 jusqu'en avril 1940.” D.D.B., V, pp. 446-450, de Kerckhove aan Spaak, 03-01-'40. *Ibid.*, pp. 450-451, Davignon aan Spaak, 04-01-'40. *Ibid.*, pp. 454-458, 05-01-'40. A.K.P., secr., XVA/15, doc. 223, Van der Elst (Wenen) aan Spaak, 10-01-'40. Van Zuylen ontving op 17 januari van van Harinxma een overzichts-nota met alle waarschuwingen die Nederland tot dan toe ontvangen had. A.M.B.Z., 11.179, onderhoud van Zuylen-van Harinxma, 17-01-'40.

228. Zo had Keyes op 14 januari een Belgisch memorandum op zak, bestemd voor de Britse regering. Daarin stond vermeld dat België vooralsnog niet met de geallieerden militair wilde samenwerken. Een dichte mist verhinderde echter dat Keyes deze boodschap persoonlijk aan Churchill kon overhandigen. Hij gebruikte dan maar de telefoon maar de boodschap had hij zodanig omgebogen dat de Britse regering ervan overtuigd was dat België bereid was *onmiddellijk* Frans-Britse troepen op zijn grondgebied te stationeren. Ingelicht door Londen, voegde Frankrijk de daad bij het woord en verzamelde troepen aan de Frans-Belgische grens met de bedoeling ons land binnen te trekken. België kon dit slechts op het nippertje verhinderen.

Brittannië bracht. In het kader van de Belgisch-Nederlandse verhoudingen is het echter niet relevant om hier uitgebreid op in te gaan. Het kwam er gewoon op neer dat Frankrijk en Groot-Brittannië opnieuw op een militaire samenwerking met België uit waren. Ons land hield echter voet bij stuk en weigerde vooralsnog op de geallieerde uitnodiging in te gaan.²²⁹ Wat er ook van zij; "het Paleis" had in dit dossier terug zijn slag thuis gehaald en bovendien kreeg ons land voor de zoveelste maal geallieerde militaire steun bij een Duitse aanval op de "Lage Landen" toegezegd.

In de Belgisch-Nederlandse verhoudingen was er heel wat minder animo. De Nederlandse bewindslui toonden zich helemaal niet verontrust door de talrijke waarschuwingen en bleven ijzig kalm. Slechts éénmaal was Nederland bereid om een "dam" tegen de Duitse agressie op te werpen. Op 6 januari verspreidde van Kleffens een boodschap om "certains rumeurs ayant circulé à la volonté des Pays-Bas de ne pas résister à une agression éventuelle"²³⁰ te ontkrachten. Verder isoleerde Nederland zich volledig. Op 14 januari had van Kleffens wel de in november haastig opgestelde instructies voor de gezanten in Londen en Parijs met informatie over de juiste opstelling van de Nederlandse troepen en wensen voor geallieerde hulp in geval van nood, verbeterd en aangevuld. Enige tijd later was de bezorgdheid echter al verdwenen zodat de Nederlandse gezant in Brussel de aangepaste instructies zelfs nooit te zien kreeg.²³¹ Pas op 18 januari kreeg van Zuylen van Harinxma nog eens op bezoek. De Nederlandse gezant meldde droogweg: "M. van Kleffens est optimiste." Van Zuylen geloofde gewoon zijn eigen oren niet en vond pas na lang nadenken een "verklaring" voor dit optimisme:

"Peut-être a-t-il exagéré l'optimisme de M. van Kleffens pour mieux connaître les raisons de notre inquiétude."²³²

229. België haalde hier heel wat relevante argumenten aan waaronder: "... parce que cette attitude porterait une grave atteinte à la politique de solidarité hollando-belge poursuivie en vue d'éviter l'extention du conflit, déforçerait ainsi notre défense et entraînerait fatalement les Pays-Bas dan la guerre." A.K.P., secr., XVA/15, doc. 229, nota-Capelle, 16-01-'40.

230. A.M.B.Z., 11.076, P.No. 138/53, Nemry aan Spaak, 08-01-'40. A.K.P., kab., 89, P.No. 195/75, Nemry aan Spaak, "Communiqué néerlandais", 11-01-'40.

231. G. VAN ROON, *op cit.*, p. 354.

232. A.M.B.Z., 11.179, onderhoud van Zuylen-van Harinxma, 18-01-'40. *Ibid.*, Davignon-Spaak, 02-02-'40.

Van Harinxma had het met van Kleffens' optimisme ook moeilijk. Hij stelde evenwel dat de Nederlandse regering overtuigd was dat Hitler zijn publieke opinie nog niet voldoende had kunnen indoctrineren om zonder tegenwind een aanval op het westfront in te zetten. Dit geloof kon volgens van Harinxma slechts op één manier worden ontkracht: België moest de "Mechelen-aan-de-Maas"-documenten volledig aan de Nederlandse regering overmaken. Van Zuylen vond die idee op zich wel interessant maar was toch niet bereid om zomaar geheime informatie prijs te geven. De precieze draagkracht van de documenten mocht België onder geen enkel beding zomaar losjes rondstrooien. Dit was ook de mening van Capelle en samen stelden ze de koning voor "*de communiquer aux Hollandais la substance de l'ensemble du document*"²³³ Het was echter zeer de vraag of dit voldoende was om van Kleffens van een Duitse aanval te overtuigen. Er was op dat ogenblik immers sprake van een Italiaanse tussenkomst bij Hitler in het voordeel van België en Nederland.²³⁴ Even later vonden trouwens ook vredespogingen van achtereenvolgens Colijn, de paus, de Amerikaan en plaatsvervangend minister van Buitenlandse Zaken Sumner Welles, enz ... plaats. Het hoeft niet te verwonderen dat Wilhelmina en Leopold III die initiatieven niet ongenegen waren.²³⁵

Ondertussen had België andere katten te geselen. In de nationale en internationale pers verschenen hoe langer hoe meer berichten in verband met een oude bekende: het B.N.M.A.²³⁶ Vooral Capelle was daarmee niet opgezet. Het beloofde immers een lange oorlog te worden en België kon het zich dan ook niet veroorloven door één van de belligerenten wegens één of andere militaire band te worden bekritiseerd. Het gerucht rond "ac-

233. A.K.P., secr., XVA/16, doc. 243, Capelle aan Leopold III, 23-01-'40.

234. A.M.B.Z., 11.179, P.No. 470/189, Nemry aan Spaak, "L'Italie, les Pays-Bas et la Belgique", 24-01-'40.

235. A.K.P., secr., XVA/16, doc. 275B, Leopold III aan Wilhelmina, 08-02-'40. Koningin Wilhelmina pleitte trouwens nog altijd voor een "*réarmement spirituel et moral*". *Ibid.*, Wilhelmina aan Leopold III, 19-02-'40. *Ibid.*, kab., 89, P.No. 356, T.T.15, Nemry aan Spaak in verband met missie-Colijn, 17-01-'40. G. VAN ROON, *op cit.*, pp. 354-359.

236. Het begon vrij onschuldig met een artikel in de Britse krant "Times". Het Nederlandse persbureau reageerde hier gevat op: "... la ferme volonté des Pays-Bas de n'engager aucune conversation avec une puissance étrangère au sujet des questions intéressant la défense nationale du pays." A.M.B.Z., 11.076, P.No. 416/167, Nemry aan Spaak, 20-01-'40. Van Kleffens maakte in de Nederlandse Eerste Kamer duidelijk "... que la politique propre aux Pays-Bas rend impossible un accord militaire préalablement concerté." *Ibid.*, T.T.24, 26-01-'40.

cords secrets" entre la Hollande et la Belgique"²³⁷ moest zo snel mogelijk uit de wereld worden geholpen. En België moest oppassen want op 31 januari stelde de Duitse schrijver Sieburg aan Capelle:

"le jour où la Belgique a attaché son sort à celui de la Hollande, elle a signé sa condamnation de mort."²³⁸

Enkele uren later meldde Davignon dat men er in Duitsland nog altijd van overtuigd was "que nous marcherons avec la Hollande, en tout état de cause."²³⁹ Reeds de volgende dag werd de Duitse ambassadeur in Brussel, von Bülow, bij Spaak geroepen. Onze Minister van Buitenlandse Zaken was niet echt opgewekt en las de Duitse ambassadeur zeer duidelijk de levieten.²⁴⁰ Toch was België in zekere mate gebonden aan Nederland. Het regende immers weer berichten dat Duitsland de "Lage Landen" wilde inlijven²⁴¹ en het was precies Nederland die de eerste schok moest opvangen. Deed het dat niet goed, dan was ook België reddeloos verloren. En daar zat nu precies het probleem. Nederland stond immers militair nergens. De militaire draagkracht van het land lag beschamend laag, er was "une crise de commandement", de zogenaamde Peel-Raamstelling beschouwde men er niet langer als ondoordringbaar en ze vulde bovendien nergens de Belgische verdedigingslinie achter het Albertkanaal aan.²⁴² Vooral dit laatste lokte een bijzonder ingewikkelde en lange discussie uit. Zo kreeg Van Overstraeten respectievelijk op 1 en 4 februari van het Nederlandse opperbevel te horen dat de Peel-Raamstelling

237. A.K.P., secr., XVA/16, doc. 254B, nota-Capelle, niet gedateerd maar zeker geschreven tussen 25 en 31 januari.

238. *Ibid.*, doc. 260, onderhoud Capelle-Sieburg, 31-01-'40.

239. *Ibid.* Capelle stelt dit aan Sieburg.

240. D.D.B, V, pp. 475-476, onderhoud Spaak-von Bülow, 01-02-'40. Even later had von Bülow een gelijkaardig gesprek met Capelle. A.K.P., secr., XVA/16, doc. 261, onderhoud Capelle-von Bülow, 01-02-'40.

241. A.K.P., kab., 89. A.M.B.Z., film/P.59/df.23/cl.745 --> 952, P.No. 5272/1296/337, Davignon aan Spaak, 02-02-'40.

242. Generaal Reynders was het beu, stapte op en werd vervangen door het duo Winkelman-van Voorst tot Voorst. R. VAN OVERSTRAETEN, *Au service ...*, p. 200. A.K.P., secr., XVA/16, doc. 278, onderhoud Capelle-général Laurent, 09-02-'40. Deze Franse generaal stelde letterlijk: "Les pauvres Hollandais sont dans une situation fort périlleuse. Ils paient d'ailleurs leur insouciance des vingt dernières années." G. VAN ROON, *op cit.*, p. 354. DE JONG, L., De geheime contacten met België, Frankrijk en Engeland in de neutraliteitsperiode, september 1939-mei 1940, In: *Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen*, Afd. Lett., Amsterdam, Nieuwe Reeks, Deel 32, No. 7, 1969, pp. 208-209. R. BRIEVEN, *op cit.*, p. 155.

“ondoordringbaar” was.²⁴³ De militaire raadgever van de koning vond dit eigenlijk lachwekkend. Hij had er nog een tijdje aan gedacht om bij een Duitse aanval Belgische troepen naar de Peel-Raamstelling te sturen. Het nieuwe Nederlandse opperbevel kondigde echter al snel aan dat men niet langer alles op de “Peel” zou zetten. Met het nieuwe plan was Van Overstraeten ook niet tevreden.

“... la Hollande se prépare à se replier sur elle-même. Tout en reconnaissant que nous ne pouvons faire plus pour nous souder aux Néerlandais dans le Limbourg, le Roi estime qu’il faut tenter de détourner nos voisins d’une stratégie d’isolement qui fera le jeu de l’envahisseur.”²⁴⁴

Van Overstraeten gehoorzaamde de Koning en gaf op 26 februari aan het nieuwe opperbevel een nota waarin de Belgische vrees werd verwoord. Het bleef evenwel allemaal tevergeefse moeite. Hij kon enkel de Nederlanders overtuigen dat er ondanks het nieuwe plan tussen Venlo en Maastricht nog altijd een “gat” was. Tot een Belgisch-Nederlandse samenwerking om in geval van conflict dit “gat” op te vullen was er nog geen sprake.²⁴⁵

In februari 1940 deed men van Belgische zijde dus zeer voorzichtige pogingen om met Nederland een gemeenschappelijke grensverdediging op poten te zetten. De Nederlanders vonden dit vooralsnog in strijd met de neutraliteitspolitiek en dus gewoon onbespreekbaar. Dit was evenwel niet het oordeel van de internationale pers die vooral in de tweede helft van februari terug regelmatig de term “action commune militaire hollando-belge” in de mond nam. Dit was niet naar de zin van van Kleffens die in antwoord op een parlementaire vraag van de communist De Visser stelde

“... que les relations avec ce pays voisin (België) se développent continuellement dans une sphère de collaboration étroite, où tout caractère secret quel qu’il soit est étrange.”²⁴⁶

De Antwerpse krant “La Métropole” (13 en 15 februari) en vooral het Nederlands-nationalistische “Vereenigde Persbureau” waren ook die mening toegedaan. Hun boodschap was zeer zakelijk: de Belgische

243. R. VAN OVERSTRAETEN, *Au service ...*, pp. 201-203. G. VAN ROON, *op cit.*, p. 354.

244. R. VAN OVERSTRAETEN, *Au service ...*, pp. 204-205.

245. *Ibid.*, pp. 205-207.

246. A.M.B.Z., 11.076, P.No. 852/341, Nemry aan Spaak, “Relations hollando-belges. Questions parlementaires”, 13-02-40.

bewindslui moesten nu maar eens inzien dat Nederland geen behoefte had aan militaire samenwerking. Capelle wist meteen waar de klepel hing en de Koning kreeg het volgende te horen:

“a) que la Hollande ne veut pas augmenter ses chances de guerre en ayant partie liée avec la Belgique. b) qu’elle n’admettrait même pas que nous venions à son secours. c) que si elle est attaquée, elle désire rester maîtresse de décider ce qu’elle ferait.”

Dit was de Nederlandse houding en België moest dit in zijn internationale en militaire politiek incalculeren.

“N’est-ce pas une preuve nouvelle qu’il ne faut pas, de notre côté, lier notre sort à celui de la Hollande et que ce serait une *grave erreur* de prévoir l’éventualité d’une entrée *volontaire* en guerre de notre part, en cas d’attaque des Pays-Bas seuls, dans l’ignorance absolue où nous sommes des réactions hollandaises.”²⁴⁷

Capelle gaf wel toe dat België bij een Duitse aanval op Nederland onder een enorme Frans-Britse druk zou komen te staan. Dit was echter geen afdoende reden om de neutraliteitspolitiek op te geven.²⁴⁸ De tegenstanders van de neutraliteit, die door Capelle met de benaming “sentimentalistes de surface qui voudraient nous faire voler au secours des Hollandais” werden vereerd,²⁴⁹ moesten zonder verwijl tot de orde worden geroepen. Hij vond het op zijn zachtst gezegd ongewoon dat die

247. Het “Vereenigde Persbureau” was hierin wel heel duidelijk: “Certains parlent d’un désirable accord entre la Belgique et la Hollande. Ce n’est pas la première fois ... Il est difficile de tordre le cou à de tels canards ... Que tout le monde sache que ces bruits manquent de tout fondement ... la Hollande n’y songe pas un seul instant ... le moment présent serait bien mal choisi ... La Hollande ne veut pas être entravée par des obligations ... un peuple libre ne désire pas être tenu en laisse ... Peut-être y aurait-il en Belgique et ailleurs des gens favorables à l’alliance; qu’ils écartent ce rêve de leur esprit ... Notre pays ne veut pas être mené dans un sentier où il ne désire pas s’engager.” A.K.P., secr., XVA/17, doc. 297, “Cas où la Hollande seule envahie.” Nota-Capelle, 15-02-’40.

248. Bovendien wist Capelle maar al te goed dat de militaire politiek van België bij de geallieerden als erg onduidelijk en onzeker bestempeld werd. Daarom: “les Anglais prévoient dans leurs plans, le cas où la Belgique n’entrerait pas dans le conflit à côté de la Hollande, et que les Français envisagent l’hypothèse où la Belgique leur refuserait le passage par son territoire pour venir au secours de la Hollande.” België stond dus in een sterke uitgangspositie: “Ceci prouve que s’il y a une pression, elle ne sera en tout cas pas telle que nous ne puissions y résister.” *Ibid.*

249. We denken hier onder meer aan Denis en Van Cauwelaert.

“*interventionnistes*” Nederland wilden te hulp snellen, alhoewel dat land “n’agirait pas de même à notre égard.”²⁵⁰ Capelle had de smaak duidelijk te pakken want op 22 februari nam hij de “Nederlandse problematiek” nog eens uitgebreid onder de loep. Hij achtte het nog altijd heel waarschijnlijk dat Duitsland Nederland wel en België niet zou veroveren. Indien België dan zijn neutraliteit kon handhaven, was zijn na-oorlogs broodje zowel moreel als juridisch gebakken. Het was immers de enige mogelijkheid “de maintenir notre politique d’indépendance après la guerre.” Op het einde van de nota beklemtoonde Capelle nog eens dat België gewoon niet wist welke houding Nederland bij een Duitse aanval zou aannemen. Het was dan ook niet verstandig om zomaar “*dans le vide*” onze noorderburen bij te springen. De secretaris van de Koning dacht hierbij opnieuw aan de na-oorlogse periode want

“si nous effectuons des actes de guerre et des dégâts en Hollande (tirs sur les ponts de la Meuse), sans accord avec la Hollande (or, de tels accords sont exclus) quelles seraient nos relations *futures* avec la Hollande.”²⁵¹

Dus, beter niets doen dan iets verkeerd doen. Daarnaast lag het Capelle ook zwaar op de maag dat de Nederlanders zo duidelijk en telkens weer lieten doorschemeren dat ze, net zoals in 1914, bij een Duitse aanval op België niet zouden reageren.

Capelle had dus op 22 februari zijn veldwerk af en dit was voor de regering (Pierlot, Spaak, Denis met als raadgevers Van Langenhove en van Zuylen) het sein om het “probleem-Nederland” ook eens deftig te bestuderen. Spaak stelde zich hierbij het meest radicaal op. Indien de Fransen beloofden dat ze het ganze Belgische grondgebied zouden verdedigen, was hij bereid om de militaire contacten met Frankrijk te reactiveren. België mocht hoe dan ook “ne pas mécontenter Paris et

250. *Ibid.* Nu we deze nota in extenso hebben weergegeven kunnen we eens een vergelijking maken met de brief die Capelle net na de verovering van Tsjechoslowakije door Duitsland aan de Koning schreef. Daarin stelde hij de toen nog geldende zelfstandigheidspolitiek in vraag en was zelfs bereid om België in het “interventionistische” kamp te brengen. 11 maanden later was Capelle dit blijkbaar vergeten en speelde hij terug zijn vertrouwde rol en volgde hij het Nederlandse voorbeeld.

251. Hij haalde hiervoor twee zeer interessante argumenten aan: “-pour permettre un rapprochement allemand de l’Angleterre; -pour faire de la Belgique un rempart contre une intervention française et contre une facilité d’accès accordée aux Anglais.” *Ibid.*, nota-Capelle, “Pourquoi l’abstention de la Belgique s’impose si la Hollande seule est attaquée”, 22-02-’40.

Londres.²⁵² De Koning kon Spaak van die idee afbrengen: eerst moest men de precieze houding van Nederland kennen en pas dan kon er van een demarche bij de geallieerden sprake zijn.²⁵³ Van Harinxma werd inderdaad gecontacteerd en hij stelde onmiddellijk dat Nederland bij een Duitse aanval zeker Frankrijk en Groot-Brittannië te hulp zou roepen.²⁵⁴ Spaak was door dit antwoord werkelijk verbijsterd want nu verschoof zich het probleem van Nederland naar de geallieerden. Immers, de Belgische regering moest nu bepalen of Frankrijk en Groot-Brittannië ja dan neen doortochtfaciliteiten zouden krijgen. En er was haast bij want de koning legde op 8 maart aan zijn ministers een nota van het "Intergeallieerd Oppercommando" voor. Daarin werd gevraagd "que l'armée belge prenne position dans la Flandre Zéelandaise, sur la rive gauche de l'Escaut ...". Koning Leopold was hiermee zeer ongelukkig en wees er zijn ministers op dat de geallieerden in het Belgisch grondgebied toch enkel een slagveld zagen. De regering moest eindelijk eens beseffen dat stafcontacten of militaire akkoorden met Frankrijk en Groot-Brittannië gewoonweg niet konden en om wat indruk te maken sleurde hij hier zelfs zijn "responsabilités personnelles vis-à-vis de l'ensemble de la Nation"²⁵⁵ bij. De ministers waren hier danig van onder de indruk en stemden met een compromis-voorstel van Spaak in: een bevestiging van de informatie door het "Intergeallieerd Oppercommando", voorzien van de handtekening van opperbaas Gamelin zelf!²⁵⁶ Pas op 27 maart kreeg de Belgische kolonel Delvoie deze nota in handen.²⁵⁷

Precies op het ogenblik dat België opnieuw de geallieerde adem in zijn nek voelde en de Koning al zijn diplomatieke kunnen moest aanwenden om zijn ministers niet in de – in zijn ogen althans – Frans-Britse val te

252. *Ibid.*, doc. 306, nota-Capelle in verband met de bijeenkomsten van 27-28 februari.

253. *Ibid.* Dit was ook de stelling van Davignon die steeds voor "*faux pas*" waarschuwde en in een nota van 29 februari er nog eens op hamerde "que l'invasion de la Hollande serait pour l'Allemagne moins "impopulaire" que celle de la Belgique." A.M.B.Z., 11.179, P.No. 5272/2361/644, Davignon aan Spaak, 29-02-'40.

254. A.K.P., secr., XVA/17, doc. 334, Capelle aan Spaak, 06-03-'40.

255. *Ibid.*, doc. 344, onderhoud Leopold III-Spaak-Pierlot-Denis, 08-03-'40.

256. De geallieerden moesten België nu maar eens duidelijk maken wat ze precies van plan waren indien Duitsland Nederland binnenviel. *Ibid.*, XVA/18, doc. 360, nota-Capelle na onderhoud Capelle-Spaak, 15-03-'40. R. VAN OVERSTRAETEN, *Au service ...*, pp. 212-213.

257. *Ibid.*, pp. 216-217.

laten stappen, werden de Nederlanders uit een lange verdoving wakker.²⁵⁸ Er waren sinds februari besprekingen aan de gang via de Belgische militaire attaché in Den Haag, kolonel S.B.H. Diepenrijckx, en de nieuwe Nederlandse militaire attaché in Brussel, kapitein P.L.G. Doorman. De Nederlandse opperbevelhebber Dijkhoorn en zijn Minister van Buitenlandse Zaken van Kleffens werden pas eind februari van die militaire contacten op de hoogte gebracht en keurden ze, zeer tegen de zin van secretaris-generaal Snoeck, goed.²⁵⁹ In die besprekingen stond het opvullen van het befaamde “gat” tussen Maastricht en Venlo natuurlijk centraal. De Nederlandse generaal Winkelman drong erop aan dat, als Duitsland zou aanvallen, de Belgen een deel van hun troepen achter de Zuid-Willemsvaart zouden opstellen. Generaal Van Overstraeten daarentegen was voorstander van een linie ter hoogte van Turnhout en Tilburg, want hij wist dat generaal Gamelin in geen geval verder oostwaarts wilde gaan dan de lijn Breda-Leuven-Namen.²⁶⁰ Begin maart inspecteerde attaché Diepenrijckx drie dagen lang in burger de Peel-Raamstelling. Zijn verslag, bestemd voor Van Overstraeten, was werkelijk vernietigend maar de Nederlanders gingen op de door België voorgestelde aanpassingen niet in. Het “gat” bleef dus gewoon bestaan en dit was volgens de militaire raadgever van de Koning dramatisch want

“le Roi est convaincu depuis longtemps que, si la Hollande est attaquée nous *devons* marcher. Actuellement, notre concours le plus utile serait

258. Generaal Van Overstraeten stelde hierover het volgende: “... conscients maintenant que le “miracle de 1914” ne se reproduira pas; conscients aussi de leur incapacité d’opposer une résistance durable, à moins d’abandonner la presque totalité de leur territoire, tendent délibérément à s’isoler, tout en simulant un désir de coopération que nous ne pourrions satisfaire que s’ils remaniaient de fond en comble leurs préparatifs et leurs projets.” *Ibid.*, p. 218.

259. L. DE JONG, *op cit.*, p. 210. Daarom begrijpen we waarom van Kleffens in zijn “oorlogsboek” “*The rape of the Netherlands*” (herfst 1940) stelde: “no alliances, no military conventions, no conversations with foreign general staffs could be entered into by the Netherlands.” En nu komt het: “The Netherlands had made no previous military arrangements of any kind with France and Britain.” Inderdaad, enkel Frankrijk en Groot-Brittannië worden vermeld. *Ibid.*, p. 203. Dat van Kleffens die militaire contacten met België goedkeurde is niet zo verwonderlijk. Zo had hij gezant Nemry op 27 maart persoonlijk belangwekkende militaire informatie toevertrouwd. Nemry mocht die informatie enkel aan Spaak, Van Langenhove en van Zuylen doorspelen. A.M.B.Z., 11.076, P.No. 1699/T.T.73, Nemry aan Spaak, 27-03-'40.

260. *Ibid.* R. VAN OVERSTRAETEN, *Au service ...*, pp. 218-219.

d'intervenir discrètement à La Haye pour éviter que la solution égoïste ne prenne le dessus. Sa Majesté compte en écrire à la Reine Wilhelmine.”²⁶¹

België moest met zekerheid weten of Nederland enerzijds bereid was om Frankrijk en Groot-Brittannië te hulp te roepen, of anderzijds “par une stratégie égoïste, en se concentrant dans la Vesting Holland, elle se réserve de résister isolément.”²⁶² Respectievelijk op 29 maart en 5 april had de Nederlandse opperbevelhebber Van Voorst Evekink gesprekken met Gamelin. Deze laatste stelde opnieuw zeer duidelijk dat hij hoegenaamd niet bereid was om bij een Duitse aanval naar de te ver oostelijk gelegen Peel-Raamstelling op te rukken. Van Voorst Evekink schrok zich een aap en ging onmiddellijk op de Franse eisen in: indien Duitsland zou aanvallen, zou het 3de legerkorps en de zogenaamde “Lichte Divisie” uit Noord-Brabant worden teruggetrokken. De Peel-Raamstelling behield echter haar zwakke positie.²⁶³ Deze puur militaire gegevens zijn voor ons vanuit twee opzichten belangrijk. *Ten eerste* baseerde Nederland zich NIET op het Belgische voorstel (Peel-Raamstelling verschuiven naar lijn Tilburg-Turnhout zodat het “gat” verdween want die nieuwe stelling sloot aan op de Belgische verdedigingslinie achter het Albertkanaal) maar wel op de informatie die Gamelin had verleend. De door de geallieerden voorgestelde verdedigingslinie (Namen-Leuven-Breda) bracht echter met zich mee dat Nederland, met uitzondering van de Schelde en het gebied rond deze rivier, door Frankrijk en Groot-Brittannië niet zou worden verdedigd. De Nederlandse militaire autoriteiten vonden het dan ook niet nuttig om voor hun land een efficiënt verdedigingsstelsel op poten te zetten omdat dit zonder geallieerde hulp gewoon niet kon. De Duitsers kregen zo de pap in de mond gelepeld en bovendien konden ze ook het grootste stuk van Wallonië gemakkelijk inpalmten.²⁶⁴ *Ten tweede* hadden noch de Nederlandse Minister van Oorlog, noch die van Buitenlandse Zaken weet van de militaire contacten

261. *Ibid.*, p. 220.

262. *Ibid.*, p. 221.

263. L. DE JONG, *op cit.*, pp. 210-211.

264. Bovendien verspreidde de Duitse overheid onder haar officieren regelmatig communiqués waarin werd gezegd dat Nederland zich slechts passief tegen een Duitse inval zou verzetten. “Les officiers allemands soutenaient qu’il existait entre la Hollande et l’Allemagne un accord secret aux termes duquel l’Allemagne avait le droit de créer des champs d’aviation et de placer des batteries de D.T.C.A. sur plusieurs points de la côte et sur les îles frisonnes.” A.M.B.Z., 11.179, Van Ryelandt aan d’Eeckhoutte, 28-03-’40.

van het Nederlandse oppercommando met respectievelijk Frankrijk en Groot-Brittannië. Ze waren daarentegen wel van de Belgische-Nederlandse contacten op de hoogte en keurden ze zelfs uitdrukkelijk goed.

Op 31 maart liet de kersverse Belgische gezant in Nederland, Nemry, aan "Buitenlandse Zaken" weten dat België niet teveel vertrouwen moest hebben in de Nederlandse buitenlandse politiek.

"Les Pays-Bas – c'est là une pensée de fond – qui demeure généralement non-formulée, se croient plus neutres, c'est-à-dire qu'une plus grande coordination existerait chez eux dans l'interprétation de la neutralité officielle et des individuelles."²⁶⁵

België werd er dus niet als een echt neutraal land beschouwd. Ons land moest dan ook niet denken dat *de Nederlanders* bereid waren om zich op economisch, politiek, cultureel of militair vlak (h)écht te binden.²⁶⁶ Naast alle juridisch-technische verschillen tussen het statuut van beide landen zat het verschil hem hierin dat de Nederlanders "*en bloc*" de "isolerende" neutraliteitspolitiek steunden (regering-paleis-publieke opinie) en dat de mythische Eerste Wereldoorlog er als een heilig precedent werd beschouwd terwijl er *in België* een verlamdende discussie plaatsvond tussen de voorstanders van de neutraliteitspolitiek (paleis) en van de zelfstandigheidspolitiek (regering). De buitenlandse politiek van de Belgische regering was in tegenstelling tot die van "het paleis" niet isolerend. België was volgens de ministers volkomen gemachtigd om met de geallieerden economisch, politiek en vooral militair samen te werken. Binnen dit zeer verschillende kader gingen de "Lage Landen" de derde belangrijke oorlogswaarschuwing tegemoet.²⁶⁷

Op 5 april had Spaak een diplomatieke conferentie belegd. Behalve Pierlot, Spaak, Van Langenhove, van Zuylen en Le Ghait waren de ambassadeurs en gezanten in Berlijn, Rome, Parijs, Londen en Den Haag aanwezig. Men besloot er de neutraliteitspolitiek verder te zetten. Verder

265. A.M.B.Z., 11.179, nota-Nemry, "Note confidentielle concernant l'attitude du Gouvernement néerlandais dans la question du rapprochement entre la Belgique et les Pays-Bas", 31-03-'40.

266. "*Het Algemeen Handelsblad*" stelde op 1 april: "Nous avons en dehors de toute sympathie personnelle des droits et des devoirs comme neutres à l'égard d'autres, mais surtout à l'égard de nous-mêmes. Nous veillerons à ces droits de tous les côtés." *Ibid.*, P.No. 1791/671, Nemry aan Spaak, "La position difficile de la Hollande, 03-04-'40.

267. We herinneren aan de waarschuwingen van respectievelijk november 1939 en januari 1940.

werd afgesproken dat er geen beroep op de Geallieerden zou worden gedaan, tenzij werkelijk een Duitse aanval plaatsvond. Voor het geval Nederland alleen werd aangevallen, zou België geen enkele verplichting op zich nemen.²⁶⁸

Deze beslissingen waren nog maar net aan het papier toevertrouwd of de hel brak los. Op 9 april viel Duitsland Noorwegen en Denemarken binnen. 's Avonds liet de Nederlandse regering weten dat er gevaarlijke troepenbewegingen aan de Nederlands-Duitse grens plaatsvonden, dat er onder de Duitse troepen kaarten van België en Nederland werden uigedeeld, en dat men voor alle zekerheid de Wielingen en het Oostgat had gesloten.²⁶⁹ In de nacht van 9 op 10 april kwamen ook Frankrijk en Groot-Brittannië bij de Belgen aankloppen, waarbij ze de vrees uitten dat de "Lage Landen" binnen de 4 dagen zouden worden aangevallen. De geallieerde ambassadeurs Bargeton en Aveling stelden dan ook:

"il est indispensable, pour la sécurité de la Belgique, que son Gouvernement demande immédiatement aux forces alliées d'occuper les positions dont il s'agit."²⁷⁰

Spaak durfde zich hierover niet onmiddellijk uit te spreken²⁷¹ en ging eerst bij de Koning, de kabinetsraad en de Nederlandse gezant langs. Van Harinxma stelde zeer duidelijk dat Nederland enkel bij een Duitse aanval en dus niet preliminair de geallieerden te hulp zou roepen.²⁷² Daarna riep Spaak onmiddellijk Denis en Pierlot bij zich. De discussie duurde tot zeer

268. *Ibid.*, "Conférence Diplomatique", 05-04-'40. G. VAN ROON, *op cit.*, p. 360.

269. A.K.P., secr., XVA/18, doc. 392, telefonische boodschap uit Den Haag, 21.45 h., 09-04-'40. A.M.B.Z., 11.179, onderhoud Van Langenhove-van Harinxma, 09-04-'40. *Ibid.*, 11.076, P.No. 2011/T.T.85, 11-04-'40.

270. *Ibid.*, 11.179, nota-Spaak in verband met onderhoud Spaak-Bargeton/Spaak-Aveling, 09/10-04-'40.

271. Hij stelde aan Bargeton en Aveling: "Ce que la France et l'Angleterre demandaient à la Belgique c'était une modification complète de la politique suivie par elle depuis des années, la renonciation à des engagements moraux proclamés. Dans de telles conditions, nous perdrons la face Europe et nous donnerions à l'Allemagne des moyens de propagandes énormes." De Fransen en Britten moesten dus niet op de steun van Spaak rekenen. *Ibid.*

272. *Ibid.*, onderhoud Nemry-van Kleffens, 10-04-'40. Enkel de zeer invloedrijke oud-politicus COLIJN stelde dat Nederland onmiddellijk bij de geallieerden moest aansluiten. *Ibid.*, 11.179, P.No. 2046/T.T.82, Nemry aan Spaak, 12-04-'40. *Ibid.*, 11.076, T.T.94, 17-04-'40. *Ibid.*, 11.179, P.No. 1993/732, 20-04-'40. *Ibid.*, 11.179, T.T.110, 27-04-'40.

vroeg in de morgen maar er werd geen overeenstemming bereikt.²⁷³ Enkele uren later werden Spaak en Pierlot op eigen verzoek door de Koning ontvangen. De knoop werd vlug ontward. Het geallieerde voorstel werd unaniem verworpen en Spaak meldde deze afkeuring op 11 april aan de ambassadeurs van Frankrijk en Groot-Brittannië.²⁷⁴

Dit standpunt zou in de laatste weken vóór de Duitse inval niet meer worden gewijzigd. Op 17 april verspreidde “Buitenlandse Zaken” een synthese-nota waarin de verschillende voordelen van de neutraliteitspolitiek eens te meer werden beklemtoond. Men moest hierbij steeds van de stelling uitgaan dat

“les petits Etats, dont les moyens matériels sont limités, ont un intérêt essentiel à garder intactes leurs forces morales.”²⁷⁵

België mocht dan ook nooit op de Frans-Britse avances ingaan want anders zou het land zijn publieke opinie zeker voor het hoofd stoten. Bovendien zou België anders ook de solidariteit met Nederland en dus meteen ook zijn eigen veiligheid in gevaar brengen. België moest dus kost wat kost neutraal blijven. De stelling “pas d’indifférence, mais pas

273. Pierlot zag maar drie relevante oplossingen maar hij was niet bereid om ze in overweging te nemen. Ofwel op het Frans-Britse verzoek ingaan, ofwel de geallieerden afdreigen, ofwel – indien Frankrijk en Groot-Brittannië België ongevraagd zouden binnenvallen – zich daar militair tegen verzetten en een beroep doen op de derde garant: Duitsland. Spaak stelde dan voor “de protester énergiquement contre le coup de force franco-britannique, – mais, dans l’obligation de choisir entre les deux partenaires, se mettre du côté des alliés.” Ook dit voorstel werd door Pierlot verworpen. A.K.P., secr., XVA/18, doc. 396, nota-Capelle in verband met 09/10-04-’40.

274. Tijdens het onderhoud Leopold III-Spaak-Pierlot telefoneerde Denis dat het gevaar geweken was. *Ibid.* Dit werd op 15 april door gezant Nemry bevestigd. *Ibid.*, doc. 420, T.T.92, Nemry aan Spaak, 15-04-’40. Spaak stelde aan de ambassadeurs “que le pays, même dans ses parties les plus francophiles, n’admettrait pas l’occupation préventive.” Hij was er verder van overtuigd “que, bien que la réponse du Gouvernement belge fût négative à la demande présentée, cela ne modifiait pas les intentions de la France et de l’Angleterre dans le domaine de l’assistance.” A.M.B.Z., 11.179, nota-Spaak in verband met onderhoud Spaak-Bargeton-Aveling. D.D.B., V, pp. 482-483, Spaak aan Le Tellier en de Wiart, 13-04-’40.

275. A.M.B.Z., 11.179, overzichtsnota “Buitenlandse Zaken”, 17-04-’40.

d'automatisme" stond hiermee opnieuw centraal en dit werd een dag later ook door Capelle beklemtoond.²⁷⁶

Net zoals de Belgische buitenlandse politiek zou ook de internationale situatie niet meer veranderen. De spanning steeg zienderogen en België kreeg zeer nauwkeurige informatie waaruit ze met zekerheid kon afleiden dat er een Duitse aanval op komst was.²⁷⁷ Op 6 mei vroegen de zeer verontruste ministers Spaak en Pierlot om in audiëntie door de Koning te worden ontvangen. Capelle regelde dit bezoek maar zorgde er wel voor dat hij de Koning nog eens persoonlijk kon indoctrineren. In een brief bestemd voor Leopold pleitte hij opnieuw voor "onzekerheid". Er mocht pas een beslissing worden genomen als Duitsland effectief een aanval op Nederland lanceerde. In afwachting van deze hypothese ("*cette menace*") mocht België in geen geval van zijn neutraliteitspolitiek afwijken. Capelle had blijkbaar een voorgevoel dat Spaak en Pierlot, de Koning van het tegendeel wilden overtuigen. Daarom nam hij het ganse ministriële bedrijf nog eens met een typisch cynisme op de korrel.

"Quoiqu'il en soit et quelle que soit la décision que prendra le Roi, il me semble qu'il faut absolument laisser les Ministres *dans l'incertitude: ce sont des bavards, des timides, des politiciens, ... ils ne pourraient jamais garder le secret que leur confierait le Roi.* Si les ministres restent dans l'incertitude, tous leurs actes en seront le reflet et n'est-ce pas essentiel? Notre sécurité ne sera-t-elle pas plus grande si personne ne sait ce que nous ferions, car dans ce cas personne ne saura comment réagir à coups sûrs. Affirmer aux Ministres: "Nous marcherons", c'est aussitôt leur permettre un langage et des indiscretions, volontaires ou non, qui laisseront percevoir à tout le monde notre attitude active. Affirmer aux Ministres: "Nous ne marcherons pas", c'est leur faire perdre tout sang-froid et leur faire pousser des soupirs de défaillance quand ils songent à leur responsabilité devant l'Histoire ... Affirmer aux Ministres: "Nous verrons",

276. A.K.P., secr., XVA/18, doc. 430, nota-Capelle als reactie op het schrijven van de Lichtervelde, 18-04-'40.

277. *Ibid.*, doc. 445, Wilhelmina aan Leopold III, 25-04-'40. *Ibid.*, Leopold III aan Wilhelmina, 30-04-'40. *Ibid.*, doc. 462, T.T.120, Nemry aan Spaak, 06-05-'40. *Ibid.*, kab., 87. A.M.B.Z., 11.076, T.T.125, Nemry aan Spaak, 09-05-'40. R. CAPELLE, *op cit.*, deel 2, pp. 169-170. S. HUYGHE, *op cit.*, p. 224. G. VAN ROON, *op cit.*, p. 364. J. VANWELKENHUYZEN, "*Les avertissements qui venaient de Berlin, 9 octobre 1939-10 mai 1940*", Parijs-Gembloux, Editions Duculot, 1982, pp. 352-353. P. VAN ZUYLEN, *op cit.*, pp. 549-551.

c'est créer chez eux une impression d'incertitude qu'il est indispensable de les voir refléter partout."²⁷⁸

Het vormt een duidelijk bewijs dat de neutraliteitspolitiek op zich en vooral het wantrouwen van "het Paleis" ten aanzien van "Buitenlandse Zaken" ("*la maison en face*") zeer duidelijk verlamvend werkte en eigenlijk het voeren van een doeltreffende en duidelijke buitenlandse politiek onmogelijk maakte. Het hof bleef gewonnen voor een politiek van volstrekte onzekerheid, die het best werd belichaamd door de stelling "pas d'indifférence, mais pas d'automatisme". België ging dan ook politiek-militair totaal onvoorbereid de Tweede Wereldoorlog tegemoet. De door "Buitenlandse Zaken" en de regering zo gewenste politiek op lange termijn werd nooit in de praktijk gebracht. Zelfs toen Spaak op 7 mei bij Capelle kwam om hem erop te wijzen dat zowel Nemry, Davignon, een aantal Italiaanse bronnen en ook van Harinxma unaniem een aanval van Duitsland voorspelden en de situatie van de "Lage Landen" als dramatisch omschreven, bleef de secretaris van de Koning koppig zijn eigen politiek volgen. Net zoals de Nederlanders had Capelle gewoon een blind vertrouwen in de neutraliteitspolitiek. Elke informatie, nationaal of internationaal, die afbreuk deed aan deze politiek was voor Capelle automatisch niet objectief en kaderde hij in een ware complottheorie. Over de waarschuwingen die hij van Spaak kreeg stelde hij dan ook:

"A noter que toutes ces informations alarmistes se basent toujours sur des "on dit" mais leur preuve matérielle, personne ne peut la donner. On peut se demander si tout cela n'est pas du chantage ou des moyens de pression émanant d'un belligérant aussi bien que des autres."²⁷⁹

Daarenboven hield Capelle koning Leopold zeer goed onder bedwang en was hij een machtig raadgever. De koning volgde zijn raadgevingen

278. A.K.P., secr., XVA/18, doc. 463, Capelle aan Leopold III, 06-05-'40. Deze erg scherpe visie van Capelle was misschien ook ingegeven door de toespraak van Pierlot op 5 mei te Charleroi. Op een gegeven moment stelde de eerste-minister: "Seule l'attaque de notre frontière ou un acte équivalent parce qu'incompatible avec la sécurité ou la dignité du pays pourrait nous décider à rompre le pacte de paix qui nous lie avec tous nos voisins." Deze uitspraak bezorgde Capelle ongetwijfeld bijna een hartaanval. Dit was werkelijk heiligschennis en de Koning moest er zijn ministers nu maar eens duidelijk op attent maken dat het nu niet het moment was om een "open deur"-politiek te voeren. Capelle verdedigde met andere woorden opnieuw de stelling "pas d'indifférence, mais pas d'automatisme". *Ibid.* G. VAN ROON, *op cit.*, p. 365.

279. A.K.P., secr., XVA/18, doc. 466, onderhoud Capelle-Spaak, 07-05-'40.

meestal zeer nauwgezet op. Spaak en Capelle vroegen de koning op 8 mei immers:

- "nécessité abandonner neutralité si Hollande envahie;
- demander aux Alliés ce qu'ils feraient si Hollande envahie;
- leur parler représailles en Allemagne si villes belges bombardées."

Capelle schreef hierna met niet weinig plezier:

"Le Roi n'a pas voulu prendre de décisions sur ces questions, estimant que c'était prématuré."²⁸⁰

Het was het antwoord dat hij de koning op 6 mei eigenhandig had doorgeseind!

Enkele dagen later was het zover. In de vroege ochtend van 10 mei zette Duitsland een allesoverheersende aanval op België, Nederland en Luxemburg in. Het werd voor de bewindslui een woelige tijd met heel wat passies en puur-menselijke drama's, inclusief "les deux politiques belges."²⁸¹ Wij vragen ons echter af of de tenoren van de Belgische buitenlandse politiek zoals een Capelle, Leopold III, Spaak, Pierlot, Van Langenhove, van Zuylen Le Ghait, Van Overstraeten, ... niet nog harder tegen mekaar tekeer zouden gegaan zijn indien de Duitsers van het "Belgische uitgangspunt" waren uitgegaan: een verovering van Nederland, maar niet van België?!?

BESLUIT

We kunnen kort besluiten. De Belgische onafhankelijkheidspolitiek heeft de Belgisch-Nederlandse verhoudingen duidelijk nieuw leven ingeblazen. De Belgische bewindslui hadden gedacht dat de Nederlanders vrij snel uit hun ivoren toren zouden neerdalen en met ons land hartelijke betrekkingen zouden aanknopen. Dit was echter zonder het verleden gerekend. Nederland bleef met het annexionistisch trauma rondzwalpen, trok het succes van de afzijdigheidspolitiek nooit in twijfel en was, in een periode van toenemende internationale spanning, niet bereid om op waterstaatkundig, cultureel en militair vlak écht intens samen te werken. Op economisch en vredespolitiek vlak lagen de kaarten helemaal anders.

280. *Ibid.*, handgeschreven nota van Capelle.

281. J. STENGERS, *Aux origines de la question royale. Léopold III et le gouvernement. Les deux politiques belges de 1940*, Parijs-Gembloux, Editions Duculot, 1980, 248p.

Toch hebben we gezien dat in de periode september 1939 - mei 1940 de militaire betrekkingen nadrukkelijk op de voorgrond traden. Voor België was dit dossier eigenlijk een oud zeer. Onze bewindslui waren er immers heilig van overtuigd dat Nederland ten koste van België er militair-territoriaal al te warmpjes inzat. De Scheidingsverdragen van 1839 hadden België opzettelijk militair zwak gemaakt. Ook België werd dus gekenmerkt door een traumatisch verleden. In die onfortuinlijke hoedanigheid fungeerde ons land dan ook als een speelbal van de grootmachten. België was het machtspolitieke spelletje van Frankrijk, Groot-Brittannië en Duitsland duidelijk beu en wilde liever de eigen boontjes doppen, maar nu zonder opdringerige pottekijkers. Dit werd gekruid met een grote dosis egoïsme die ook zo kenmerkend was voor de Nederlandse buitenlandse politiek. Een Belgisch-Nederlands militair akkoord (B.N.M.A.) was daarom welkom, maar voorstellen in die zin botsten telkens op een Nederlands veto. Onze noorderburen bleven volharden in een koppige, bekrompen politiek kaderend in hun typisch "klein-Nederlands nationaal besef" (isolementsstrategie). Pas eind maart 1940, toen het al veel te laat was, kwamen de Nederlanders over de brug. Eén maand vóór het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog waren ze tot het inzicht gekomen dat het wonder van 1914-1918 niet meer aan hen besteed was. De Belgisch-Nederlandse militaire contacten die toen werden gelegd waren echter onvoldoende om het "gat" tussen Maastricht en Venlo te dichten. Nederland was opnieuw verblind door zijn afzijdigheidspolitiek en weigerde op die basis elke samenwerking die een reukje droeg. Deze houding speelde natuurlijk in de militaire kaart van Duitsland.

De eigenzinnige politiek-militaire opstelling van Nederland deed in ons land de spanningen tussen "Paleis" en "Buitenlandse Zaken" regelmatig uitmonden in een regelrechte ruzie. Hierbij stond nooit de onafhankelijkheidspolitiek op zich maar wel de concrete invulling ervan ter discussie. We zien "het Paleis" meermaals een vermanende vinger uitsteken naar het ministeriële bestel. Het kwam er eigenlijk op neer dat "het Hof", en hier bedoelen we in de eerste plaats de secretaris van de Koning, CAPELLE, en in mindere mate de militaire raadgever van de Koning, VAN OVERSTRAETEN zeer duidelijk met man en macht het dossier "Buitenlands en Militaire Zaken" in eigen handen wilden houden. Dit dossier kaderde in het principe van het Belgisch eigenbelang en daarbij mochten de grootmachten gerust eens voor het hoofd worden gestoten. De technocraten op "Buitenlandse Zaken" (Van Langenhove, Le Ghait, van Zuylen) en ook een aantal topministers (Pierlot, Spaak, Denis) waren duidelijk een andere mening toegedaan. Net zoals "het Paleis" droegen

ook zij de onafhankelijkheidspolitiek hoog in het vaandel maar zij deden dit op een volledig andere manier. Ze hadden nu eenmaal een visie op lange termijn en hielden bij het nemen van belangrijke beslissingen steeds rekening met een nieuwe wereldbrand waarin België hoe dan ook Frankrijk en Groot-Brittannië zou nodig hebben. Daarom werd het Spaakiaanse adagium “ne pas mécontenter Paris et Londres” centraal gesteld en voerde men een zeer voorzichtige internationale politiek.

In Nederland zat men met de aarzelende houding van het Belgische Ministerie van Buitenlandse Zaken en de Belgische regering duidelijk verveeld. Men beseftte niet dat dit van Belgische zijde een *bewuste politiek* was en dat “het Paleis”, dat wel aan macht inboette maar toch een belangrijke stoorzender bleef, de touwtjes van de militaire en buitenlandse politiek niet langer alleen in handen had. Toch hield ditzelfde “Paleis” een belangrijke troef in handen. Immers, wat moest België doen indien Nederland door Duitsland werd aangevallen? Figuren als Spaak, Pierlot en Van Langenhove voerden hieromtrent opnieuw een politiek op lange termijn. Men was met andere woorden bereid om met Frankrijk en Groot-Brittannië preliminaire stafcontacten aan te gaan. Dit was zeer tegen de zin van “het Hof”. Dit speelde het spelletje zeer sluw:

“... il faut absolument laisser les Ministres dans l’incertitude: ce sont des bavards, des timides, des politiciens, ... ils ne pourraient jamais garder le secret que leur confierait le Roi.”

Deze onzekerheid werd tot 10 mei 1940 gehandhaafd. De spanningen die ermee gepaard gingen vormen het eigenlijke voorspel van “les deux politiques belges” en de koningskwestie!

Belgian-Dutch relations and the danger of a German attack on the Low Countries

BY
BART VAN WAESBERGHE

Summary

The Belgian independency policy has clearly revived Belgian-Dutch relations. The Belgian rulers had hoped for the Dutch to leave their ivory tower and engage in friendly relations with our country. But the past left a price to pay. Holland was left with a trauma concerning annexionism, never really doubted neutrality policy, and -in this period of growing international tense- showed reluctant towards far-reaching cooperation in matters of Waterstaat (water works management), culture and the military. Economic and peace politics nevertheless stood on a different plan.

Still it was military relations coming strongly to the foreground in the period of September 1939 to May 1940. The issue actually was an old problem for Belgium. Indeed our rulers were strongly convinced that Holland, compared to Belgium, was favoured in military and territorial terms. The Separation treaties of 1839 had deliberately left Belgium militarily weak. Belgium too thus was left with a trauma from the past. Under these unfortunate conditions our country was at the mercy of the foreign powers. Belgium clearly had it being pushed about by France, Great Britain and Germany and wanted to take care of itself, without intrusion from abroad. This attitude was flavoured by a serious amount of egotism, also characteristic of Dutch foreign policy. A Belgian-Dutch military agreement therefore was welcome, yet any proposal in this sense was blocked off by a Dutch veto. Our neighbours in the nord persisted in a stubborn, narrow policy characteristic to their "small-Dutch national awareness" (isolation strategy). Only towards the end of March 1940, by far too late, the Dutch showed willing. One month before the outburst of World War II it occurred to them that the miracle of 1914-1918 would pass them by this time. Belgian-Dutch military contacts then being established were nevertheless insufficient to bridge the "gap" between

Maastricht and Venlo. Holland was blinded again by its neutrality policy and thus refused any suspect cooperation. This attitude naturally advantaged the German military interests.

This selfish political-military Dutch disposition heated tensions in our country between “Palace” and “Foreign affairs” leading regularly into heavy conflicts. It was never independency policy as such rather than its practical realization that was questioned. We see “the Palace” admonishing the ministerial establishment more than once. What this really meant was that “the Court” – and here we refer in the first place to the King’s secretary Capelle, and to a lesser degree to the King’s military advisor Van Overstraeten – very clearly and by all means intended to keep “Foreign and military affairs” in its own hands. These affairs fit in with the principle of Belgian self-interest and here it did not really hurt to offend the great powers. The technocrats of “Foreign affairs” (Van Langenhove, Le Ghait, van Zuylen) and also a number of top ministers (Pierlot, Spaak, Denis) clearly were of different opinion. Like “the Palace” they too supported independency policy but in a whole different way. They had a long-term vision and, while taking important decisions, always took a new world fire into account during which Belgium in any case would need France and Great Britain. Therefore the Spaakian adagio “ne pas mécontenter Paris et Londres” (don’t dissatisfy Paris and London) was held for crucial, and a very careful international policy was being carried through.

Holland was clearly bothered with the hesitations of the Belgian Ministry of Foreign affairs and the Belgian government. They did not realize that from the Belgian side this was a conscious policy and that “the Palace” -losing power but still remaining an important interruptive factor- no longer was dealing alone with military and foreign policy. Yet the same “Palace” did not stand with empty hands. What was Belgium to do, if Holland would be attacked by Germany? Spaak, Pierlot and Van Langenhove engaged in this matter in a long-term policy. They were, in other words, prepared to go to preliminary staff contacts with both France and Great Britain. This was thoroughly disliked by “the Court”. Its attitude was sly:

“... il faut absolument laisser les Ministres dans l’incertitude: ce sont des bavards, des timides, des politiciens, ... ils ne pourraient jamais garder le secret que leur confierait le Roi” (we must absolutely hold the ministers in incertitude: they talk too much, they are too scared, too political, ... they could never keep the secret the King would trust on them).

This uncertainty was kept up until May 10 of 1940. The tensions that came along with it were the actual prelude to “les deux politiques belges” (the two Belgian policies) and the Royal question.

*Les relations belgo-néerlandaises et le danger d'une attaque
allemande sur les Pays Bas.*

PAR
BART VAN WAESBERGHE

Résumé

La conclusion peut être brève. La politique belge d'indépendance a ravivé très clairement les relations belgo-néerlandaises. Les dirigeants belges avaient pensé que les Néerlandais seraient descendus assez vite de leur tour d'ivoire et qu'ils auraient noué des relations cordiales avec notre pays. Cela était cependant compter sans le passé. La Hollande continuait à porter le traumatisme annexioniste, ne mit jamais en doute le succès de la politique de neutralité et n'était dans cette période de tension internationale grandissante pas disposée à collaborer de façon vraiment intense sur le plan des eaux, sur le plan culturel et sur le plan militaire. Sur le plan économique et sur le plan de la politique de paix, les cartes se trouvaient disposées tout autrement.

Cependant nous avons vu que durant la période entre septembre 1939 et mai 1940, les relations militaires se montrèrent explicitement à l'avant-plan. Pour la Belgique, ce dossier constituait au fond un vieux mal. Nos dirigeants étaient en effet intimement convaincus que la Hollande se trouvait en bien bonne position militaire et territoriale, et cela au détriment de la Belgique. Les traités de séparation de 1839 avaient rendu la Belgique expressément faible. La Belgique était donc également caractérisée par un passé traumatisant. Dans cette disposition malchanceuse, notre pays faisait dès lors fonction de jouet entre les mains des grandes puissances. La Belgique avait plus que son compte du petit jeu de pouvoir politique joué par la France, la Grande-Bretagne et l'Allemagne et préférait s'occuper elle-même de ses affaires, mais à partir de maintenant sans fouineurs dérangeants. Cela était épicé d'une grande dose d'égoïsme qui était également caractéristique de la politique extérieure hollandaise. Un accord militaire belgo-hollandais (A.M.B.H.) était dès lors le bienvenu, mais des propositions dans ce sens se heurtèrent chaque fois

à un veto hollandais. Nos voisins du nord persistèrent dans leur politique têtue et bornée cadrant dans leur typique “klein-Nederlands nationaal besef” (stratégie d’isolement). C’est seulement fin mars 1940, lorsqu’il était déjà beaucoup trop tard, que les néerlandais firent le pas. Un mois avant le commencement de la Seconde guerre mondiale, ils réalisèrent que le miracle de 1914-1918 ne se produirait plus. Les contacts militaires belgo-néerlandais qui s’ensuivirent étaient cependant insuffisants pour boucher le “trou” entre Maastricht et Venlo. La Hollande était à nouveau aveuglée par sa politique de neutralité et refusait sur cette base chaque collaboration ayant une petite odeur. Ce comportement jouait évidemment militairement en faveur de l’Allemagne.

La prise de position politico-militaire entêtée de la Hollande faisait de sorte que dans notre pays, les tensions entre le Palais royal et le Ministère des Affaires étrangères aboutissaient régulièrement en de réelles disputes. La discussion ne tournait pas autour de la politique d’indépendance en elle-même, mais bien autour de son remplissage concret. Plusieurs fois, nous voyons le Palais élever un doigt réprimandant envers l’appareil ministériel. Ce qu’il en est réellement, c’est que la Cour, en premier lieu le secrétaire du Roi, Capelle, et dans une moindre mesure le conseiller militaire du Roi, Van Overstraeten, désirait très clairement garder de toute sa force le dossier “Affaires extérieures et militaires” en ses propres mains. Ce dossier cadrerait dans le principe de l’intérêt belge et ici, il était bien permis d’offenser pour une fois les grandes nations. Mais les technocrates aux “Affaires étrangères” (Van Langenhove, Le Ghait, van Zuylen) ainsi qu’un nombre de superministres (Pierlot, Spaak, Denis) n’étaient pas du tout du même avis. Tout comme le Palais, ils attachaient grande importance à la politique d’indépendance, mais ils s’y prenaient d’une toute autre façon. Ils avaient une vision à long terme et tenaient toujours compte lorsqu’ils prenaient des décisions importantes d’un nouveau conflit mondial, dans lequel la Belgique aurait de toute façon besoin de la France et de la Grande-Bretagne. C’est pour cela que l’adage de Spaak, “*ne pas mécontenter Paris et Londres*”, occupa une place centrale et que fût menée une politique internationale très prudente.

En Hollande, la position hésitante du ministère belge des Affaires étrangères et du gouvernement belge causa manifestement de l’ennui. L’on ne se réalisait pas que c’était là une *politique consciente* de la part de la Belgique et que le Palais, qui vit, il est vrai, son pouvoir diminuer, mais qui resta néanmoins un brouilleur important, n’était plus le seul à tirer les ficelles de la politique militaire et étrangère. Pourtant, ce même Palais conserva un atout important entre ses mains. En effet, que devait faire la Belgique si la Hollande venait à être attaquée par l’Allemagne?

Des figures telles que Spaak, Pierlot et Van Langenhove menèrent à cet égard à nouveau une politique à long terme. En d'autres mots, l'on était disposé à entamer avec la France et la Grande-Bretagne des contacts d'états-majors préliminaires. Cela était fort contre le goût de la Cour, qui joua le jeu de façon très rusée:

"... il faut absolument laisser les Ministres dans l'incertitude: ce sont des bavards, des timides, des politiciens, ... ils ne pourraient jamais garder le secret que leur confierait le Roi".

Cette incertitude fût maintenue jusqu'au 10 mai 1940. Les tensions qui l'accompagnèrent forment le véritable prélude des "*deux politiques belges*" et de la question royale!